AIDAI

1948
GEGUŽĖ
NR. 14

TURINYS

Psl.

Antanas Maceina — Žmona ir motina 193
Jonas Aistis — Vakaras 197
Stasys Yla — Visuomeniniai tipai 201
Aleksis Rannit — Eduard Wiiralt 206
M. Alseikaitė-Gimbutienė — Liaudies meno šaknys 210
St. Barzdukas — Kazimieras Jaunius 216
J. Kėkštas — Uostai (eilėraštis) 218
A. Palšaitis — Vestuvių maršas, Laidotuvių maršas, Antikinio torso vakaras (eilėraščiai) 220
P. Orintaitė — Grožvylės juokas (novelė) 221
Izidorius Vasyliūnas — Mūsų muzikinio gyvenimo raida 223
Julius Slovackis — Likimas (eilėraštis, vertė J. Kėkštas) 226
Ious Bromfield — Johnny Appleseed ir teta Mattie (novelė, vertė A. P.) 227
Faustas Kiršа — Dėl Vytauto Didžiojo sukaktuvinių metų literatūros konkurso 230
V. R. — Asakymas P. Faustui Kiršai 231

KŪRYBOS PASAULY

J. B. — Fausto „Kiršos „Tolumos" 231
L. Miškinas — Kazio Bradūno poema „Maras" 233
D. Jesaitytė — Marti iš miesto 234
Doc. Dr. J. Grinius — Vargas dėl lituanistinių knygų stokos 235
Pr. G. — Sukrėtimas Vakaruose 236
W. Liebeneiner — Režisierius ir rašytojas (vertė A. Mks.) 237
K. — Paul Hindemith 239
D.G.Š. — Romano Joneliūkščio dainų ir arijų vakaras Tübingene 240

DAILĖS DARBAI

V. Petravičius — Pabėgėliai (spalvuota klišė nenumeruotam lape)
Ed. Wiiralt — „Pamokslininkas" ir „Dailininkas prie Kūdikėlio Kristaus paveikslo" nenumeruotame lape
Aleksandras Marčiulionis — Fragmentas iš kompozicijos Prisikėlimas 197
Alf. Dargis — Šv. Jurgis 200
Ed. Wiiralt — Estė 207
Ed. Wiiralt — Berberų mergaitė su kupranugariu 209
V. Ratas — Išgelbėjimas 219

El. Lukštaitė-Marčiulionienė — Dekoratyvinės lėkštės (keramika), viršelių pirmame ir ketvirtame puslapyje.

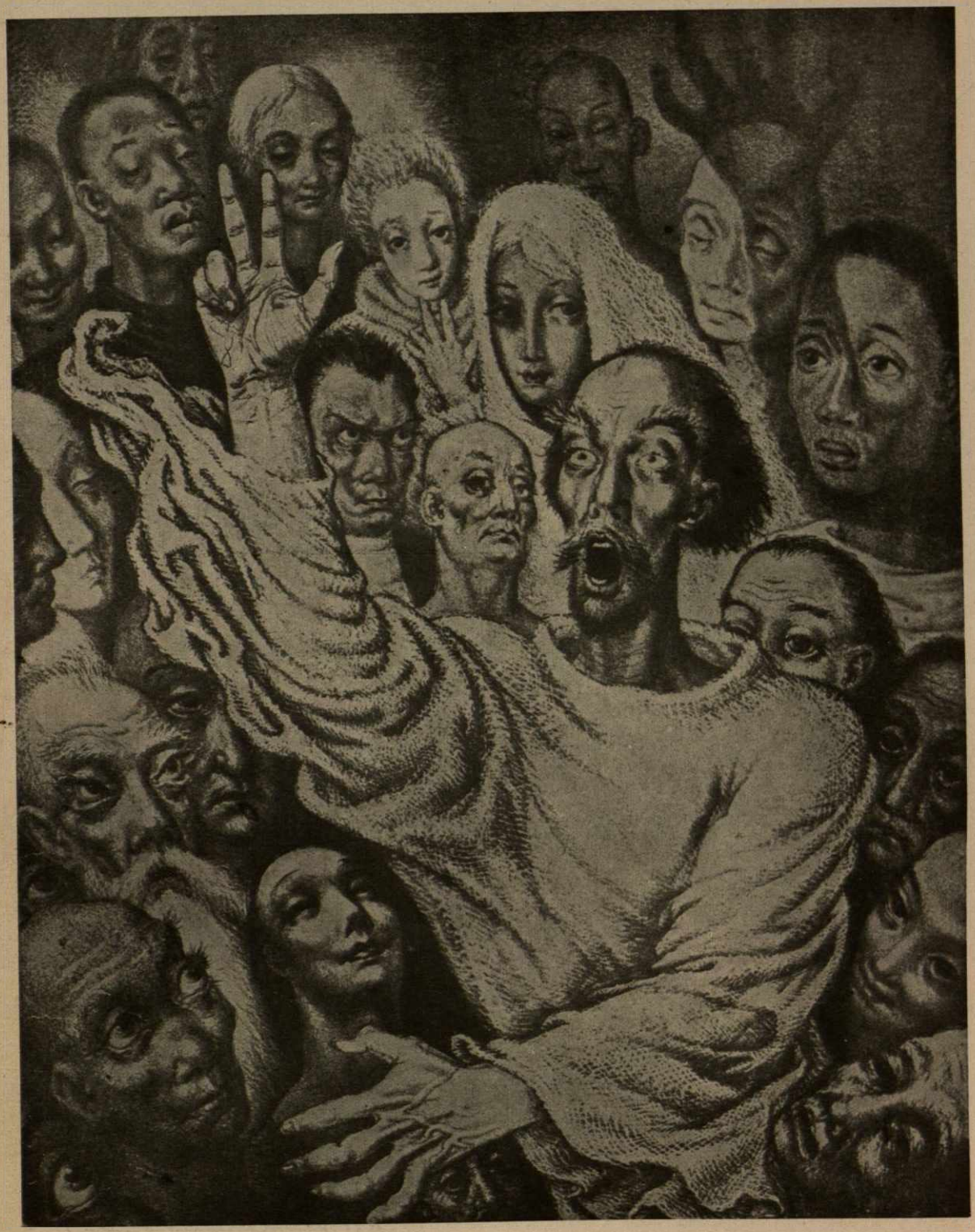

Ed. Wiiralt

Pamokslininkas

Ed. Wiiralt

Dailininkas prie Kūdikėlio Kristaus paveikslo

AIDAI
MĖNESINIS KULTŪROS ŽURNALAS
1948 METAI GEGUŽĖS MĖNUO NR. 14

ŽMONA IR MOTINA

ANTANAS MACEINA

1. MOTINOS DIENOS PRASMĖ

Jau keliolika metų visame pasaulyje švenčiama Motinos Diena turi žymiai gilesnę prasmę, negu mes ją teikiame jai savo iškilmėmis ir minėjimais, savo prakalbomis ir vaidyba. Paviršium žiūrint, Motinos Diena dažnai yra pergyvenama kaip padėkos šventė. Mes dėkojame savo motinoms už jų vargus ir rūpesčius, už jų meilę ir atsidėjimą. Šiam reikalui perkame gėles ir dovanas, sakome eilėraščius, siunčiame sveikinimus bei linkėjimus. Ir visai teisingai. Argi mūsų motina nėra pelniusi padėkos ir pagarbos? Ar yra pasaulyje kuri kita būtybė, kuri būtų tiek savęs pačios mums atidavusi, kiek mūsų motina? Juk mes gyvename jos gyvybe. Visas mūsų dvasios statinys rymo ant tų, kartais net neužčiumpamų, atodūsių, pastabų bei paskatų, kurių savo vaikystėje mes esame gavę iš savo motinos. Prasminga tad yra bent vieną metų dieną skirti jos pagarbai ir padėkai. Tai psichologinė Motinos Dienos prasmė.

Tačiau ja viena ši šventė neišsisemia. Daugelis šios dienos bruožų kelia aikštėn ne tik individualinį, bet ir visuomeninį jos pobūdį. Motina čia yra pagerbiama ne tik kaip mano ar tavo globėja, ne tik kaip mano ar tavo auklėtoja bei prižiūrėtoja, bet ir apskritai kaip naujos gyvybės šaltinis, kaip nuolatinė žmonijos atnaujintoja bei palaikytoja. Pastaraisiais dešimtmečiais neviena tauta pamiršo pirmykštį Kūrėjo paskyrimą daugintis, augti ir apvaldyti žmenę. Nevienas luomas savo šeimos gyvenimą pavertė bepareiginių teisių židiniu. Neviena moteris leido nužudyti savo meilės vaisių. Todėl Motinos Diena kaip tik ir nori kelti aikštėn gyvybės atsiradimo prasmingumą ir paskatinti žmones prisiimti ant savęs prieauglio naštą. Šalia padėkos ir pagarbos esančioms motinoms šita šventė nori būti padrąsinimas būsimosioms. Ji nori būti paskatos šventė, švenčiama pavasarį, kada nauja gyvybė nepaprastu ryžtingumu bunda po ilgo žiemos snaudulio. Tai sociologinė Motinos Dienos prasmė.

Tačiau ir tai dar neviskas. Motina nėra tik atskiro asmens globėja, tik naujos gyvybės gimdytoja, bet ir moteris. Moteriškumas yra motiniškumo pagrindas, ne atvirkščiai. Pagerbdami motiną kaip mūsų globėją, nemiegojusią daug naktų ir išliejusią daug ašarų, mes tuo pačiu pagerbiame joje moteriškąjį pradą, kuris vienas tegali teikti mums globos bei priežiūros. Pagerbdami motiną kaip naujos gyvybės šaltinį, iš kurio teka žmoniją atnaujinanti bei palaikanti srovė, mes taip pat pagerbiame moteriškąjį pradą, nes jame viename gimdymas pasiekia aukščiausio ir nuostabiausio laipsnio. Psichologinė ir sociologinė Motinos Dienos prasmė nurodo į dar gilesnę prasmę susitelkusią aplinkui moterį, tą antrąjį žmogiškumo polių, kurio vaidmuo gyvenime yra nė kiek nemažesnis, negu vyro. Motinos Diena todėl virsta ne tik padėkos, ne tik paskatos, bet ir moters prasmės šventė. Ji stato prieš mūsų akis kitą žmogiškojo gyvenimo pusę, kitą jo atžvilgį, kurį vykdo jau nebe vyro, bet moters rankos ir jos širdis. Tai antropologinė Motinos Dienos prasmė. Jeigu padėkos atžvilgis mus veda į globojantį ir ugdantį motinos vaidmenį, jeigu paskatos atžvilgis mums kelia gyvybės prasidėjimo paslaptį, tai moters prasmės atžvilgis mums mėgina atskleisti moters žmogiškumo gelmes. Jų šviesoje moteris mums pasirodo ne tik rūpestinga globėja, ne tik nesuskaitomų žmonijos kartų palaikytoja, bet paties žmogiškumo nešėja bei skleidėja tiek atskiro asmens, tiek ir bendruomenės gyvenime.

Ties šitomis tad gelmėmis ir norėtume valandėlę stabtelti. Norėtume susimąstyti ties moters paslaptimi. Motinos Diena yra naujas dalykas. Ji atsirado neperseniai. Tačiau greitai išplito ir stipriai prigijo. Šiandien ji yra švenčiama beveik visame kultūringame pasaulyje. Tai rodo, kad istorijos išsivystymas pajuto reikalą iš naujo kelti ir pabrėžti moters vaidmenį gyvenime, nes žmonija buvo bepradedanti pamiršti moteriškąjį principą ir tuo pačiu prasilenkti su tikruoju bei pilnutiniu žmoniškumu. Tai taip pat rodo, kad pasaulis negali pasitenkinti viena tiktai vyriškąja kultūra ir vieno tiktai vyro sukurtu gyvenimu, kad jis nori atgaivinti moters svarbą bei jos reikšmę ir tuo būdu išsigelbėti iš savo vienašališkumo. Motinos Diena yra šių pastangų simbolis. Ją švęsdami, mes sykiu švenčiame ir Moters prisikėlimą atnaujinto gyvenimo kūrybai.

Tačiau kokiu keliu eidama, moteris gali šią kūrybą vykdyti? Kokiomis priemonėmis ji gali statyti žmogiškumą, padarydama jį pilnutinį? — Štai klausimai, kurie prašosi atsakomi Motinos Dieną.

2. MOTERIS — ŽMONA

Dažnai yra sakoma, kad motiniškumas esąs moters gyvenimo viršūnė ir kad moteris išsiskleidžianti pilnai, tik tapusi motina. Sutikime, kad tai tiesa, jeigu motiniš-

kumą laikysime atbaiga kitos moteriškosios pareigos, kuri iš tikro stovi moters gyvenimo centre, kuri tačiau nekartą yra per maža vertinama, nepastebint, kad kaip tik iš jos kyla moters buvimo galia. Mes daug kalbame apie moterį-motiną, bet dažnai pamirštame moterį-žmoną. Tuo tarpu moteris-žmona ir savo prigimtimi ir savo gyvenimu yra pirmesnė už moterį-motiną. Prigimtis visų pirma skiria moterį būti žmona, o tik paskui motina. Tiesa, naujaisiais laikais yra buvę polinkių iškovoti moteriai teisę būti motina, ir nesant žmona. Tačiau ši kova buvo nesėkminga, nes pasaulis savaime jautė, kad moters kelias į motiniškumą normaliai ir natūraliai eina per žmonos pareigas. Tai yra tiesa, kurios niekados nereikia pamiršti. Ir ši tiesa atskleidžia giliausią moters gyvenimo bei veikimo prasmę.

Visais laikais moters gyvenimas yra svyravęs tarp dviejų polių: tarp heteros ir tarp motinos. Moteris visados buvo geidžiama smaguriavimui, neįpareigojant šiuo geismu nei jos nei tuo labiau vyro asmens. Tai moteris-hetera. Ją sutinkame jau pačioje pirmykštėje žmonijos kutūroje, ypač vadinamajame totemistiniame tipe. Ją randame graikų gyvenime, kuris davė jai vardą. Ji eina per visą pasaulio istoriją, pradedant mokytomis ir specialiai šiam reikalui paruoštomis japonų geišomis ir baigiant paprasčiausiomis mūsų didmiesčių gatvės mergaitėmis. Šitas moters tipas yra sukurtas vyro, kuriam šios rūšies pergyvenimai yra daugiau ar mažiau paviršutiniški ir kuris pačia savo prigimtimi yra poligamas. Moteris į heterizmą nelinksta, nes jos prigimtis iš esmės yra monogaminė, savo pergyvenimais gilesnė ir visuotinesnė. Todėl moteris-hetera toliausiai stovi nuo tikrojo moteriškumo, nors savo gelmėse visados jo siekia ir jo ilgisi. Axel Munthe savo „Knygoje apie San Michele" pastebi, kad šios rūšies moterys vis dėlto „pasilieka moterys su visomis moterim būdingomis ydomis ir dorybėmis" ir kad „jos gali net mylėti giliausia šio žodžio prasme" [1]). Bet į poligamiją ir į paviršutiniškumą šioje srityje linkęs vyras iškreipia giliausius moters polinkius, juos sudaiktina ir tuo būdu sukuria heteros tipą. Nors ir eidamas prieš moteriškąją prigimtį, tačiau vyro palaikomas ir viešosios socialinės bei teisinės santvarkos nesykį pripažįstamas šis tipas pasidaro realus ir mūsų kultūroje reikšmingas. Jis reiškiasi ne tik bendruomenės gyvenime slaptos ar viešos prostitucijos pavidalu. Jis yra radęs kelią ir į privatinį šeimos gyvenimą, nes juk nereta moteris savo moterystėje yra ne kas kita, kaip hetera.

Antrasis moters gyvenimo polius yra moteris-motina. Jis taip yra išėjęs aikštėn jau pačioje žmonijos gyvenimo pradžioje, sukurdamas net ištisą kultūros tipą, vadinamą matriarchatine kultūra, kurioje moteris turėjo persvarą prieš vyrą kaip tik savo motiniškumu. Šitas moters tipas buvo ypatingu būdu gerbiamas romėnų, kur mater familias užėmė labai reikšmingą vietą. Jis buvo vertinamas senųjų germanų, kurie, Tacito liudijimu, tikėję, kad moteryje gyvenanti kažkokia dieviška likiminė galybė — „aliquid sanctum et improvidum inesse putant". Ryškių šio tipo pėdsakų užtinkame ir lietuvių tradicijose, kuriose pagarba ir meilė motinai, jos valios paisymas ir jos globa sudaro vieną iš pagrindinių šeiminės dorovės dėsnių. Nors aukštojoje kultūroje moteris motina svarbesnio vaidmens ir neturėjo, tačiau kasdieniniame gyvenime ji pasiliko įtakinga ir savo reikšme nuolatos grūmėsi su moterimi-hetera. Šitas tipas yra jau moters sukurtas, jos išvystytas ir jos palaikomas. Būti motina moterį skiria pati prigimtis. Šiam reikalui ji yra paruošusi ir moters kūną ir jos sielą. Šiam reikalui ji yra apdovanojusi moterį reikalingais jausmais bei pergyvenimais. Moteris-motina yra aukščiausias moteriškosios prigimties pražydimas. Kiek moteris —hetera yra moteriškojo gyvenimo šunkelis, tiek moteris —motina yra šio gyvenimo tiesus ir lygus kelias. Kiekviena moteris keliauja arba bent trokšta keliauti į motiniškumą.

Ir vis dėlto abu šie tipai nėra specifiškai žmogiški, nes abu jie yra pastatyti ne ant asmeninių, bet ant gamtinių vertybių. Moteris—hetera teikia smagumo. Smagumas yra vertybė. Vertingumo bruožo smagumui neigti negalima, jeigu nenorime patekti į rigoristinę ir tuo pačiu į nežmonišką pasaulėžiūrą. Tačiau heteros teikiamas smagumas yra tiktai kūninis, daugiausia psichinis. Ligi žmogiškosios dvasios gelmių jis neprasiveržia. Moteris hetera yra vyro geidžiama ne kaip moteriškoji asmenybė, ne kaip dvasiškai vertinga, bet tiktai kaip šių paviršutiniškų smagumų šaltinis. Asmeninių—dvasinių vertybių heterizme nėra. Tuo pačiu ten nėra nė tikrojo žmogiškumo. Juk žmogus yra ne tuo žmogus, kad jis sugeba pergyventi kūninių ar psichinių malonumų, bet tuo, kad jis yra dvasinis asmuo. Todėl kur šito dvasinio asmeniškumo nežymu, ten nežymu nė tikrojo žmogiškumo. Išskirdama savo santykiuose su vyru asmenines vertybes, moteris —hetera tuo pačiu išskiria iš šių santykių ir tikrąjį specifinį žmogiškumą. Heterizmas virsta žmogaus supriemoninimu gyvulio reikalams. Štai kodėl jis yra ne tik moteriškumo, bet ir paties žmogiškumo didžiausias pažeminimas.

Iš kitos pusės motiniškumas taip pat yra gamtinė kategorija. Tiesa, mes dažnai kalbame ir apie dvasinį motiniškumą. Tačiau šitas dvasinis motiniškumas visados turi būti atremtas į biologinį. Dvasinis motiniškumas, kaip matysime kiek vėliau, moterį—motiną iškelia į kultūrinės kūrybos viršūnes. Tačiau pats vienas jis yra tik simbolis. Be biologinio motiniškumas jis nėra nei tikras nei gilus. Tikra ir tiesiogine prasme moteris tampa motina tik tada, kai ji gimdo. Kūninis gimdymas yra motiniškumo pagrindas, nors ir ne užbaiga. Tuo tarpu gimdymas yra grynai gamtinis aktas. Asmeninio—dvasinio principo čia nėra. Čia veikia rūšinės—kolektyvinės jėgos, bet ne asmeninės. Nuosekliai todėl ir motiniškumas tiesioginiu būdu su asmeniniu principu nesiriša ir iš jo nekyla. Jis yra rūšies principo padaras. Gali jis būti šventas ir slaptingas. Gali jis apreikšti giliausius moters polinkius ir potroškius. Tačiau jis nėra asmeninis ir tuo pačiu nėra specifiškai žmogiškas. Jau tik vienas tas faktas, kad motiniškumo esama ir gyvulių pasaulyje, parodo, kad jis savo pagrindu priklauso gamtai, ne dvasiai; kad jis yra bendras visokiai gyvybei; ir kad todėl juo vienu moteris, kaip asmenybė, dar negali nei pasidžiaugti nei pasigirti. Moteris—motina yra vertinama ne tiek, kiek ji yra dvasinė asmenybė, bet kiek ji yra naujos gyvybės versmė. O tautose, kur motinos tipas yra ypatingai išryškėjęs, kaip senojoje žydų arba dabartinėje kinų tautoje, moteris ir pati didžiuojasi ne kuo kitu, kaip savo išščiaus vaisingumu. Motiniškumas yra žmogaus gamtiškumo ženklas ir ryškiausia apraiška. Niekur kitur žmogus neparodo tokio artimo bei glaudaus ryšio su gamtiniu pasauliu, kaip motiniškume. Čia yra pagrindas, kodėl Katalikų Bažnyčia moterį—mergelę stato aukščiau už moterį—motiną ir anatema graso tiems, kurie moterystės luomą statytų aukščiau už mergystės luomą (plg. Trident. sess. 24, can. 10).

Abu tad šie moters gyvenimo poliai — heterizmas ir motiniškumas — pilnutinio žmogiškumo nekuria ir negali kurti, nes abu jie yra pastatyti ant neasmeninio gamtinio principo. Nei heteros nei vienos tik motinos keliu eidama, moteris negali subręsti ligi pilnutinės mo-

[1]) Vok. leid. Berlin 1931 m. 207 p.

teriškosios asmenybės ir tuo pačiu negali turėti tos svarbos gyvenimui, kurios ji turi turėti pagal savo prigimtį ir pagal savo pašaukimą.

Bet štai, tarp šių dviejų moters tipų — tarp heteros, sukurtos vyriškojo paviršutiniškumo, ir motinos, sukurtos moteriškojo gamtiškumo — stovi trečiasis tipas, kuris vienintelis atsiremia į asmeninį principą, ir kuris todėl teikia moteriai nepaprastos reikšmės, įvykdydamas giliausią jos gyvenimo prasmę. Tai yra žmonos tipas. Moteris gali būti ne tik hetera, ne tik motina, bet visų pirma ir iš esmės ji turi būti žmona. Paviršium žiūrint, žmonos sąvoka yra sociologinė. Žmona juk yra ištekėjusi ir turinti vyrą moteris. Tačiau pažvelgus giliau, darosi aišku, kad vienas tik ištekėjimas moters dar nepadaro žmona tikrąja ir giliausia šio žodžio prasme. Būti žmona yra žymiai daugiau, negu tik sudaryti formalinį jungtuvių aktą. Būti žmona reiškia vykdyti aną pirmykštį rojaus paskyrimą, kad vyras nebūtų vienas. Šventraštis pasakoja, kad Dievas, sukūręs vyrą, pastebėjo, jog „negera žmogui būti vienam". Šiai vienatvei pašalinti jis sukūrė antrąjį žmogų — moterį, kurią vyras pavadino žmona ir pranašiškai tvirtino dėl jos paliksiąs savo tėvą ir motiną, savo namus ir draugus, jos laikysiąsis, ir du būsią viens kūnas. Būti žmona todėl reiškia teikti vyrui tai, ko jis neturi savyje ir ko jis neranda aplinkiniame pasaulyje. Kai pro Adomo akis rojuje Viešpats pravedė visą gyvūniją, šis nerado „nė vieno į save panašaus". Niekas gamtoje negali užpildyti vyro vienatvės. Vyras stovi priešais gamtą, kaip priešais jam svetimą daiktą, kurį jis apvaldo, pertvarko ir perkuria, bet kurio jis negali sutapdyti su savo dvasia, kurio negali įimti į savo vidų, su juo susijungti ir save juo papildyti. Todėl jis jieško kažko kito. Todėl jam negera būti vienam. Jis jieško kito žmogaus. Jis jieško moters, kuri jam būtų žmona, vadinasi, kuri pergalėtų jo vienatvę ir jo siaurumą, kuri papildytų jo žmogiškumą, atbaigtų jo dvasią ir tuo būdu padarytų jį pilnutinį. Būti žmona tad reiškia būti dalyve pilnutinio žmoniškumo kūryboje. Žmogaus esmė ir vyrui ir moteriai yra ta pati. Tačiau šita esmė neišsiskleidžia be vienas antro pagalbos. Vyras niekados netaps pilnutiniu, jeigu jo gyvenime neturės dalies moteriškoji dvasia — nesvarbu ar jo motinos, ar jo mylimosios, ar jo sesers, ar galop Marijos. Moteris taip pat niekados netaps pilnutiniu žmogumi, jeigu jos gyvenime neturės dalies vyriškoji dvasia, taip pat nesvarbu ar jos tėvo, ar jos brolio, ar jos mylimojo, ar galop Kristaus sužadėtinio, kaip yra vienuolynuose. Užsklęsti lytis vieną nuo antros reiškia neleisti žmogaus esmei išsiskleisti. Žmogus be priešingos lyties įtakos pasilieka tarsi augalas be saulės. Tokia yra buvusi pirmykštė Kūrėjo valia ir Jo planas. Nuodėmė apgadino lyčių santykius. Tačiau ji neiškreipė nei lyčių esmės nei to giliausios įtakos, kurios jos turi viena antrai.

Čia mes matome, kad žmonos sąvoka jau pralaužia sociologines sienas ir pereina į giliausio žmogiškojo asmeninio buvimo sritis. Žmona man yra ta, kuri kuria mano žmogiškumą, kuri pergali mano vienatvę ir kuri savimi mane papildo ligi mano žmogiškosios pilnatvės. Jungtuvės yra tik išviršinė socialinė išraiška, skelbianti pasauliui, kad moteris viešai yra prisiekusi eiti šias gilias ir nepaprastos svarbos turinčias žmogiškumo pareigas. Būdinga, kad šio pažado priesaikoje moteris pasiryžta ne gimdyti, vadinasi, būti motina (nes tai ne nuo jos valios priklauso), bet mylėti, būti ištikima ir ligi mirties vyro nopalikti, vadinasi, būti žmona. Jungtuvių priesaikos formulė iš esmės yra sutelkta aplinkui žmonos pareigas. Tačiau jungtuvės anaiptol nereiškia, kad kiekviena tokį pasižadėjimą davusi moteris šitas pareigas praktiškai ir vykdo. Jungtuvės taip pat nereiškia, kad kiekviena ištekėjusi moteris iš tikro sugeba savo vyrui būti žmona, vadinasi, jo dvasios statytoja ir jo vienatvės pergalėtoja. Praktiniame mūsų gyvenime jungtuvės dažniausiai yra socialinis įteisinimas motinos pareigų. Vedęs vyras beveik visados gauna savo vaikams motiną, bet žymiai rečiau jis gauna sau pačiam žmoną, nors pirmoje eilėje jis žmonos jieško. Žmonos ir motinos pareigų persiskyrimas kaip tik ir sudaro dažnų jungtuvių tragiką. O kad šitos pareigos gali persiskirti ir kad iš tikro jos nesykį persiskiria, tai rodo tūkstančiai gyvenimo pavyzdžių.

Kas tad yra žmona, kurios vyras pirmoje eilėje jieško ir kuri šiam reikalui prisiekia prieš Viešpaties altorių? Žmona nuo heteros ir nuo motinos skiriasi tuo, kad ji yra siekiama ir turima kaip asmeninė vertybė. Nei heteros nei motinos vyras nejieško savam asmeniui. Hetera yra jo smaguriams. Motina yra jo vaikams. Tuo tarpu tiktai žmona yra jam pačiam. Hetera stovi prieš vyrą, kaip prieš smagurių, uždarbio ar pragyvenimo šaltinį. Motina stovi prieš vyrą, kaip prieš priemonę naujai gyvybei pradėti. Šio šimtmečio pradžioje Elenos Key mestas šūkis „duokite mums kūdikį, vyras gali eiti šalin" yra kilęs iš specifiškai motiniškosios dvasios. Tuo tarpu tik viena žmona stovi prieš vyrą, kaip asmenybė prieš asmenybę. Tarp heteros ir vyro ir tarp motinos ir vyro glūdi visados kažkas trečias, kas nėra jie patys, būtent: heteros atveju smaguriai ar uždarbis, motinos atveju vaikai. Tiktai tarp žmonos ir vyro jokio trečio elemento nėra. Juodu yra vienudu, jungiami ne ko nors išviršinio, bet savęs pačių. Juodviejų ryšys yra jie patys arba, krikščioniškai kalbant, juose per sakramentinę malonę gyvenąs Dievas. Vyro ir žmonos santykiuose tiktai Dievą galima laikyti trečiuoju elementu [2]). Tačiau Dievas yra mums artimesnis ir savesnis už mus pačius. Katalikų Bažnyčia yra nepaprastai giliai supratusi šitą grynai dviasmeninį vyro ir žmonos santykį, skelbdama, kad kiekvienas kitas sakramentas yra teikiamas kunigo, tuo tarpu moterystės sakramentas yra teikiamas ne kunigo, bet pačių jaunavedžių vienas antram. Kunigas čia yra tik oficialus Bažnyčios liudytojas, kad moterystės sakramentas buvo suteiktas, tačiau ne jo, o pačių susituokiančiųjų. Taip yra ne tik religiniame, bet ir visame kitame gyvenime. Vyras žmonai ir žmona vyrui yra vertingi dėl savęs pačių: vertingi kaip asmenybės, kaip žmogiškosios dvasios skirtingų pradų nešėjai, užpildą jais vienas antro vienatvę ir kurią vienas antrame pilnutinį žmogiškumą.

Kokiu būdu tai įvyksta? Kuo moteris virsta vyrui žmona? Ne jungtuvėmis, nes jos, kaip buvo sakyta, yra tik sociologinė formalinė kažko gilesnio išraiška. Ne heterizmu, nes jis patenkina tiktai paviršutiniškus vyro pergyvenimus. Ne motiniškumu, nes čia vyras yra pergyvenimas tik kaip praeinanti priemonė. Kuo tad? MEILE. Moteris virsta žmona tuo, kad ji vyrą myli. Meilė yra pats asmeniškiausias ir pats giliausias žmogiškosios būtybės dalykas. Ji yra ne paviršutiniškų smagurių, ne rūšies išsilaikymo, bet žmogiškosios asmenybės išraiška, jo vienatvės pergalė ir asmenybės susijungimas su kita asmenybe ligi žmogiškosios pilnatvės. Meilė yra savos asmenybės perteikimas kitai asmenybei. „Mylintysis, teisingai pastebi W. Schubartas, gyvena, jaučia, mąsto, nori ir veikia ne iš savęs, bet iš kito. Jis išsivaduoja iš savojo asmens naštos (96 p.), savos egzistencijos svorį perkeldamas į kitą — į mylimčįį arba į Dievą" [3]). Argi ne tą patį savos asmenybės perkėlimą į kitą turi galvoje ir šv. Povilas sakydamas, kad meilė „nejieško savo naudos" ir kad ji „visa nukenčia, visa tiki, visa viliasi, visa

[2]) Plg. J. Leclercq, Le Mariage chrétien, 33 p. Tournai 1947.
[3]) Religion und Eros. 96—97 p. München 1944.

pakelia"(1 Kor. 13, 5, 7). Todėl žmogus, kuris nemyli, yra tarsi Adomas prieš moters sukūrimą. Jis žvalgosi po platų pasaulį, nerasdamas nieko, ką galėtų pavadinti panašiu į save. Pasaulis jam yra svetimas ir nejaukus. Jis jaučiasi tarsi ištremtas svetur. Dabartinė egzistencinė filosofija kaip tik ir ryškina šitokio žmogaus vaizdą. Egzistencinės filosofijos žmogus yra žmogus, kuris nemyli. Jis gali būti herojiškas. Bet jis yra šaltas ir vienišas. Tuo tarpu mylėdamas, žmogus pergali savo vienatvę, suranda kitame save patį ir tuo pačiu iš ištrėmimo grįžta į namus. Mylintis žmogus visur ir visados yra namie. Vokiečių patarlė gražiai išreiškia šitą meilėje glūdintį namų jausmą: „Das Weib ist des Mannes Haus, denn er ist nirgend daheim als bei seinem Weib" — moteris yra vyro namai, nes jis niekur nėra namie, tik pas savo žmoną. Moters ir vyro meilė visų pirma sukuria namų židinį žmogaus dvasioje, o paskui jį įvykdo socialinėje santvarkoje. Šeimos židinys yra tik išraiška dvasinio namų židinio.

Šios pastabos rodo, kad meilė yra tasai kelias — ir tai vienintelis —, kuriuo moters asmenybė pasiekia vyro asmenybę ir kuris moterį padaro žmona. Žmona yra mylinti moteris. Štai giliausias ir tikriausias žmonos apibrėžimas. Kai vyras jieško moters, jis visų pirma jieško žmonos, vadinasi, jieško moters, kuri jį mylėtų, kuri visa savo asmenybe — ne tik išviršiniu žavesiu ar kūdikiu — ateitų į jį, jį papildytų, sukurtų namus jo neramioje dvasioje ir išvaduotų jį iš jo racionalumo bei siaurumo. N. Berdiajevas teisingai teigia, kad moteris būties sąrangoje atstovauja visuotiniam — kosminiam principui, tuo tarpu vyras yra individualinio — asmeninio principo išraiška. Šitas tad individualinis, vienišas vyras ir ilgisi ano kosminio — visuotinio principo, ilgisi moters, kad jos meilėje patirtų būties gilybę ir jos pilnatvę. Kai tokią moterį jis randa, jis randa ir pats save: jis randa kelią į būties visuotinumą. Asmuo čia atsiskleidžia kosmui.

Šitą tad mylinčią moterį, šitą savo išvaduotoją ir papildytoją, šitą savos asmenybės esminę dalį vyras ir vadina žmona. Normaliu atveju ji yra sujungta su juo moterystės ryšiu ir yra jo vaikų motina. Tačiau objektyviniu atžvilgiu nei vienos tik jungtuvės nei vieni tik vaikai moters nepadaro žmona. Meilė yra žmonos esmė ir pagrindas. Kur nėra meilės, ten nėra išvidinės asmenybių vienybės ir tuo pačiu nėra gyvenimo vienas kitame. Be meilės žmonės gyvena šalia vienas kito, bet ne vienas kitame ir ne vienas kitu. Nemylinti, bet su vyru gyvenanti moteris gali būti jam hetera, gali būti jo vaikų motina, bet negali jam būti žmona. Štai dėl ko kanauninkas Jacques Leclercq savo knygoje „Le mariage chrétien" taip labai pabrėžia moterystės esminį ryšį su meile. „Bažnyčios nusistatymas, sako jis, moterystės atžvilgiu yra labai aiškus: ji yra už meilę ir ji nesiliovė niekados panaudoti visą savo įtaką, kad sutelktų moterystę aplinkui meilę ir kad pasipriešintų norams šiuos dalykus perskirti . . . Bažnyčios mintimi, meilė yra moterystei ir moterystė yra meilei (47 p.) . . . Reikia tad visa daryti, kad žmogus išvengtų meilės šalia moterystės. Tačiau tam nepakanka, kad jis eitų moterystėn bet kaip, nes moterystė be meilės veda į meilę šalia moterystės (49 p.) . . . Moterystė iš meilės yra normali moterystė, ir meilė yra pirmoji sveikos moterystės sąlyga" (160 p.). Giliausia prasme moterystė yra meilės objektyvacija, objektyvacija dviejų asmenybių vienybės ir jų gyvenimo vienas kitame.

Šitoje vietoje mums pradeda aiškėti šių dienų šeimos gyvenimo krizė. Jos šaknys glūdi ne tėvo-motinos, bet vyro-žmonos santykiuose. Kultūrai išsivystant, išsivysto ir žmogaus asmenybė. Savo sąmonėje žmogus vis labiau išsivaduoja iš kolektyvo, vis labiau pasijunta esąs sau žmogus, vis labiau suvokia nelygstamą savo asmens vertingumą. Jeigu dar net viduriniais amžiais, nekalbant jau apie senovę, žmogus, J. Burckhardto žodžiais tariant, jautėsi kaip korporacijos, luomo, religinės ar valstybinės bendruomenės narys, tai naujaisiais laikais jis vis labiau žengė į asmeninės savo sąmonės išryškinimą, į savos asmenybės pastatymą viso ko centran. Kristaus žodžius, ką padės žmogui laimėti visą pasaulį, o savo sielai padaryti nuostolio, modernusis žmogus suprato geriau, negu kuriuos kitus. Jis panorėjo visų pirma laimėti pats save. Jis pasistengė taip sutvarkyti visą gyvenimą, kad šis nedarytų nuostolio jo sielai.

Šitos tad išryškėjusios asmeninės sąmonės šviesoje pakito ir šeimos pergyvenimas. Jeigu pirmykštis, senovės ir net viduramžių žmogus šeimoje regėjo visų pirma instituciją žmonijai palaikyti ir padauginti, tai naujųjų laikų žmogus vis labiau pradėjo šeimą pergyventi kaip šaltinį savai asmenybei tobulinti ir jai atbaigti. Šitoks pergyvenimas yra ryškus ne tik humanistiniuose sluogsniuose, bet ir pačioje Krikščionybėje. Tačiau kiek humanistai pabrėžia asmeninę prigimtąją moterystės pusę, tiek krikščionys šiandien kelia ypatingai aikštėn sakramentinį moterystės charakterį ir juo mėgina grįsti visą moterystės gyvenimą. Minėtasis J. Leclercq pastebi, kad „pilna moterystės sakramentinio charakterio sąmonė yra vienas iš Bažnyčios laimėjimų XX amžiuje" (9 p.). Be abejo, teisingai paaiškina Leclercq, moterystė visados yra buvusi sakramentas, ir jau šv. Augustinas tarp kitų moterystės gėrybių (fides, proles) iškėlė ir sakramentą (sacramentum). „Tačiau vienas dalykas yra žinoti, apibrėžti, mokyti, o kitas — įsisąmoninti" (ibd.). „Jau nuo apaštalų laikų, sako Leclercq, yra žinoma, kad moterystė yra sakramentas. Bet šita tiesa buvo tarsi užkasta Bažnyčios samonėje. Ji išeidavo iš ten tik atlaužėlėmis. Ir tik mūsų dienomis ji atsiveria ir pilnai išsiskleidžia" (10 p.) Bet juk visi sakramentai yra regimi, Kristaus įsteigti ženklai, kuriais yra suteikiama dieviškoji malonė, vadinasi, kuriais yra pašvenčiamas žmogiškasis asmuo. Kelti tad aikštėn sakramentinį moterystės charakterį iš tikro reiškia pabrėžti asmeninę šios institucijos pusę. „Sakyti, tęsia toliau Leclercq, kad moterystė yra sakramentas, reiškia sakyti, kad ji yra dieviškojo gyvenimo įrankis, kad ji juo yra visų pirma, kad ji, tam tikra prasme, tiktai juo yra, nes dieviškojo gyvenimo pobūdis yra tokios didelės svarbos, jog jis persveria visa kita. Tačiau dieviškojo gyvenimo įrankis reiškia šventumo įrankį. Tuo būdu, moterystė. Krikščionybėje virsta visų pirma šventumo priemone. Visi kiti pradai, patenkintas geismas, socialinė institucija, šeimos pagrindas, pasidaro antraeiliai. Jie nežlunga, jie nenustoja reikalavę savo teisių, tačiau jie nustoja buvę pagrindiniai moterystės dalykai. Jeigu yra tikra, kad moterystė yra sakramentas, vadinasi, dieviškojo gyvenimo arba šventumo įrankis, šitas jos atžvilgis turi praryti visus kitus" (11 p.) — vaizdingai teigia Leclercq. Todėl keistų anachronizmu ir net krikščioniškosios dvasios nesupratimu skamba dar ir šiandien girdimas teigimas, esą vyro ir moters bendras gyvenimas „tampą natūralia kliūtimi pakilti dvasiniame tobulėjime". Tuo tarpu kaip tik yra priešingai. Moterystė yra natūralus, paties Viešpaties norėtas, Jo sakramentiniu charakteriu pašvęstas ir visiems prieinamas asmenybės išsiskleidimo ir šventumo kelias. Be abejo, paaukoti Viešpačiui ne tik savo sielą, bet ir savo kūną yra kilnesnis dalykas. Todėl Bažnyčia Mergystės luomą stato

(Nukelta į 198 psl.)

Aleksandras Marčiulionis

Fragmentas iš kompozicijos Prisikėlimas

Vakaras

JONAS AISTIS

KODĖL TU, vakare, taip neapsakomai liūdnas šiandie, ir nusiminęs kaip niekad, kodėl tu taip gražiai žiūri, lyg maldaudamas, lyg atleisdamas visa, ko jokia motina ir jokia mylima niekaip negalėtų atleisti, ir, nežiūrint tavo to begalinio liūdesio, tu kažkaip nematytai gražus ir mielas, ak, kaip nežemiškai dėmėmis nuėjęs tavo raudonumas, lyg brangiam ir gražiam veide besimainą išgąsčio ir nerimo plėmai...

Daug būdavo skaudžių ir baisių valandų daug buvo sielvarto, kurio, rodos, nei žemė pakelti, nei dangus sutalpinti nebūtų galėjęs, o perkentei ir sutalpinai širdy, ir ji sprogdama nesprogo, daug kartų reikėjo skirtis su kažkuo brangesniu už patį gyvenimą, kurio nei atšaukti, nei permaldauti nebūtų galėjęs joks žmogaus balsas, nei dangiški serapimų žodžiai...

Bet tu buvai išdidus ir dirbtiniai šaltas ir saugojai gymio orumą, nors širdyje degė ir liepsnojo, gėlė ir graužė, karto ir svaigino, net ir pati žemė, rodės kažkur smegdama po kojomis grimzdo, bet tu pro šalį visa ko brangaus ir niekad negrįžtančio eidamas pranešdavai širdyje viršum briaunų kūpančiu pilnumu virpuliuojančią neišpasakyto sielvarto taurę, ir tu nebuvai taip liūdnas...

Tai kodėl tu šiandie taip ekzaltuotai opus ir graudus, ir visas matomai virpi, lyg štai imsi staiga ir pavirsi į kažkieno labai skaudžiai nuskausto nesulaikomas ašaras, kodėl tu bejėgis prieš valios ir jėgų nesulaikomus ir ribas beženginančius, bet dar neprasiveržusius verksmo kukčiojimus... Taigi, kodėl šiandie tu, vakare, taip liūdnas, išblyškęs ir nusiminęs, lyg stumiamas į kažkokią baisią pražūtį, eini į naktį?...

Grenoblis, 1944. IV. 22.

objektyviai aukščiau už Moterystės luomą. Tačiau šitas aukštesnis luomas yra tiktai išrinktiesiems, tik tiems, kurie jį gali suprasti ir — pakelti, kaip ir pats Išganytojas yra pasakęs: „quis potest capere, capiat" (Mat. 19, 12). Tuo tarpu daugumai yra kitas kelias, kitas luomas, kuris taip pat veda į šventumą, nes „antgamtinis gyvenimas Bažnyčioje, teisingai sako Leclercq, nėra aprėžtas mažu uoliųjų krikščionių skaičiumi, bet yra išplitęs visame kūne. Antgamtinis dieviškasis gyvenimas visų krikščionių. Jis yra mums duotas Krikšto metu. Jis yra pašaukimas į šventumą. Kiekvienas krikščioniškasis pašaukimas yra pašaukimas į šventumą" (30 p.). Kitaip sakant, visi krikščionys yra pašaukti būti šventi. Tačiau ne visi yra pašaukti būti vienuoliai arba padaryti skaistybės įžadus. „Bažnyčia, sako toliau Leclercq, yra reikalinga vedusiųjų ir šeimų. Vedusieji turi Bažnyčioje asmeninį ir aktyvų vaidmenį. Jie taip pat yra pašaukti savo vedusiųjų luomo rėmuose realizuoti šventumą (30 p.) . . . Moterystė yra tobulumo kelias dideliam skaičiui (31) . . . Vedusieji prašo Dievą ne tik palaiminti jų ryšį; jie nori Dievą įjungti į savo ryšį-štai tikroji krikščioniškosios moterystės prasmė" (35 p.). Moterystė kaip asmeninio tobulinimo ir pašventimo institucija yra ta nauja ir sykiu labai sena idėja, kuri šiandien Krikščionybėje vis giliau įsisąmoninama ir iš kurios yra laukiama didelių dalykų visoje krikščioniškojoje bendruomenėje.

Asmeninio tobulėjimo mintis bei pergyvenimas keičia ir moters pergyvenimą. Jeigu seniau vyras visų pirma moteryje ieškojo savo vaikams motinos, tai dabar jis visų pirma ieško sau pačiam žmonos. Senojo Testamento Saros elgesys, kada ji, negalėdama turėti vaikų, pasiūlo savo vyrui jų turėti iš jos tarnaitės Agaros, šiandien mums yra nesuprantamas ne tik kaip krikščionims, bet ir kaip žmonėms. Kolektyvinis rūšies instinktas mumyse yra stipriai nuslėgtas asmeninio jausmo. Todėl meilė mūsų laikais yra savaime suprantamas šeimos židinio pagrindas. Kai vyras pergyveno moterį pirmoje eilėje kaip motiną, jo šeima galėjo laikytis ir be meilės. Tačiau dabar, kai vyras pergyvena moterį visų pirma kaip savo žmoną, kaip savo asmenybės papildytoją, kaip bendradarbę siekiant šventumo, jo šeimos židinys be meilės laikytis negali. Šeima be meilės yra šeima be asmeninio principo. Tai šeima ne asmens, bet rūšies reikalui, todėl nepakeliama nei žmogiškuoju nei krikščioniškuoju atžvilgiu, nes rūšiai aukoti savo asmenybės negalima jokiu atveju. Iš tikro, jeigu mes reikalaujame, kad žmogaus asmenybei tarnautų valstybė, mokslas, menas, ūkis, socialinė santvarka, darbas, kapitalas, kodėl iš šios tarnybos turėtų būti išskirta šeima? Šeimos bendruomenė taip pat turi būti taip sukurta ir taip tvarkoma, kad žmogus joje save laimėtų, o ne turėtų savai sielai nuostolio; kad šituo keliu eidamas jis iš tikro taptų tobulas, o ne pasiliktų užpakalyje kitų, išrinktųjų.

Tačiau kaip tik šitoje vietoje ir išeina aikštėn visa mūsų dienų šeimos tragika. Teoretiškai mes visi pripažįstame, kad asmenybės niekam negalima aukoti, taigi nė šeimai. Tačiau praktiškai mumyse dar tebesilaiko tokia etika ir tokia pedagogika, kad šeimą mes pastatome aukščiau už asmenybę ir verčiame žmogų patirti savo sielai nuostolio, kad tik būtų išgelbėtas rūšies reikalas arba kartais net netikę pačios institucijos papročiai. Senųjų amžių kolektyvinis-rūšinis instinktas, glūdįs kažkur mūsų pasąmonėje, neleidžia mums šeimos pastatyti ant aiškaus asmeninio principo ir pagal šio principo reikalavimus sutvarkyti visą praktinį šeiminį gyvenimą. Mes gal neblogai paruošiame jaunimą tėvomotinos pareigoms. Mes turime ištisą sąrašą veiksmų, kurie šioje srityje yra leidžiami ir kurie draudžiami. Mes turime pasigaminę eibę tabelių ir apskaičiavimų. Mes esame išvystę šios rūšies higieną ir mediciną. Vis tai geri ir reikalingi dalykai. Tačiau kur yra mūsų paruošimas vyro-žmonos pareigoms, kurios, kaip sakėme yra grindžiamosios šeimos laimei ir jos tobulumui? Kur net šių pareigų gilesnis ir išsamesnis supratimas? Mes turime būdų ir metodų, kaip paaiškinti jaunimui naujos gyvybės atsiradimo mįslę. Bet mes neturime beveik nieko, iš ko jaunimas galėtų patirti meilės prasmę, jos vertę ir jos reikšmę. Mes dažnai net nedrįstame apie meilę kalbėti, o jeigu kalbame, tai paprastai be ryšio su moterystės gyvenimu. Mūsų praktikoje jau beveik įsigalėjo prietaras, kad meilė yra gamtos apgaulė rūšies instinktams patenkinti. Tuo būdu žmogaus paruošimas asmeniniui gyvenimui šeimoje yra neišvystytas, o pats šitas gyvenimas mums dar yra neryškus ir todėl dažniausiai nevaisingas. Štai dėl ko mūsų šeimos darosi vis nelaimingesnės ir vis tragiškesnės.

Jeigu dabar atkreipsime dėmesio į moteriškąją šeimos pusę, kas Motinos Dienos proga ir dera daryti, turėsime pripažinti, kad mūsų šeimose moterys yra pasidariusios perdaug motinos, o per maža žmonos. Jos perdaug didžiuojasi, kaip senajame Izraelyje, savo įščiaus, o per maža savo dvasios vaisingumu. Jos perdaug pergyvena vyrą, kaip savo vaikų tėvą, o per maža, kaip žmogiškąją asmenybę, kurią jos yra pašauktos statyti. Mes turime daug gerų motinų, bet per maža gerų žmonų. Ir kol šitas trūkumas bus užpildytas, tol mūsų amžiaus šeimos sirgs ir liegs. Jeigu teisingai yra sakoma, kad moteris yra namų židinio širdis, tai šita širdis turi būti mylinti, mylinti ne tik savo vaikus, bet visų pirma tą asmenybę, su kuria ji, taip pat kaip asmenybė, yra sujungta amžinu ryšiu. O mylėti reiškia gyventi ne vienas šalia kito, bet vienas kitame ir vienas kitu. Ar daug yra mūsų amžiuje moterų, kurios turi tokį nedalinamą gyvenimą su savo vyrais? Todėl dabartinę šeimos krizę gali pergalėti ne moteris-motina, bet moteris-žmona, pastatydama visą moterystės gyvenimą ant gilaus asmeninio principo. Kai vyras savo žmonoje ras antrąją savęs paties pusę, kai jis pajaus, kad per savo žmoną jis darosi pilnutinis žmogus, kad jos meilėje jo asmenybė išsiskleidžia ir tobulėja, tuomet jis, kaip Adomas, pavadins ją anuo tikriausiu ir vieninteliu prasmingu vardu, ŽMONOS vardu; tuomet dėl jos jis paliks visą, nuo visko atsisakys, ir du bus viena. Tuomet ir šeimos gyvenimas pasuks kita linkme. Mes kažkaip nelaimingai pamiršome, kad šeima yra žmogiška ne tuo, kad joje yra tėvas-motina, bet tuo, kad joje yra vyras-žmona. Tėvas ir motina yra ir gyvulių pasaulyje. Tėvų ir vaikų santykiai yra pagrįsti gamtiniu instinktu. Tačiau tai, ko gyvuliai absoliučiai neturi, yra vyras ir žmona, nes jų santykiai yra grindžiami nebe instinktu, bet dvasia. Vyras ir žmona visų pirma yra dvasinės kategorijos. Ir juo labiau žmogus išsivaduoja iš gamtos gyvenimo, juo vyro-žmonos santykius jis labiau vertina ir juo stipriau jais grindžia savo šeimą. Šeimos krizė iš tikro yra vyro-žmonos santykių krizė, ir šeimos prisikėlimas iš tikro yra vyro-žmonos santykių prisikėlimas.

3. MOTERIS—MOTINA

Motina yra žmonos pareigų pražydimas, jų vaisius, jų išvada ir konkreti jų apraiška. Gyvenimo bendruomenė meilėje yra tokia ankšta, kad ji apima ne tik žmogaus dvasią, bet ir jo kūną. Jeigu iš dvasinės bendruomenės gema asmens pilnatvė, tai iš kūninės bendruomenės gema kūdikiai, ir moteris tampa motina. Meilė yra vaisinga pačia savo esme ir vosokeriopa prasme. Tiesa, kūno vaisingumas yra galimas ir be meilės. Tačiau tokiu atveju jis nėra nei žmogiškas nei kilnus. Moteris-motina, kuri yra tiktai motina, bet ne žmona, vargiai užsitar-

nauja net būti pavadinta šiuo vardu. Žmona yra ir turi būti pagrindas, ant jos tegali būti statomas motiniškumas. Šeimos gyvenime nekartą pasitaiko, kad moteris negali būti motina. Tačiau visados ji turi būti žmona. Motiniškumas gali išsivystyti tiktai žmonos šviesoje, bet ne atvirkščiai.

Laikant žmoną šeimos pagrindu, kinta ir moters-motinos supratimas. Moteris savo gelmėse yra ir normaliu atveju turi būti motina.' Tačiau labai dažnai moters motiniškumą suprantame per siaurai. Tiesa, motiniškumas, kaip jau buvo minėta, pirmoje eilėje yra biologinė kategorija. Motiniškumas be gimdymo yra netikras ir negilus. Tai idėja be tikrovės. Tačiau vienu tik gimdymu motiniškumas taip pat neišsisemia. Motiniškumas. kaip ir bet kuris kitas žmogiškojo gyvenimo uždavinys, pralaužia gamtines sienas ir pereina į kultūrinę sritį. Tikra ir tiesiogine prasme motina yra tik ta moteris, kuri gimdo. Tačiau jeigu moteris manytų, kad jos, kaip motinos, uždavinys gimdymu ir pasibaigia, ji pasiliktų grynai gamtinėje srityje, kaip joje pasilieka ir gyvuliai. Žmogiškasis motiniškumas siekia žymiai toliau, negu tik gimdymas. Gimdymas padeda motiniškumui, pasakytume, medžiaginį pagrindą, kaip apskritai gamta tokį pagrindą padeda visiems žmogaus darbams. Tačiau žmogus pasiliktų laukinis, jeigu jis ant šito pagrindo nestatytų didžiulio kultūros rūmo. Moters motiniškumas taip pat pasiliktų laukinis, jeigu ji, pagimdžiusi kūdikį, nepadarytų jo kultūringu ir tikru žmogumi.

„Motina, yra pasakęs N. Berdiajevas, kaip ir žemė, gimdo, bet nekuria"[4]). Tai yra tik pusiau tiesa. Motina, kiek ji yra gimdomasis principas, iš tikro nekuria, nes gimdymas nėra jokia kūryba. Gimdymas kaip tik yra priešingas aktas kūrybai. Jis yra gamtinis dalykas, kyląs iš rūšies gelmių, ne iš asmens įkvėpimo, ir todėl neturįs jokio kūrybos pobūdžio. Bendras dėsnis, kad gamta gimdo, bet nekuria, tinka ir žmogaus atsiradimui pasaulyje. Todėl pamaldžių knygų rašytojai nesyki sujaukia sąvokas, norėdami paskatinti tėvus turėti daugiau vaikų ir primindami jiems, kad gimdydami jie dalyvauja neprapastai kilnioje dieviškojoje kūryboje, pralenkiančioje mokslo, meno ir filosofijos kūrinius. Tai grynas nesusipratimas Gimdymas yra kilnus aktas, bet tik ne dėl to, kad jis būtų kūrybiškas. Tėvai dalyvauja Viešpaties sukurtos gamtos paslaptyse, bet tik ne dieviškojoje kūryboje. Todėl šiuo atžvilgiu ir motiniškumas, kiek jis yra gamtinis dalykas, yra nekūrybinis. Šiuo atžvilgiu iš tikro motina, kaip žemė, gimdo, bet nekuria.

Tačiau kiek motina yra žmogiškasis kultūrinis principas, ji kuria ir privalo kurti. Tiesa, ji kuria ne daiktus, bet žmogų, naują žmogų, kuris gimdamas buvo paleistas iš gamtos globos ir kuris dabar turi būti paruoštas kultūriniam gyvenimui. Gyvuliui jo tolimesnio gyvenimo sąlygas duoda pati gamta. Todėl gyvuliui gimdymas yra atbaigiamasis aktas. Tuo tarpu žmogus šitas sąlygas turi susikurti pats. Gimdymas žmogų pastato į tokį pasaulį, kuris nieko savaime jam nežada ir neteikia. Todėl žmogui gimdymas yra pradedamasis aktas. Žmogus gema bejėgis ir paliktas vienas turėtų tuojau žūti. Gimdymas pašaukia žmogų iš gamtos į kultūrą, bet sykiu pašaukia jį ir į kitą globą, nes pats vienas jis kultūrėti negali, o be kultūros nėpajėgia net fiziškai išsilaikyti. Vadinasi, jau pats gimdymas mus veda į kitą, žymiai svarbesnę motiniškumo pareigą, būtent, į žmogaus paruošimą kultūros gyvenimui, į kultūrinę naujo žmogaus globą arba į ugdymą giliausia ir plačiausia prasme. Tačiau ugdymas jau yra kūrybinis veiksmas. Nė vienas žmogus negema asmenybė. Iš gamtos pasaulio jis ateina tiktai užbraiža. Asmenybe jis turį tapti, tapti, ne tik išvystydamas gamtos duotas užuomazgas, bet ir susikurdamas charakterį, pasaulėžiūrą, estetinį skonį, įgydamas įvairių nusiteikimų, reikalingų profesiniam darbui. Visų šių dalykų gamta neduoda jokia prasme. Visi šie dalykai yra kuriamosios ugdymo įtakos padarai.

Tuo tarpu ši kuriamoji įtaka kaip tik pirmoje eilėje ateina iš motinos. Motina yra pirmoji kūdikio apsprendėja ir jo asmenybės kūrėja. Gyvenimo stilių, jo formą, jo nuotaiką, jo dvasią, visų pirma sukuria motina. Tiesa, motina nėra vienintelė žmogaus kaip asmenybės kūrėja. Čia dalyvauja daugybė veiksnių, neiškiriant nė paties žmogaus. Tačiau motina yra pati pirmoji ir pati lemtingoji. Nuo motinos duotos linkmės paprastai priklauso visas tolimesnis augančios asmenybės kelias. Šia tad prasme motiniškumas yra didelė kūrybinė jėga. Šia prasme motina kuria, kaip ir kiekvienas žmogus, ir kuria kilniau, negu mokslininkai, menininkai ar filosofai, nes jie kuria daiktus, abstrakčias idėjas, negyvas sistemas, o motina kuria žmogiškąją asmenybę. Dalyvavimas dieviškojoje kūryboje kaip tik įvyksta ugdyme, nes asmenybės kūrime Dievas, be abejo, turi didžiausią dalį. Todėl yra kilnu ir dieviška vaiką ne pagimdyti, bet jį išauklėti vertinga žmogiškąja asmenybe.

Tačiau auklėjimas jau yra grynai asmeninis veiksmas, iš asmenybės einąs į asmenybę. Kūdikį, gimdydama, motina veikia, kaip biologinė rūšies būtybė. Per ją kalba gamta. Kūdikį auklėdama, ji jau veikia, kaip dvasinė asmeninė būtybė. Per ją prabyla dvasia. Todėl juo motinos dvasia yra turtingesnė, juo motina yra stipresnė asmenybė, juo ugdomoji jos įtaka yra gilesnė ir juo pats ugdymas yra sėkmingesnis. Iš motinos, kaip rūšies atstovės, kūdikis prasideda ir gema. Bet iš motinos, kaip asmenybės, kūdikis gauna dvasinio gyvenimo paskatas ir pradmenis. Esanti asmenybė čia prabyla į tampančią asmenybę ir sava įtaka iš nebūties gelmių nuolatos kildina naują žmogų, kol šis pasiekia tokio laipsnio, kad savęs kūrimą perima į savo paties rankas. Todėl motina yra gimdanti ir auklėjanti moteris. Moters motina nepadaro nei vienas tik gimdymas nei vienas tik auklėjimas. Moteris yra tikrai motina tik tada, kai šios dvi pareigos susibėga į vieną ir kai jos yra išreiškiamos vienos ir tos pačios moteriškosios asmenybės.

Tačiau globojantis ir saugojantis moters principas apsireiškia ne tik santykiuose su kūdikiais, bet ir su visu gyvenimu. Visur, kur tik reikia globos ir apsaugos, švelnumo ir meilės, vistiek ar tai būtų socialinis, ar ekonominis, ar meninis, ar mokslinis gyvenimas, visur ateina moteris-motina su savo šilima, su savo penu, su kūrybine savo intuicija. N. Berdiajevas teisingai sako, kad „heroiška ir nugalinti vyro dvasia negalėtų pati viena apsaugoti pasaulio nuo sudužimo"[5]). Vyriškasis racionalizmas ir vyriškoji analizė suskaldytų pasaulį į nesusiekiančius atomus ir sukeltų juos vienas prieš kitą. Tik moteriškoji-motiniškoji dvasia, siekianti visumos ir vienybės, taikos ir ramaus klestėjimo, išgelbsti pasaulį nuo sudužimo jo pakrikime. Motiniškumas tuo būdu virsta gyvenimo atrama ir jo pagrindu. Moteris-motina stovi mūsų sąmonėje, kaip gyvenimo jungtis ir jo gaivinanti siela.

Šita tad globojančiąja asmenine savo pareiga moteris-motina kaip tik susisiekia su moterimi-žmona. Žmona, kaip esame sakę, iš esmės yra asmeninė kategorija. Tačiau dabar matome, kad aukščiausiame savo išsivystyme ir motina yra asmeninė kategorija, kad globojantis ir ugdantis motiniškumas taip pat kyla iš moteriškosios asmenybės. Vadinasi, žmonos ir motinos pareigos galų gale susieina vienybėn ir sudaro vieną pilnutinę bei tobulą moteriškąją asmenybę. Moteris savo

---

4) De la Destination de l'homme, 92 p. Paris 1935.

5) Op. cit.

gelmėse yra žmona ir motina kartu. Tik konkretus, dažnai nevykęs gyvenimas šitas dvi esmines moters pareigas perskiria, neleisdamas moteriai tapti pilnutiniu žmogumi. Tačiau pačios savyje jos yra neperskiriamos. Moteriškoji asmenybė išsiskleidžia visu grožiu tik tada, kai moteris yra žmona ir motina. Būti žmona, sakėme, reiškia savo asmenybe formuoti, vyro asmenybę per abipusę gilią ir pastovią meilę. Būti motina, matome, reiškia taip pat sava asmenybe formuoti augantį žmogų ir savo globa saugoti gyvenimą nuo pakrikimo. Tuo būdu ir žmonos ir motinos veikimas kyla iš to paties šaltinio — iš moteriškosios asmenybės. Asmenybė yra pagrindas meilei, pagrindas šeimai, pagrindas ugdymui ir globojimui. Iš moters kyla nauja gyvybė. Iš moters kyla nauja dvasia. Iš moters kyla ir naujas gyvenimas. Moteris savo rankose saugo žmogaus paslaptį, nes ji kuria žmogų, su kuriuo ji susijungia meilėje, ir ji kuria žmogų, kuris iš šitos meilės gema. Moteris yra žmogiškumo kūrėja iš esmės. Jeigu vyras sava kūryba eina į daiktus ir tampa pasaulio valdovu, tai moteris sava kūryba eina į žmogų ir virsta jo karaliene. Mes visi esame tuo, kuo išėjome iš kuriančiųjų mūsų motinos ir mūsų žmonos rankų.

4. PABAIGA

Kas tad yra Motinos Diena giliausia prasme? Tai Moters diena. Tai moteriškosios asmenybės diena. Pasaulis pavargo vyriškosios dvasios fracionalizme ir siaurume. Jis suskilo ne tik gamtoje, bet ir kultūroje. Todėl jis šiandien šaukiasi vienijančios ir globojančios moteriškosios dvasios. Jis šaukiasi moters, kuri savo meile apvaldytų įsisiūbavusią laukinę jėgą, kuri savo globa bei rūpesčiu išgelbėtų šaltą ir beširdį heroizmą, kuri sava kūryba statytų naują žmogų ir naują gyvenimą. Pasaulis laukia žmonos ir motinos, laukia pilnutinės moteriškosios asmenybės, kad ši savo rankomis saulės švieson iškeltų žmogaus mįslę, ją atspėtų ir sunkioje mūsų tikrovėje įvykdytų. Motinos Diena yra šio lūkesčio simbolis. Pavasarį, kada atgemanti gyvybė kiekvieną pripildo ilgesio bei nerimo, mes taip pat švenčiame ilgesio bei nerimo šventę, Moters šventę, kuri sakyte sako, kad mums negera būti vieniems, kad mes nerandame atgemančiame pasaulyje nieko į save panašaus, kad mums reikia naujo žmogaus, antro žmogaus, per kurį mes taptume pilnutiniais žmonėmis ir kurtume pilnutinį gyvenimą. Rainer Maria Rilkę savo „Apreiškime" į angelo lūpas deda moters atžvilgiu tokius žodžius: „Tu nesi arčiau prie Dievo. Visi mes Jam taip lygiai tolimi. Tik nuostabiai palaimintos yr tavo rankos". Moteris yra toks pat žmogus, kaip ir vyras. Tačiau savo konkrečioje egzistencijoje ji turi nuostabios šviesos. Moters rankos yra nuostabiai palaimintos, nes joms yra patikėta žmogiškosios asmenybės kūryba.

Giliausia tad prasme Motinos Diena yra moters kūrybos šventė.

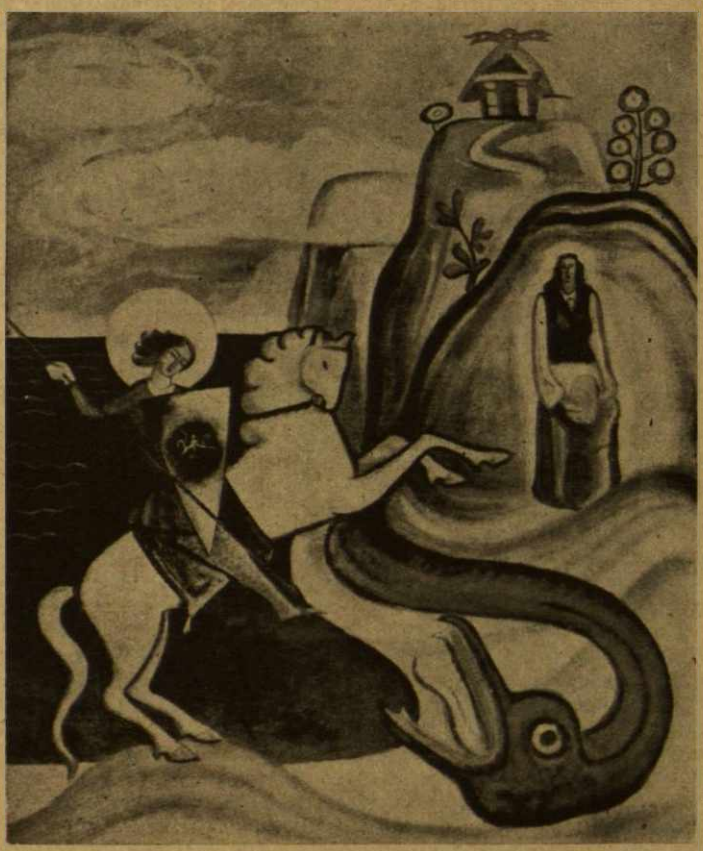

Alf. Dargis — Šv. Jurgis

Visuomeniniai tipai

STASYS YLA

3. IDEALISTAS

Idealistu vadiname tokį žmogų, kuriam aukščiausia gyvenimo vertybė yra i d ė j a. Idėjai jis yra pavergtas, jai tarnauja, pagal ją veikia, savo gyvenimą jai palenkia.

Idėjos žmogus esmiškai skiriasi nuo faktų ir įvykių žmogaus. Idėjos yra abstrakčios, faktai — konkretūs; idėjos laisvos, faktai — suvaržyti datomis, vieta; idėjos antlaikinės, prašokstančios tikrovę, faktai — priklausomi laiko ir erdvės; idėjos reikalauja reflektuojančio, kontempliacinio proto ir jausmo, faktai — tik atminties. Kaip tik dėl to idėjos žmogus nesitenkina viena plika tikrove ir jos įvykiais. Tikrovę jis pažįsta ne tik iš realių faktų, bet ją pajaučia ir pergyvena giliau ir betarpiškiau. Jam penkių pojučių patirtis dar nėra viskas; jis eina toliau — ieško minties ir prasmės, kuri tikrovę veda. Jis neskaldo tikrovės, kaip faktų žmonės; jis priima faktus ne analitiškai, bet sintetiškai, suvokia juos visumoje. Iš faktų jis paima tik tai, kas yra juose nepraeinančio, paima vedamąjį principą, visa kita faktų medžiaga jam neįdomi. Tuo būdu tikrovės įvykius jis suveda į idėjines kategorijas. Ir kai jam tą tikrovę reikia vėliau apibudinti, jis neima konkrečios ir istoriškos faktų medžiagos, o kalba vaizdais, kurie tai tikrovei tipiški, išvestiniai, pagrįsti išvadomis, kurias jis sudarė iš pačių faktų ir iš gilesnio jų įžvelgimo.

Idėjos žmonės juo daugiau skaito ir stebi gyvenimą, juo idėjiškai labiau pilnėja. Jų išgyvenimai, refleksijos gausėja, savarankiškas galvojimas darosi brandesnis, pilnesnis ir originalesnis. Jeigu mokykloje ar tuoj ją baigę jie dar buvo kiek priklausomi savo mokytojų ar žymesnių autorių, tai po tam tikro laiko visai nuo jų atsipalaiduoja. Svetimos idėjos dabar gali jų galvojimą tik paremti, pailiustruoti, sustiprinti, bet jų nieškreips ir nesuskaldys. Jie pasidaro originalūs ne tik savo galvosenoj, bet ir išsireiškime: sukuria originalų savo stilių, kuris tik jiems vieniems būdingas. Tuo tarpu faktų žmonės, jeigu jie rašo, primargina savo raštus citatomis, kompiliuoja ir plagijuoja mintis, jų nepraturtindami niekuo savu. Jų mokslinio darbo metodą ir sistemą taip pat apsrendžia išimtinai svetima medžiaga, išrinkta iš daugelio svetimų autorių. Jie ir savo stiliaus niekad nesukuria, nors būtų sulaukę reikiamo amžiaus.

Idėjos žmogus, kai naudojasi svetimomis mintimis, žiūri k a s jomis norima pasakyti. K a i p tą svetimą mintį perduoti kitiems, jis randa pats būdą. Ir jis išsireikš savaip, nepažeisdamas svetimos minties esmės. Faktų gi žmogus aklai laikosi konteksto, laikosi to, k a i p pasakyta. Jis kartoja frazes, išsireiškimus, norėdamas kitą teisingai suprasti ar perduoti kito mintis. Idėjinis žmogus prisimena tik pačią vedamąją mintį: frazių jis neatsimena (neturi mechaniškos atminties).

Idėjų ir faktų žmonės skirtingai reiškiasi net toje pačioje profesijoje. M o k y t o j a s, faktų žmogus, bus geras dalyko dėstytojas: įkals mokiniams į galvą daug žinių, datų, įvykių, privers juos pamokas iškalti, reikalaus aklai laikytis vadovėlio, pagal jį atsakinėti, kartais net tais pačiais žodžiais (frazės saugojimas!). Jis stebins mokinius savo žinių gausumu, bet jų nežavės ir jiems nevadovaus, nes jis yra šaltas faktų vergas, nuobodus ir sausas. Tuo tarpu mokytojas, idėjų žmogus, bus daugiau auklėtojas: stengsis mokiniams duoti vedamųjų gyvenimo gairių, įves juos į idėjų pasaulį, plės dvasinį jų akiratį, juos užburs savo šiluma ir žavės savo giliu bei plačiu žvilgsniu į visus dalykus.

Faktų žmonės gali būt neblogi istorikai, ekonomistai, teisininkai, net literatai, bet jie reikšis kitaip, negu jų kolegos idėjininkai. Kaip i s t o r i k a i jie dėstys plikus faktus — sausus ir šaltus, patieks gausybę vardų ir datų. Visas jų dėstymas ar raštas išeis tačiau nevieningas, kažkuo neapjungtas, per autoriaus minties prizmę neperleistas. Idėjininkas toj pačioj istorijoj jieškos vedamųjų idėjų, domėsis istorinėmis asmenybėmis, jų įtaka tiems laikams, pačius įvykius ims to meto gyvenimo visumoje. Idėjininkas istorijoje jieškos gilesnių priežasčių, padedančių įvykius pilniau suprasti, net pačios istorijos prasmės. Pirmųjų istorija išeis daugiau istoriografiška, antrųjų — daugiau istoriosofiška.

E k o n o m i s t a i, kaip faktų žmonės, tenkinsis ūkinio gyvenimo faktų konstatavimu, jų sugrupavimu ir suvedimu į tam tikrą sistemą. Tuo tarpu idėjininkai nesitenkins ekonominio gyvenimo patirtimis ir logiško ryšio nustatymu tarp atskirų ūkio gyvenimo faktų. Jie, kad ir atsiremdami į tikrovę, joje nepaskęs, bet jieškos pagrindo ekonominiams faktams aiškinti ir pagrįsti. Idėjininkas ekonomistas ūkio istorijoje įžvelgs ir tą aplinkybę, kad ne vien medžiaginiai faktai apsprendžia žmogaus gyvenimą, bet tam gyvenimui turi įtakos idėjos ir nelygstami amžinojo Ethos principai. Dėl to jis jieškos naujų ir tobulesnių ūkinio gyvenimo formų.

T e i s i n i n k a s, kaip faktų žmogus, remsis daugiau teisiniais įvykiais ir pozityvinės teisės normomis. Teisėje jis įžvelgs tik valdžios valią ir įsakymą. Taisinga jam bus tai, kas derinasi su pozityviu įstatymu. Teisingumo, kaip idėjos, jis nejieškos, nes visoj jo galvosenoj persveria kodeksai ir paragrafai. Idėjininkas gi, kad ir kaip vertintų teisės faktus, jais nesitenkins. Jis, suprasdamas fakto atitikimą teisei, vis dėlto gyvai jaus amžinojo teisingumo reikalą. Dėl to pirmaeiliu savo uždaviniu jis laikys išsiaiškinti teisės esmę, jos kilmę, nekintamus jos šaltinius. Susidurdamas su pozityvinės teisės nuostatais, jis nesitenkins konstatuoti, kad įstatymas atitinka visiems atskiro krašto teisės sistemos reikalavimams. Jis dar žiūrės, kaip juos derinti su objektyviu teisingumu ir teise, kaip „gėrio ir teisingumo menu" (ars aequi at boni).

M e n i n i n k a s, faktų žmogus, savo kūryboje artimai laikysis realios tikrovės. Dailininkas „fotografuos" gamtą ir žmones. Literatas atpasakos išgirstus ar paties pergyventus įvykius; jis nevengs kitus autorius pamėgdžioti ar net kopijuoti. Faktų žmogus galės būt neblogas svetimų autorių vertėjas, Kaip literatūros istorikas jis bus tik meninių faktų registratorius, nepajėgs duoti dvasinio literatūros raidos pjūvio, neparodys idėjinių ar meninių srovių atsiskleidimo kūryboje. Kiekvienas šio tipo menininkas nepajėgs išeiti iš savo atrastos ar pasiskolintos formos; jis kartosis savo frazėj, kompozici-

joje, formose. Tuo tarpu idėjininkas menininkas kurs iš savęs tiek turiniu, tiek forma. Jis nevengs mokytis iš didžiųjų meisterių, juos stengsis pažinti ir išstudijuoti, bet tai nė kiek nekliudys jam likti originaliu. Neturėdamas mechaniško proto, klausos ir regėjimo atminties, jis ir norėdamas negalės prisiminti kito autoriaus minčių, vaizdų, motyvų. Jis bus nepakartojamas savo kūryboje, nes ir pats jis negalės kartą surastos formos antrą sykį pritaikyti. Jo idėjinis pasaulis ir jo išgyvenimai plečiasi, įvairėja ir tai savaime atsispindi jo kūryboje. Vertindamas kitų kūrinius, jis nesivers tik jų analize, bet jieškos sintetinės kūrinio visumos, jieškos analogijų ir dvasinės giminystės su kitais.

Kaip faktai apsprendžia egotistą, taip idėjos idealistą — jo veikseną ir galvoseną. Idealistą galima pakeisti tik tada, kai pervertinamas jo idėjų pasaulis. Jis gali pasikeisti, pasidaryti konvertitas, gali išsižadėti savo turėtos pasaulėžiūros ir religijos. Bet tai įvyksta jame ne mechanišku būdu, o giliai permąsčius, savo idėjas pervertinus. Faktų žmogui tokiu konvertitu pasidaryti yra neįmanoma. Jo atsivertimas negali būt išvidinis, nuoširdus ir gilus. Jis gali pakeisti tik išorinę savo laikyseną, savo santykius apvaržyti, juos tam tikram laikui perlaužti, jis gali prisitaikyti. Net šitokio persikeitimo motyvai jame nėra išvidiniai, bet ambicija pagristi.

Idėjos žmogus save iš viso k e i č i a, savo gyvenimą derina prie minties ir idealinių vertybių. Iš prigimties jis gali turėti charakterio kampuotumų, jaunystėje gali jį būt pavergusios kai kurios ydos, tačiau per ilgesnį laiką jis save išlygina, pasidaro vieningas, suformuoja savarankišką asmenybę. Keisti jis linkęs ne tik save, bet ir visą gyvenimą. Kaip utilitaristui veikti reiškia naudotis ir išnaudoti, egotistui — valdyti ir savo padėtyje išsilaikyti, taip idealistui — kovoti, taisyti, r e f o r m u o t i, žodžiu, padėtį p a k e i s t i. Idėjos žmogus savo prigimtimi yra r e f o r m i n i n k a s.

Išeidamas iš idėjos ir objektyvinio reikalo, idealistas pasidaro t e o r e t i š k a s. Teoretiškumas jam būdingas bruožas, kaip utilitaristui praktiškumas ir egotistui — faktiškumas. Idealistas daro įvairias prielaidas, remiasi idealiniais žmogaus nusiteikimais, visuomenės reikalais; jis tiki į sugestyvinę tiesos ir principų galią, moralės ir gėrio pradų įtaką. Jis mano, kad žmonės tik dėl to šitų dalykų nevertina ir jais nesivaduoja gyvenime, jog pakankamai jų nepažįsta ir į juos neįsijaučia. Jis linkęs todėl juos dėstyti, veikti į skaitytojų ar klausytojų protą, o ypač į jausmus.

Būdami teoretinio palinkimo žmonės, idealistai eina daugiausia į kultūrinę sritį, į visuomeninį veikimą, į spaudą ir į tribūną. Dirbdami politikoje, socialinėje — ekonominėje srityje jie taip pat palieka daugiau teoriški, aukštų principų ir idealių sistemų kūrėjai.

Teoretizavimo palinkimas ir reflektyvumas pas idealistą derinasi vienas su antru. Jis daug mąsto, vertina įvykius ir žmones, jieško gilesnių priežasčių. Gyvenimo dalykuose jis nėra praktiškas, tam reikalui stinga jam gabumo ir noro. Tačiau jis pakankamai išmintingas. Būdamas tiesus ir teisingas, jis ne kartą duodasi apgaunamas gudriųjų ir klastingųjų; juoba, kad jis nelinkęs iš anksto žmogaus apspręsti, iš blogosios pusės jį greit vertinti. Tačiau jis žmones stebi, sintetizuoja jų reiškimosi faktus ir, betarpiškai su jais bendraudamas, ilgainiui susidaro pilną ir teisingą apie juos vaizdą. Įsitikinęs žmogaus klastingumu, jis nuo jo nusigręžia ir jokio pasitikėjimo jam daugiau nerodo, į jokį bendradarbiavimą su juo nelinkęs eiti. Reformuodamas gyvenimą, jis stengiasi jį reformuoti ir ta prasme, kad tokius žmones pašalinus iš viešojo gyvenimo, neleisti jiems to gyvenimo daugiau nuodyti, aukštų idealų klastingai profanuoti.

Idealistas tačiau savo garbės netausoja, kaip egotistas. Jis nesibijo būti apšmeižtas ar apkalbėtas. Jei jis jaučia reikalą, nors šis ir nemalonus būtų, imasi jį spręsti, jį taisyti, keisti, Valios jis turi, aukų nebijo, nepasisekimuose nenuleidžia rankų. Tačiau jo valiai daugiau vadovauja jausmas nei šaltas protas. Jis nėra tos rūšies teoretikas, kaip gryni racionalistai. Protas ir valia pas jį yra jausmo tarnyboje, kaip pas utilitaristą valia ir jausmas tarnauja šaltam ir apskaičiuojančiam protui arba kaip pas egotistą protas ir jausmas yra palenktas aklai ir ambicingai valiai.

Jausmo persvaros atveju idealistas gali daugiau pasišvęsti. Jam nėra taip sunku atsisakyti savo patogumų ir pakęsti nemalonumus. Jis tiki į visuomeninį idealą, į idėjos — gėrio pergalę, dėl to šitam idealui siekti jis užsidega visa savo impulsyvia prigimtimi. Jis išpažįsta viršjėgės įstatymą, t. y. tos jėgos, kuri pribūva iš entuziazmo, iš tikėjimo, kuris kalnus kiloja. Jis yra atviras ir nuoširdus. Prie reikalų jis eina tiesiai, neapskaičiuodamas ir neapsiskaičiuodamas.

Dvasinių galių atžvilgiu idealistai tačiau skiriasi vieni nuo kitų. Pas vienus gali daugiau persverti protas, pas kitus valia, pas trečius jausmas. Pagal tai ir jų veikimo būde susidaro skirtingumų. Idealistas, turįs daugiau racionalumo, savo veiklą daugiau apskaičiuoja. Į gyvenimo blogybes jis reaguoja taip pat radikaliai, kaip ir visi idealistai. Tačiau jis nenori su žmonėmis pyktis ir juos erzinti, jeigu mato, kad jų vis tiek nepataisys. Būdamas atsakingame poste ir susidūręs su autoritetingų žmonių statomomis klūtimis, jis bevelys tą postą palikti, negu leistis į kovą, kuri visuomenę erzintų ir rezultatų nepasiektų. Tačiau ir tuo atveju jis tiki, kad savo tyliu, bet nelauktu pasitraukimu galės atkreipti atitinkamų žmonių dėmesį, kad tie atsakingi žmonės susipras darą netvarką ir iš to padarys išvadas (moralinis idealizmas). Tačiau rezultatai nevisuomet būna tokie, kokių jis nori. Ir tokios jo priemonės dažnai neranda atgarsio, priešingai — kiti iš jo tik pasijuokia. Tada idealistas nusivilia, moja ranka į visuomeninį veikimą ir kovą, laiko bergždžiu dalyku ką nors gera pasiekti (idealistinis pesimizmas).

Jausmo idealistai viską ima, kaip sakoma, ūmu ir užsidegimu. Jie supranta, kad blogis visada turi stiprias šaknis, bet niekaip neprileidžia, kad kova negalėtų to blogio išrauti. Pagaliau, jeigu jo visai neišrausi, tai bent veikdamas jį aptvarkysi, sumažinsi, padarysi mažiau veiksmingą. Dėl to jis gali blogus žmones ilgai pakęsti, bent jų blogybes toleruoti. Jis išbando visas priemones jiems atvesti į tvarką. Tačiau kai jo dvasioje prisirenka kartumo, tada sprogsta jo kantrybė: jis pasidaro nepermaldaujamai kietas tiems žmonėms, nutraukia su jais visus ryšius, plaka jų aklumą. Tačiau vienais žmonėmis nusivylęs, jis dar tiki kitais; vienoj srity nepasiekęs savo tikslo, renkasi kitas veiklos sritis. Ir vėl apviltas, jis darosi nebe toks entuziastas, tačiau darbo visai nemeta. Tik vis dažniau jame kyla nerimas ir netikrumas. Jis nori apsiriboti vienoje kurioj pozityvesnėj srity, atsidėti vienam kuriam, jo žodžiais, mažiau nedėkingam darbui. Sulaukęs tinkamo amžiaus, jis į dalykus ima žiūrėti ramiau, šalčiau ir realiau. Jis raminasi, kad jo darbas tėra tik paruošiamasis, kad ne vienu amžiumi ir ne vienoje kartoje dalykai pakeičiami į gerąją pusę.

Idealistas, kuriame persveria valia, veikia iš karto aiškiai ir radikaliai. Jeigu jis turį valdžią, keičia netinkamus bendradarbius arba priverčia juos pasitraukti. Jei jis valdžios neturi, reikalauja ją turinčius šitai padaryti arba pats kelia viešumon netinkamųjų moralinę ubagystę (moralinis bekompromisiškumas). Šia savo veiksena jis sukelia didelę audrą, sudaro prieš save didelę opoziciją, sukelia daug kalbų ir susikryžiuojančių sprendimų.

Savo kovoje idealistas stengiasi skirti klaidingas idėjas ir blogybes nuo jų autoriaus. Šito paprastai nepajėgia padaryti utilitaristas ir egotistas.

Asmuo idealistui yra kažkas šventa. Ypatingu pietizmu jis žavisi tauriomis, švariomis ir kilniomis asmenybėmis Ir autoritetas jam sutampa su asmenybe. Jis nepripažįsta jokių kitų autoritetų, jeigu jie nėra kartu ir asmenybės. Poaukščiai, rangai, padėtis, kurie formaliai iškelia žmones į autoritetus, jam nieko nesako. Priešingai, juo formaliai aukščiau pastatytas žmogus, juo labiau jis reikalauja iš jo moralinių kvalifikacijų. Niekas jo taip nepiktina, kaip tokių aukštai formaliai pastatytų asmenų neatitikimas moralinių reikalavimų.

Idealistas yra asmenybininkas arba, jei norima, autoritetininkas asmenybės prasme. Jis atiduoda pirmenybę žmogaus kokybei, o ne kiekybei. Dėl to visuomeniniame, politiniame ar kultūriniame darbe jis niekad neskaičiuoja, koks žmonių skaičius jam pritars. Idealistas savotiškai niekina masę, būtent — kiek ji yra beformė ir neasmeninė. Jis priešas įvairių rėžimų ir politinių sistemų, kurios pirmon eilėn atsiremia į masę. Priešas jis ir tų visuomeninių ar kultūrinių srovių, kurios žiūri į tai, ką žmogus gali, o ne koks jis yra. Nemėgsta jis ir organizacinių formų, kurios remiasi narių skaičium ir techniškais jų sugebėjimais bei tų sugebėjimų ugdymu. Jis geriau remia bendruomeninio veikimo formas ir laisvus, idėjine dvasios giminyste paremtus sąjūdžius. Sąjūdis jungia žmones tarpusavy tam tikra idėja ir artimais dvasiniais nusiteikimais; sąjūdis pasitiki individualiniu žmogaus sugebėjimu ir asmeniniu jo pajėgumu pačiam rasti techniškas priemones ir būdus.

Laiko kategoriją idealistas suvokia taip pat skirtingai nei utilitaristas ar egotistas. Jis išeina iš dabarties nepakankamumo ir ateityje ieško savo idealinių vilčių realizavimosi. Dabartį jis kritikuoja, joje mato daug taisytinų dalykų. Jis yra ateitininkas: ateičiai yra skirti jo visi planai ir reforminės pastangos. Dabartį jis linkęs perlaužti net revoliucinėmis priemonėmis. Dėl to jis nepripažįsta kompromisų ir nelinkęs rinktis pusiau priemonių. Vidurio kelią jis laiko neprincipiškumu.

Idealistas kaip tik dėl to dažnai pertempia realaus galimuno ribas. Jis atitrūksta nuo pačios tikrovės, pameta žemę iš po kojų. Savo idėjas jis ima skelbti viršum žmonių galvų. Pagaliau jam, kaip sakyta, vistiek, ar jo idėjos bus dabar realizuojamos, ar ne. Jis parašė, pasakė, suplanavo — tegu vykdo, kas nori. Jam dažnai stinga atsakomybės už savo idėjas. Praktiškų visuomeninių pareigų jis nesiima, o pasiėmęs nelabai jas eina.

4. REALISTAS

Realistas yra žmogus, kurio dėmesio centre yra gyvenimiškoji tikrovė su jos reikalais, uždaviniais, siekiais, sunkumais. Gyvenimiškoji egzistencija jam yra sudėtinė žmogiškosios egzistencijos dalis. Jis nenori paskęsti idėjų pasaulyje, nes jis netiki, kad tik jų pažinimas galėtų gyvenimą padaryti geresnį.

Realistas yra gyvenimo žmogus. Gyvenimiški reikalai, kuriuos visuomenė turi ir kuriais ji sielojasi yra ir jo reikalai. Jis juos seka, jais domisi, ieško jiems tinkamesnio sprendimo ir pats imasi juos tvarkyti. Gyvenimiškas reikalas yra apsprendžiantis motyvas jo galvosenai ir veiksenai. Kaip idealistas tiki, kad gyvenimą apsprendžia ir jam vadovauja idėja, atėjusi iš atitraukto pasaulio, taip realistas tiki, kad gyvenimas pačias idėjas gimdo, jas pritaiko, apipavidalina ir panaudoja tam pačiam gyvenimui formuoti. Realistas neskiria didesnės reikšmės ir medžiaginio gerbūvio galiai, kaip utilitaristas; turtas jam nėra tos rūšies vertybė, kuri viena pati išspręstų socialinius, o juo labiau kultūrinius ir moralinius gyvenimo klausimus. Formalinė valdžios galia, kurios siekia ir į kurią tiki egotistas, jam atrodo esanti ribota ir reliatyvi; jis jos neniekina, tačiau jis laiko vienpusiškumu tik jos pagalba spręsti viešuosius reikalus. Realisto žvilgsnį į gyvenimą galima vadinti pilnutiniu ta prasme, kad jis gyvenimą suvokia visumoje, visų gyvenimiškų veiksnių sutartinėje.

Realistas nėra nei pesimistas nei optimistas. Tikrovę jis ima tokią, kokia ji yra. Jis nesileidžia į žmonių ir gyvenimo kritiką tokiu vienpusiškumu, kaip egotistas; jis neskiria ypatingos reikšmės atskiriems faktams, nors jie būtų ir labai skaudūs. Taip pat jis netriumfuoja dėl atskirų laimėjimų. Gyvenimo reiškinius jis stengiasi pažinti vispusiškai. Jis informuojasi, seka visus viešojo gyvenimo pasireiškimus, seka juos ne iš šalies, bet pats visur dalyvaudamas, pereidamas pats įvairias darbo sritis. Jis stebi, daro išvadas, jas tikslina, palygina su kitų išvadomis. Po to jis sprendžia atskirus dalinius sprendimus, jis nevengia daryti greit, svarbesnius — pasilieka vėliau.

Panašiai jis prieina prie žmonių. Kiekvieną naują sutiktąjį jis sutinka nuoširdžiai, tačiau ir su tam tikru atsargumu. Jis laukia, kiek gyvenimas per ilgesnį laiką patvirtins arba paneigs to žmogaus gerą ar blogą valią, sugebėjimus ar negabumą. Toks jis yra kitiems, toks ir sau. Perdaug nepaiso, kas apie jį kitų sakoma ar manoma. Savo vertės apsprendimą jis taip pat palieka tolimesniam gyvenimui. Užpultas jis nesistengia perdaug gintis, pagirtas — neįtiki didesniu savo pranašumu.

Gyvenimas realistui yra kaip savotiškas paskutinis teismas, kuriame kiekvienam atiduodama pagal objektyvinę nemelųotą teisybę. Nuo gyvenimo akių jis nesidangsto, kaip utilitaristas ar egotistas. Jis neslepia savo nuomonių, pažiūrų ir savo darbo. Jis nesiekia ir nejieško pigios reklamos, juoba asmeninės, tačiau jis neužsidaro nuo kitų, kas jį būtų — draugai, svetimieji ar priešai. Jis mano, kad žmonių santykiai turi būt pagrįsti ne apgaule, propaganda, autoreklama, ne intrygomis ir protekcionizmu, ne politinėmis kombinacijomis, bet atviru tiesumu.

Gyvenimas jam nėra medžiagiškai patogus gyvenimas, nei sėkmingas ir asmeniškai garbingas gyvenimas, nei idealiai pamokslaujantis ir pranašaujantis gyvenimas, bet darbingas, kūrybinis gyvenimas. Darbas realistui yra pagrindinis mastas vertinti žmonėms, savo egzistencijai įprasminti, visuomenei patarnauti. Iš darbų, ne iš žodžių ir gražių idėjų, juo labiau ne iš gražių turtų sprendžia jis apie žmogaus pajėgumą, jo tinkamumą ir naudingumą visuomenei. Dėl to ir jis pats pirmon eilėn yra darbo žmogus. Darbu jis tikisi viską pasiekti, viską nugalėti; ir tiesą įrodyti, ir teisingumą įvykdyti, ir gyvenimą į tvarką atvesti.

Darbo sąvoka realistui nėra susiaurinta jokia specialybe, jokiu profesiniu pasiruošimu. Jis pripažįsta specialybes tik techniškuose gyvenimo reikaluose, ir į šias sritis jis nesistengia pats brautis. Darbas jam apspręstas visuomeninio reikalo ir bendrojo žmogaus dvasinio pajėgumo. Dirbti viską, kas reikia, kur reikia ir kaip reikia. Yra bendrų darbų, kur nereikia jokios specialybės — gana dvasinių tinkamų savumų, noro ir pasišventimo. Ne nauda, ne garbė ir ne idėjinis motyvas, bet reikalas — bendras gerovinis, neužinteresuotas reikalas — jam yra pagrindinis darbo motyvas. Net svetimiausioj srity pajutęs tokį gyvą reikalą, jis jo imsis, jei nebus kam, jei niekas kitas nesiryš. Gal jis neapskaičiuos savo jėgų — fizinių ar dvasinių —, gal pažeis kitų kompetenciją, gal padarys tam tikro nuostolio kitoms jam pavestoms darbo sritims, tačiau jis vis tiek imsis. Ir kai atsiras kitas, kurs galės jį pakeisti, jis mielai iš to darbo pasitrauks arba pats jieškos tokio, kuris jį pakeistų. Jis nebrangina savo padėties, nors ji ir labai gerai apsimokėtų ekonomiškai arba teiktų jam daug garbės. Išsilaikyti turimoje padėtyje, kaip egotistui, jam yra svetima. Lygiai, kaip išnaudoti padėtį savo asmeninei naudai. Padėties, kaip tokios, jis iš viso nepripažįsta. Jis nė kiek daugiau negerbia žmogaus dėl jo didesnės padėties, jeigu jo darbas to nepateisina. Imdamasis at-

sakingo darbo, jis niekad nestato klausimo, kiek jam bus atlyginta, ar kokios jam teisės bus patikrintos.

Realistas yra k o k r e t a u s darbo žmogus. Jis žiūri kiek tas darbas pateisina save konkrečiame gyvenime. Jis ne tik kels konkrečius gyvenimiškus klausimus, bet jieškos ir konkretaus plano jiems įvykdyti. Apie savo projektus jis niekad nepasakys, kaip a. a. Šalkauskis apie savuosius: nei vienas mano projektas nebuvo įgyvendintas. Jis kurs juos ir p a t s vykdys; jei ne 100%, tai bent 20% jis padarys savo, nes jis p a t s imsis daryti. Gali jis tų planų neįvykdyti visoj pilnumoj ir neišvesti jų iki galo, nes jis perdaug apsikrauna visokiais darbais, perdaug būna suviliojams įvairių reikalų ir būtino viešojo gėrio uždavinių. Konkrečiai, jis neišvarys visiems pastebimos vienos didelės vagos ir neatliks efektingų gyvenimo reformų, tačiau jo planai bus daugiau ar mažiau įvykdyti. Jis neturi ambicijos rišti savo vardo su kuriuo nors vienu darbu ar viena sritimi. Dėl to jam ne taip svarbu pasiekti greito ir regimo efekto. Taip pat jam ne taip svarbu, kad nevienas jo planas, jam pačiam prisidedant ar daugiausia dirbant, bus vėliau kitų pasisavintas ar kitų garbės sąskaiton nueis. Jam geriau, kad tai įvykdyta ir kad visuomenė turi iš to palaimą, negu iš to turėtų jis garbę. Sprendimą jis ir čia palieka pačiam gyvenimui. Pagaliau jam nesvarbu, k a m kokie planai ir darbai priklauso. Jis neriša jų ne tik su savo asmeniu, bet iš viso jis neriša jokio darbo su bet kieno asmeniu. Jis šia prasme yra o b j e k t y v i s t a s. Realisto konkretumas tačiau nieko bendro neturi su materialisto praktišku konkretumu, nei su egotisto faktišku konkretumu. Šių pastarųjų akimis žiūrint, realistas yra ir nekonkretus ir nerealus. Nekonkretus dėl to, kad jis per plačiai viską apima, „blaškosi", nevertina konkrečiausio dalyko — pinigo ir pastovios, net garbingos padėties; priešingai, jis dažnai savo garbingas padėtis stato į pavojų savo tiesiu žodžiu ar drąsiu veiksmu. Realistas yra konkretus žmogus ne asmenine, ne karjerine prasme, ir ne technine, bet v i s u o m e n i n e prasme. Techniškoje darbo srityje (pav. administracijoje) jis galėtų taip pat būti konkretus, tačiau jam svetimas savęs surišimas su viena siaura sritim ir su negyvais, formaliniais dalykais. Jis yra g y v o gyvenimo ir v i s o gyvenimo žmogus.

Kaip darbininkas jis turi pakankamai ištvermingumo, pakantrumo ir pasišventimo. Jis nebijo aukoti savo sveikatos, savo lėšų, net savo karjeros. Dirbti, jei reikia, jis gali tol, kol save pribaigia. Jis nei nepastebi, kada jo jėgos išsenka, nes jis nesaugo savęs, kaip egotistas ir neskiria savo gyvenimo tik džiaugsmui. Bendras reikalas yra didesnis — jo manymu — už žmogų ir už visa, kas žmogui asmeniškai skirta ar leista; jis palenkia jam save ir savo gyvenimą.

Visuomeninį, bendrąjį reikalą — jis apsprendžia protingai: nesiduoda lengvai nuteikiamas ar suviliojamas bet kuriam didesniam uždaviniui. Jokie asmeniški, garbės ar naudos, o taip pat paprasti idėjiniai motyvai nepalenkia jo apsisprendimo imtis vieno ar kito darbo. Jis žiūri, kiek tas darbas yra pagrįstas visuomeniniu reikalu, yra „deginantis". Jis turi turėti duomenų, konkrečių ir objektyvių duomenų. Tačiau jis nėra panašus į praktiško proto ar teoretinio proto žmones, kurių vieni sprendžia dalykus šaltu apskaičiavimu, kiti — šaltu logišku tikslingumu. Išmintis visuomet yra veikiama ir širdies balso; ji klusni sąžinės — šiuo atveju visuomeninės sąžinės — balsui. Realistą galima sujaudinti ir uždegti. Tačiau uždegtas, jis neperdega greit, kaip grynieji impulso žmonės. Jis nepameta pusiausviros ir saiko. Jis, ir ėmęsis darbo visomis jėgomis, apskaičiuoja priemonių tikslingumą ir būdų racionalumą.

Vis dėlto tikėdamas į darbo galią, jis pasineria į jį ir pasidaro ne kartą darbo vergas. Darbas jį užgula, ir jis neberanda laiko susijieškoti sau talkininkų arba neranda tokių, kurie lygiu užsidegimu ir rūpestingumu jo imtųsi. Jis reikaluaja iš savęs g e r a i atliekamo darbo. To paties reikalauja ir iš kitų. Ir kai kiti to nenori ar nepajėgia, jis bevelija atsisakyti nuo talkos ir dirbti vienas pats. Taip realistui ateina pavojus pasidaryti m o n o p o l i n i u darbininku, nebepakeičiamu ir nebesistengiančiu save pakeisti kitais. Tais atvejais jis atsiduria kryžkelėj. Reikalas jam atrodo taip svarbus, kad pamesti jį neleidžia jo sąžinė. Tačiau jis mato, kad turi pats persiplėšti, kad pajėgtų eiti iki galo. Neretas atvejis, kai tokioj padėty atsidūręs, jis arba pats palūžta (fiziškai) arba meta patį reikalą ir pasitraukia, palikdamas jį pusiaukelėj. Tačiau ir tam tikrą laiką padirbėjęs kurioje srityje, jis vistiek padaro daug. Tačiau su jo pasitraukimu baigiasi ir pats reikalo vykdymas, nes jis nepriugdo (nebeturi laiko priugdyti) sau talkininkų ir jo darbo tęsėjų. Ta prasme jis yra n e p a k e i č i a m a s žmogus. Tokie buvo kiekvienas savo srityje Dovydaitis, Smetona, Tumas, Lipniūnas.

Būdamas gyvenimo žmogus, realistas šakojasi gyvenimo paviršiuje ir jo platumoje. Jis visur matomas ir girdimas. Nėra viešojo gyvenimo sričių, kur jis nepridėtų savo rankų. Jis tai daro ne dėl reklamos ir ne dėl apskaičiavimo. Ir jis, kaip sakoma, visur tinka, bent visur pritelpa. Tuo jis skiriasi nuo tų „visur tinkančių" žmonių, kurie mėgsta gyvenimo pramogą ir naudą. Jis yra kontrastas ir idealistui, kuriam idealas yra vienuma ir uždaras tokių pat draugų būrelis. Realistui visi draugai, kurie sielojasi bendrais reikalais. Jis nevengia ir tų, kurių savo dvasioje nelabai mėgsta, visuomenininkų, garbėtroškų ir savinaudžių, jeigu jais galima kai kur pasiremti ar į gerą darbą įjungti. Jis ir čia žiūri objektyvaus atlikto reikalo. Jis nežiūri, kaip egotistas, kad nemėgiamas ar „nevertas" žmogus neprivalo būt patikėtas kuriam nors visuomeniniam darbui. Jis nedės daug vilčių į žmones, kurie jieško savęs ar savo naudos; jiems jis nepatikėtų atsakingų ir pasišventimo reikalaujančių sričių. Tačiau jis rems kiekvieną jų atliktą objektyviai gerą darbą ir džiaugsis „šedevriukais", kad ir iš garbės ar naudos motyvų atsiradusiais. Darbas jam lieka darbu ir jo vertės negalima sieti su asmens nevertumu. Dėl to jis nežiūrės, kokiai žmogus priklauso partijai ar religijai, bet ko jis vertas savo darbais.

Realisto gyvenimiškas paviršiškumas nėra jo dvasinio paviršutiniškumo ženklas. Jis mėgsta gilintis ne tik į praktinius gyvenimo reikalus, bet sprendžia juos ir teoriškai. Nemėgsta jis tik ryškiai nuo gyvenimo atitrauktų idėjų; svetima jam grynoji filosofija. Bet jis domisi g y v e n i m o filosofija, pedagoginėmis ir psichologinėmis gyvenimo problemomis. Jis derina gyvenimą su idėja, tačiau idėja jam turi būt g y v e n i m i š k a — iš gyvenimo išaugusi ar gyvenimui galinti patarnauti.

Tačiau realistai taip pat yra skirtingi. Vis dėlto visi jie reiškiasi daugiau mažiau panašiu būdu. Politikoje jie yra geri planuotojai ir darbininkai, neužinteresuoti karjera ir asmenine nauda. Jie gali pasidaryti net aistringi politikos veikėjai, jeigu jie įsitikina, kad šis reikalas yra didelis ir kad jų dalyvavimas jame yra būtinas. Tačiau pasikeitus padėčiai ar būtinumui nebesant, jie be gailesčio iš šio darbo pasitraukia ir imasi kurio kito. Kapitalo iš politikos jie niekad nesusikraus ir nesilaikys per fas nefas bet kurio politinio posto. Ekonominėje socialinėje srityje jie vykdys reformas, žiūrės bendrųjų reikalų. Kapitalas, kurį jie administruoja ar kurį tvarko, bus paskirstomas pagal teisingumą ir visuomenės reikalus. Ir iš šio darbo jie neturės sau a s m e n i n ė s naudos. Kultūroje jie nežiūrės savo asmeninės pozicijos, bet bendro kultūros labo. Stengsis jį kelti, organizuoti, rems visus, kurie tai daro. Jie nebus gal tiek individualūs kultūrinių vertybių kūrėjai, kiek pačios kūrybos skatintojai, vertintojai, ugdytojai.

Realistas visur išeina iš p a d ė t i e s, iš esamumo. Tačiau jis padėties nedogmatizuoja, kaip egotistas, ir jos neišnaudoja, kaip utilitaristas, ir nuo jos nenusigręžia, kaip idealistas. Jis tik atsiremia į ją, bet kiekvienu atveju ją linkęs tobulinti, įnešti į ją pažangos. Jis p a ž a n g o s šalininkas; tačiau pažangoje, pagal jį, telpa ir evoliucija ir tradicija. Jis derina vieną su antra. Pažangumą jis tikisi pasiekti darbu ir jo skatinimu, bet kartu ir tam darbui sudaromomis sąlygomis. Jis nėra, kaip idealistas, kuris taip pat siekia pažangos, radikaliai laužydams esamą padėtį ir nežadėdamas konkrečiai nieko tikro. Realistas nereikalauja herojizmo bet tik paprastos darbo aukos, kuri tačiau būtų pateisinta ir paremta egzistencijos reikalavimais. Realistas, panašiai kaip ir idealistas, tiki labiau a t e i č i a i, bet ateičiai ne iš dangaus nukeldintai, o į dabartį ir į žemę atremtai. Jis netiki, kad istorija galėtų būt nutraukta ar prašokta; jis tiki jos tęstinumu. Jis įskaičiuoja visus gyvenimo veiksnius į aktyvą, net neigiamuosius. Nebūdamas pesimistas, jis nemato reikalo blogį vertinti tik neigiamai; pats blogis — yra jam blogis, tačiau jis žiūri to, koks blogis yra mažesnis ir šį jis linkęs kol kas pakęsti. Pagaliau blogis, jo pažiūra, kartais patarnauja ir gėriui. Jis nepripažįsta ir tokio optimizmo, kuris tiki kad naujos sistemos ar naujos radikalios reformos pakeistų iš esmės padėtį. Keisti reikia žmogų ir gyvenimo sąlygų veikmę. Reikia žmonėms duoti gyvenimo prasmę ir gyvenimo sąlygų minimumą — reikia šia kryptimi veikti ir dirbti. O tai tėra galima padaryti laipsniškai.

Ir jis, kaip idealistas, tiki šiame darbe asmenybės ir asmeninio autoriteto reikšmei. Tačiau autoritetas jam nėra tik tauri, asketiška išmintinga asmenybė. Autoritetas jam yra tas, kas d i r b a ir m o k a dirbti — vieno taurumo neužtenka. Kas, būdamas aukštos moralės, kaip asketas gyvena užsidaręs arba kas tik gražias idėjas skelbia, o jų nesistengia realizuoti darbu — tas jam nėra autoritetas, mažiausia nepilnas autoritetas. Nieko jis taip nemėgsta, kaip tuščiažodžiaujančių arba pozuojančių autoritetų. Tiesa, būdamas realus, jis pakenčia bet kokius pastatytus autoritetus. Jis skaitosi su padėtimi ir čia. Tačiau į tokius autoritetus jis daug dėmesio nekreipia ir į juos savo vilčių nededa. Jis nei jiems lankstosi, nei su jais kovoja.

Realistas gal labiausiai išsiskiria iš kitų visuomeninių tipų savo nusiteikimais k o v o s atžvilgiu. Kovoti jam reiškia l a u k t i ir dirbti. Laikas jo manymu geriausias karys. (angliška strategijos savybė!) Laikas išgydys žaizdas, laikas iškels autoritetus, laikas atvers žmonėms akis. Laikas, kada žmogus pozityviai dirba ir aukojasi. Jis neranda protinga eikvoti energiją bergždžiai ir karštosiomis vėdamai kovai. Tačiau įsitempęs, objektyvų ir bendrą reikalą jausdamas, ir jis eina į kovą. Kovoja jis tiesiais ginklais, tačiau kovoja ne su pačiais asmenimis, bet už r e i k a l ą. Iš pačios kovos jis nedaro azarto, kaip egotistas; šiam kova su „priešais" ir yra beveik vienintelis motyvas veikti. Realistas iškelia kardą, švysteli ir padeda atgal į jo vietą. Savo pasakė ar padarė ir toliau grįžta prie tiesioginio darbo. Kovos jis nelinkęs gilinti ar aštrinti. Dėl to ir eidamas į ją, jis apsvarsto, ką sakys — jieško vidurio kelio. Jis stovi daugiau už k o m p r o m i s ą (kur jis principiškai galimas) o ne už asmeninę, ekonominę ar bergždžią idėjinę kovą. Jis nemato reikalo kiekvienam įrodinėti tiesą, ypač tam, kurs yra aklas, išpuikęs, ar apsiskaičiavęs netikėti. Kas nori tiesą išgirst, tam užtenka vieną kartą pasakyti.

Žmonių k o k y b e i jis skiria didelę reikšmę, kaip ir idealistas. Tačiau jis vertina ir žmonių kiekybę, kaip egotistas. Masė jam nėra quantité negligeble, bet žmonės, kurie turi vertės savyje ir kuriems turi būt taikomas objektyvus žmogiškas vertinimo mastas. Jis nenori remti tik gyvenimo aristokratus — išrinktąsias asmenybes, jų draugystėje plaukioti, tik jiems kalbėti ir tik jiems savo kūrybą skirti. Jei jis ką rašo, kalba ar dirba, klausia savęs, ar dauguma jį supras ar daugumai, bent vidurkiui, tas dalykas patarnaus. Šitokį taikstymąsi idealistas laikytų neleistina klaida: argi svarbu, kad d a u g e l i s suprastų — svarbu, kad savyje tos idėjos būtų teisingos ir pagrįstos. Realistas nepataikauja, kaip utilitaristas, neprekiauja žemu ar masėms patinkančiu skoniu. Jis nenori ir, kaip egotistas, būti visuotinai pripažintas ir visų giriamas.

Realistas išeina iš pedagoginių motyvų ir dėl to jis nenori savo masto nei perdaug nužeminti nei perdaug iškelti. Ir čia jis siekia pažangos, atsiremiančios į tikrovę tiek, kiek į ją reikia ir galima atsiremti. Jis yra p e d a g o g a s plačiąja prasme, tačiau ir su visiems pedagogams būdingais trūkumais — persikrovimu darbais, persidirbimu, materialiniu nedateklium, neišbaigimu savo planų, negebėjimu dąrbo organizuoti (pats viską dirba), praeinančiu ar ilgiau tveriančiu išsisėmimu (dvasiniu).

*

Baigdami norime pasakyti, kad žmogui nėra svetimi visų mūsų minėtų tipų bruožai. Kaip fizinė būtis, kiekvienas žmogus turi tam tikrų utilitaristinių palinkimų. Kaip individuali ir asmeninė būtis, jis negali aplenkti savęs ir s a v u požiūriu nežvelgti į gyvenimą; dėl to kiekvienam yra įgimti didesni ar mažesni egotistiniai palinkimai. Kaip dvasinį pradą turinti būtis, žmogus domisi idėjų pasauliu; jis gali nebūti tipiškas idealistas, tačiau kiekvienu atveju jis nėra ir visai beidėjinis. Reali tikrovė, kurioje žmogus gyvena, taip pat nėra jam visai svetima.

Tuo norime pasakyti, kad žmoguje yra visko — ir utilitarizmo, ir egotizmo, ir idealizmo, ir realizmo. Tačiau žmoguje vienas kuris minėtų momentų prasikiša, nustelbdamas kitus arba juos pavergdamas. Kaip kiekviename žmoguje yra protas, valia ir jausmai, tačiau dėl vienos galios prasikišimo vienus vadiname protiniais tipais, kitus valingaisiais, trečius jausminiais, taip ir visuomeniniu atžvilgiu vienų utilitarizmas, kitų egotizmas, trečių idealizmas ir ketvirtų realizmas reiškią t i k v y r a u j a n t į juose bruožą.

Iš aukščiau apibudintų visuomeninių tipų, palyginti, nedaug yra visai grynų, atbaigtų ir ryškių. Utilitarizmas pas vienus yra susijęs su egotizmu, pas kitus su idealizmu, pas trečius su realizmu. Yra ir egotistų, turinčių palinkimą į idealizmą, realizmą ar utilitarizmą. Pagaliau ir idealistai ne visuomet yra laisvi nuo savybių, būdingų kitiems tipams. Nustatyti, kas žmoguje yra pirmasis ir persveriantis tonas, galima tik per ilgesnį laiką ir tai susidūrus su juo realiuose darbo baruose.

Vertinant minėtus psichologinius tipus, galima pasirinkti individualinį ir visuomeninį mastą. Kiekvienas žmogus, kaip individuali būtis, yra laisva veikti taip ar kitaip. Šitos laisvės jam neatsako ir krikščionybė, kurios požiūriu žmogus yra laisva būtybė. Visuomeniniu požiūriu šita laisvė turi tam tikrų apribojimų, kuriuos uždeda bendra visumos gerovė ir visuomenės uždaviniai.

Vertinimas gali dar būti žmogiškas ir krikščioniškas. Yra bendrieji žmogiškosios — prigimtinės veiksenos ir elgsenos dėsniai, kuriuos prašokdamas žmogus nusikalsta pačiam žmoniškumui. Yra dar krikščioniški moralės principai tiek atskiram individualiam žmogui, tiek visuomenei, kurie saisto individualius ir socialinius žmogaus poelgius bei veiksmus.

Tarp žmogaus laisvės ir jam uždedamų objektyvių normų ir reikia jieškoti tų vertinimo principų atskiriems mūsų minėtiems visuomeniniams tipams.

EDUARD WIIRALT

ALEKSIS RANNIT

Eduard Wiiralt, tautybės estas, dėl savo kūrybos reikšmės yra, galimas daiktas, iš viso žymiausias šių laikų grafinės kultūros atstovas.

Grafikas gimė Petersburgo gubernijoj 1898 m. kovo mėn. 20 d. Taigi šiemet sukako 50 metų. 1909 m. jis atvyksta į tėvynę, o 1915 m. įstoja į pritaikomojo meno mokyklą Talline. 1920 m. mes jį matome Tartu mieste „Pallas'o" dailės mokyklos mokiniu; čia jis vienok užsiima daugiausia skulptūra. 1922—1923 m. Wiiralt dirba kaip stipendininkas Dresdeno akademijoj pas prof. S. Wernerį. 1924 m. jis baigia mokslus „Pallas'e", grafikos skyriuje, ir vienerius metus užima ten pat grafikos dėstytojo vietą. 1925 m. jis išvyksta į Paryžių, kur gyvena visą laiką iki 1938 m., dirbdamas kaip laisvas menininkas. 1938 metus jis praleidžia Šiaurės Afrikoj, o 1939 m. grįžta į tėvynę. Šiuo metu jis gyvena ir dirba Paryžiuje.

1937 m. tarptautinėje grafikos parodoj Vienoje Eduard Wiiralt buvo pripažintas pirmuoju Europos grafiku ir apdovanotas diplomu bei auksо medaliu; iš 21 jo išstatytų darbų rengėjų komitetas nupirko 13. Jo gausingos parodos Paryžiuje (1927, 1928, 1930, 1931), Filadelfijoje (1928), Berlyne (1930), Strassburge (1931), Marselyje (1933), Varšuvoj (1933, 1936), Krokuvoj (1933), Prahoje (1933), Amsterdame (1938, 1939), Briusely (1935), Clevelande (1935), Maskvoje (1935), Čikagoje, Bostone ir Baltimore (1936), New Yorke (1936), Talline ir Tartu (1936), Helsinky (1937), Johannisburge (Pietų Afrikoj 1939), Kaune (1943), Vilniuje (1944), Stockholme (1945), Hamburge ir Kiel (1946), Freiburge, Göttingene ir Marburge (1947) ir kituose centruose suteikė jam originalaus meisterio vardą. Šiuo metu jo darbai kabo visoj eilėj Europos bei Amerikos muziejų.

Eduardo Wiiralto kūrybai paskirta visa eilė veikalų estų ir vakarų Europos kalbomis; jų autoriai vadina šį dailininką genijum ir tvirtina, kad šių dienų grafikos meno atgimime Wiiraltui priklauso viena pirmųjų vietų pasaulyje. Tai, kad Wiiralto graviūrų bei piešinių technika traukia į save dėmesį — anaiptol nenuostabu. Iš tikro, jis pirmiausia krinta į akis savo švarumu, nepaprastumu, individualumu. Wiiralt — graveris yra meistriškai apvaldęs paviršių, erdvės dydį, kompoziciją. Jis nudailina savo liniją, kaip joksai kitas iš jo amžininkų. Juodas brūkšnys (štrichas) jam nėra ornamentinis brėžis, o logiškai pateisinta priemonė. Jo piešinys, perėjęs per kūrybinę meisterio sąmonę, nepaprastai grakštus, nuostabiai sodrus, konkretus. Bet sykiu jo piešinyje jaučiama laisva dėmių bei linijų kalba. Wiiralto piešinių meistriškume glūdi tikrai realistinė-aistringa ir sąmoninga didelio menininko kalba.

Kultūros istorikai įrodė, kad Paganini'ui padėdavo ne velnias, o jo paties nežmoniškas darbštumas, jo nepaprasta savivalda, Albrecht Dürer ne veltui buvo pavadintas graviūros auksakaliu.

Meno metodų studijavimas, neabejotinai užima žymią vietą Eduardo Viiralto kūrybos procese. Jis dirba ilgai ir kruopščiai, be atvangos stebi gyvenimą, ištisus mėnesius laiko atmintyje kokią nors detalę, kuri jo nepatenkina, vėliai grįžta prie jos, perdirba ją ir pagaliau randa tą priemonę ir tą liniją, kuri, kaip jam atrodė, buvo reikalinga. Wiiralt studijuoja vidujinę ir išorinę vaizduojamųjų dalykų dinamiką, iškelia aikštėn jų grafiškumą. Todėl jo darbus visuomet galima atskirti tarp šimto kitų, nes, pradedant dideliais ofortais ir baigiant mažyčiu „exlibris'u" (ties kuriuo dailininkas triūsia ištisais mėnesiais!), jis lieka ištikimas savo piešinio charakteringumui, individualiam kompozicijos sąmoningumui, grafiškai savo braižos elegancijai.

Nors ir sunku jieškoti palyginimų meno pasaulyje, bet Wiiralto meilė menui primena Flaubert'ą. — „Stilius tėra pasiekiamas vien įtemptu darbu, neįsivaizduojamu atkaklumu ir pasišventimu" — rašė kadaise šis garsus prancūzų prozaikas. — Aš esu žmogus plunksna, — apibūdina jis patsai save, — aš gyvenu tiktai dėl jos, tik jos dėka, tiktai per ją. Aš daugiausia bendrauju su ja." Panašiai galėtų išsireikšti Wiiralt. Jo meilė triūsui tokia didelė, kad ji beveik virsta asketišku pasiaukojimu atskirų detalių tarnyboje. Darbas, kone ligi kančios įtemptas darbas. Jei pažvelgsime į jo kūrybą, tai pamatysime, kad jisai siekia vieno vienintelio dalyko — paprastumo ir tikroviškumo. Aišku, paprastumo mechanizmas Wiiralt'ui glūdi ne tik atitinkamų priemonių pasirinkime. Jojo stilistinių jieškojimų uždavinys — tai absoliuti maniera matyti daiktus. Yra sakoma: le style, c'est l'homme (stilius — tai žmogus). Apie Wiiralt'ą reikia pasakyti: le style, c'est l'artiste (stilius — tai menininkas). Jo stilistiniuose jieškojimuose pirmučiausia pasireiškia menininkas, apdovanotas aštria subjektyvine pasaulėjauta. Jei Wiiralt būtų, sakysime, poetas, tai savo formos rafinuotumu priklausytų prie žmonių, parodžiusių tą formos meistriškumą, kurį modernieji amžiai yra įkūnijė Baudelaire'o, Raine Maria Rilke, W. B. Yets'o ir Aleksandro Blok'o varduose.

Žiūrint grynai formaliniu požiūriu į Wiiralt'o grafiką, tenka nurodyti į keletą specifinių jos ypatybių ir, visų pirma, į slypinčią jo graviūrose plastinę harmoniją.

Plastiškumas patsai savaime neišsemia dar viso formos gyvenimo. Plastiškumas pasiekia savo viršūnės tada, kai jis derinasi su architektoniškumo efektu. Architektoniškumu aš vadinu vaizduojamosios erdvės harmoniją. Neužtenka gerai atvaizduoti erdvę, — reikia dar būtinai mokėti ją raiškiai paskirstyti, įvairiais būdais akcentuoti, kitaip tariant, sukomponuoti. Architektoniškumas yra susietas su formų grupėmis, su apdirbimu tų intervalų, kurių esama tarp formų. Architektoniškumas visoj savo pilnybėj pasireiškia tuomet, kai laisvai viešpatauja masių, aukštumų ir gilumų poezija. Architektoniškame kūrinyje plastiškai išdirbta formų grupė įeina kaip sudėtinė dalis į visą ansamblį. Tokiu būdu architektoniškumas kaip pagrindą turi savyje plastiškumą, sudarydamas pastarojo išvystyme aukščiausią laipsnį.

Architektoninis grafiškumas — tai visų rečiausiai sutinkama grafiškumo forma. Ji labai būdinga stambaus didelio meno pakilimo epochai. Visa, kas čia pasakyta, taikytina Wiiralt'o kūrybai, turint galvoje pagrindinę jos linkmę.

Toje aukščiausioje grafinės kultūros formoje ypatinga reikšmė tenka plastinio judesio, plastinio dinamizmo problemai.

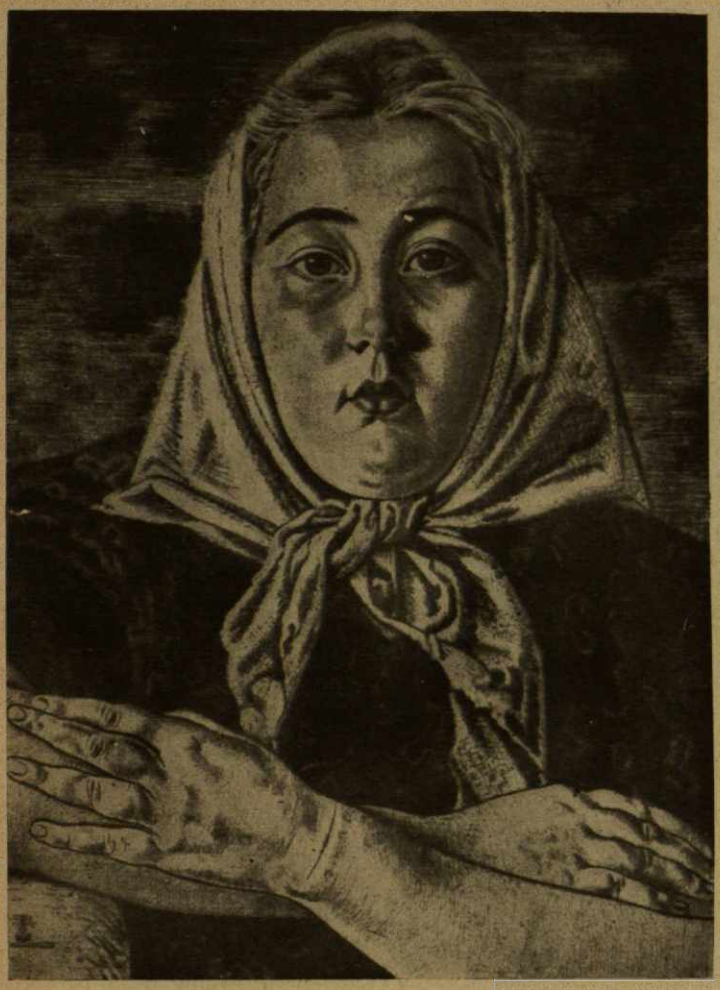

Eduard Wiiralt **Estė (sausa adata 1944)**

Kaip tikras menininkas, Wiiralt nesitenkina tuo, kad perteikia judesius, charakteringus žmogaus esybei, — maža to, jis pripildo tų judesių net savo nature — morte'ų ir ex libris'ų" formas. Jo „Peizažo ties Paryžiumi" ir „Atlaso kalnų reginio ties Marrakech'u" raiškumas gerokai priklauso nuo plastinių judesių vienovės traktavimo. Paprasčiausiame kompoziciniame ansamblyje plastinis judesys vaidina nepaprastai svarbią rolę, kadangi be jo neįmanomas gilesnis ryšys tarp paskirų daiktų ir paskirų formų net tuo atveju, jeigu tie daiktai bus neblogai motyvuoti siužetiniu atžvilgiu ir imponuotų savo proporcijų raiškumu. Bet pilniausiu savo žiedu plastinis judesys pražysta architektoniškai atliktame kūrinyje, kur modulu (masteliu) imamas ne atskiras daiktas, o tam tikra daiktų grupė. Čionai puikiausiu pavyzdžiu galėtų mums būti Wiiralt'o graviūra „Berberų mergaitė su kupranugariu". Wiiralt — erdvės poetas: jis moka taip įjungti figūras į peizažą, jog gaunamas ne peizažas su figūromis, o paveikslas. Aplamai, jo graviūros visiškai atitinka paveikslo sąvoką, piešinys užima itin svarbią vietą Wiiralt'o kūryboje. Kaligrafinis jo piešinio metodas yra, pagaliau, ne kas kita, kaip paprasčiausias linijinis raštas. Lygiai kaip tapyboje, be kitko, esama savotiško dėmių ir spalvų džiaugsmo, — taip ir grafikai žinomas jai būdingas dėmių, kontrastų ir ypačiai — linijų džiaugsmas. Linijos džiaugsmas Wiiralt'o darbuose labai ryškus, bet jo piešinys nepakenčia grynojo piešinio diktatūros: jo piešinys sudaro tik vieną bendrojo grafiškumo dalį. Tasai piešinys yra ne tik stebėjimo, bet ir kontempliacijos objektas. Kai linija pasiekia savo tobulumo, tuomet piešinys stebina paprastumu, kurio esmėje iš tiesų glūdi didžiausias sudėtingumas. Kiekvieno dailininko pareiga — gerai piešti, tačiau būti grafiku sugeba anaiptol ne kiekvienas. Grafikas turi būti apdovanotas visai savotiška sielos struktūra, visai ypatingu regėjimu: to, būtent, ir nepašykštėta Wiiralt'ui. Jo piešinys pirmiausia yra grafiškas, ir tasai grafiškumas nuo plastiškai linijinio pajutimo pereina į tapybiškąjį.

Nagrinėjant Wiiralt'o techniką, negalima neatkreipti dėmesio į kompozicijos problemą. Kompozicinės priemonės, kuriomis naudojasi Wiiralt, labiausiai tarnauja dviem pagrindiniams tikslams.

Rinkdamasis neįprastus žiūrėjimo punktus (iš viršaus, iš apačios ir šono), kontrastingai priešpastatydamas tarpusavyje į įvairius planus, pakreipdamas kompozicinę ašį, Wiiralt paštrina ir atnaujina meniškąjį tikrovės pajautimą; šiaip jau, rodos, gerai pažįstamas reiškinys atsiskleidžia žiūrovo akims iš naujos, netikėtos, iki šiol nežinomos pusės. Kitas uždavinys — tai sukelti žiūrovui gyvenimiškumo įspūdį. Dailininkas nori įtikinti žiūrovą, kad prieš jį išplėštas gyvos tikrovės gabalėlis; balti popieriaus laukai ir rėmai tarsi kirpte nukerpa kompoziciją, perkirsdami žmonių ar žvėrių figūras. Šitokios priemonės dėka gaunamas įspūdis, jog už rėmų ribos tęsiasi toji pati tikrovė, kurią rėmai tyčiomis aprėžia. Savaime suprantama, jog dažnai sunkoka Wiiralto kompozicija, pagrįsta „atsitiktinumo" principu (t. y. atsisakymu nuo praeities trafaretų), visuomet esti iki smulkmenų apgalvota ir visapusiškai apsvarstyta, siekiant kuo didžiausio efekto. Jei Wiiralto kompozicija būna sunkoka, tai to priežasties reikia ieškoti pačiame dailininko būde. Wiiralt nepriklauso prie betarpiškų lengvai pajaudinamų menininkų prigimčių; tai — mąstantis, ieškantis, didžiai reiklus ir pačiam sau griežtas menininkas, kurio protas — kritiškai analitinis.

Aukštas Wiiralt'o intelektualizmas — tai aktyvus ieškojimo veiksnys. Todėl grafikas nesitenkina kokia nors viena grafikos rūšimi, — priešingai: jis ieško techninės sintezės skirtingiausiose grafinės technikos rūšyse. Jisai duoda pavyzdžius raižybos linoleume, laikantis eau-forte'o technikos, o šalia to — vernis-mou ir medžio raižinių, atliktų artimu litografijai būdu, papildo eau-forte'ą vario graviūros pradmenimis. Tolydžio ieškodamas vis nepaprastesnių grafinių efektų, jo grakšti, filigraniškai kruopšti ranka be atvangos kartoja mėgstamąsias menines priemones, visaip derindama jas tarp savęs ir rasdama joms vis naujų ir naujų varijantų. Dailininkas nenukrypdamas eina tikslybės ieškojimo keliu. Prie viso to dar prisideda atviras ir sąmoningas ritmo ieškojimas, visu stiprumu varoma detalizacija ir tolydinis pereinamųjų tonų — iš juodo į baltą — ryškinimas bei gilinimas. Grafinio spalvingumo gama ir toniškumo meistrybė liudija apie labai aukštus estetinius pradus, paslėptus dailininko graviūrose; tačiau nepaisant visos jo tobulybės, jisai pasižymi nuostabiu meniškų kuklumu. Wiiralt'o kūriniai taip detalizuoti, o jų detalės taip niuansuotos, jog reprudukcijos duoda tik tolimą su-

LTSR Valst. Respublikinė

pratimą apie sudėtingą šio grafikos meisterio techniką. Reikia matyti šių kūrinių originalus.

Eduard Wiiralt — nepaprastas technikas. Tačiau Wiiralt'o meno siela glūdi ne technikoje. Technika tėra tik tas kelias, kurs leidžia meisteriui perprasti patį save ir pasaulį. Drąsus menininko smelkimasis į tiesą, jo nenuilstami jieškojimai rodo, kad jisai sugeba ne tik išplėsti tradicines raiškos priemones, taip praturtinančias grafikos meną, bet ir atskleisti originalumą savųjų santykių su pasauliu. Wiiralt'o graviūros — tai daugiausia grynai meniški sielos preparatai. Jam ne tiek rūpi betarpiškai užfiksuoti paskirų tikrovės reiškinių įspūdžius, kiek ištirti ir visapusiškai pažinti visus vaizduojamojo objekto elementus: tokiu būdu pojutiškai materialinis ir dvasinis pradas susilieja draugėn. Emocionalinis pradas nelyginant emanuoja iš kūniškosios formos. Tatai būtent ir uždeda paveikslui sodraus gyvybingumo anspaudą. Wiiralt didžiai artistiškas ta prasme, kad jo grafinė maniera betarpiškai perteikia, o ne maskuoja asmeninį, savotišką neatkartojamą, individualų emocionalinį įspūdį.

Gili analizė, meilingas įsigilinimas į vaizduojamųjų tipų psichologiją, intuicija ir išvadų originalumas charakteringi bet kokiam Wiiralt'o kūrybos periodui. Vidujinis jo tematikos pobūdis ir analitinės vaizdavimo priemonės liudija Wiiralt'ą esant psichologą ir filosofą. Savo ankstyvesniuosiuose darbuose Wiiralt prieidavo beveik iki haliucinacijų, pasižymėjo plastišku, aštriu, slogiu realumu. Grafikas kankino mus kraštutiniausio žmogaus nužeminimo vaizdais, norėdamas šitokiu būdu drauge su pasišlykštėjimu sukelti ir gailestį, ir protestą, ir supratimo filosofiją. Wiiralt stengiasi nuplėšti apgaulingus gyvenimo blizgučius, jis geidžia rasti „tiesą" ir aptinka tą tiesą niauriosiose, atstumiančiose gyvenimo pusėse. Tokios, pavyzdžiui, yra jo žinomos graviūros „Pragaras" ir „Kabarė": jos yra persunktos kartėlio atmosferos, — tai filosofo, pesimisto ir moralisto kūriniai. Besotė psichologinio tyrinėjimo paslaptis — štai Eduardo Wiiralt'o paslaptis; jo ginklas — fantazija, kurią jis savo valios jėga stato į keisčiausias būsenas, priversdamas ją dirbti taip, jog jinai atskleidžia jam slėpinius.

Tokių jieškojimų plotmėje stovi garsus Wiiralt'o „Pamokslininkas". Toji graviūra rodo, kokia stipria meninio apibendrinimo galia yra grafikas apdovanotas. Simbolinės, tiesiog bemaž bibliškos gilumos pasiekia jisai žmogiškųjų kančių vaizdavimu. Juose yra visuotinumas ir mokėjimas prieiti prie pačios reiškinių esmės, įžvelgti kiekviename jų žmogiškus, tikrai svarbius elementus. Wiiralt yra didelis savo charakteringumu. Tie žiūrintieji į pamokslininką veidai — galingi savo nuotaika: kiek įdėta į juos vidinės kančios ir klausimo. Kiek reikėjo vidaus ilgesio, kiek dvasios niaurybės šiam pasauliui sukurti. Tik visur ir visame įžiūrėjus paslėptą tragediją, galėjo būti surastas šitas visuotinis tragizmas, kurio jieško nerimastaujanti siela. Wiiralto siela — tai siela individualisto, stovinčio atokiai iš šalies, stebinčio tik individualines apraiškas, bet statančio iš jų bendrumos rūmą.

Kiekviena karta turėjo žmonių, kurie drįsdavo būti išimtinai vien tuo, kuo jie yra iš tiesų: jie būdavo pakankami begėdiški tam, kad galėtų be baimės galvoti, peikti, mylėti ir kurti, kaip patinka. Jie ir yra tie „retuoliai", prie kokių priklauso Wiiralt. Jisai nepataikauja plačiosios visuomenės skoniui, jis nebijo „nepatikti", būti „negražus". Beveik rubensiški jo moterų tipai, taip charakteringi savo formomis, įžeidžia miesčionišką publiką. Bet nereikia užmiršti, kad, iš vienos pusės, labai neteisinga yra spręsti apie meno kūrinio vertę, remiantis tuo, kad jis mums „patinka" (kaip tad pernelyg dažnai pasitaiko), o, iš antros pusės, neigti jo vertę vien dėl to, kad jisai mum „nepadarė įspūdžio". Kultivuodami „patikimo" ar „nepatikimo" psichologiją, mes perdaug dažnai užmirštame apie meno logiką, kuri apeliuoja ne į skonį, o į vertybės supratimą. Tokios rūšies vertybės nuo Wiiralto yra neatsiejamos. Jo tipai, jo žmonės harmoningi: jiems nesvetimi patys giliausi pergyvenimai ir visokeriopos pajautos, tačiau tatai nė kiek nedrumsčia plastinės jų būties.

Wiiralt yra skirtas tiems, kurie nenori menininke rasti patys save, o priešingai — trokšta nuo savęs atitrūkti ir pagyventi naują, kitaip atsispindėjusį gyvenimą. Kiekvienon sielon įdėtas tam tikras plastiškumas, įgalinąs ją kuriam laikui tapti panašia į kitą, kaip šitai esti įsimylėjusiems. Tokio meilingo priėjimo reikalauja Wiiralt'o menas.

Savo paskutiniuose kūriniuose Wiirlat didžiai stebina mus savo kilniu ramumu, tonų santūrumu, savo šiaurietiškumu, o jo portretų raiškumas liudija apie nenuilstamą dailininko pastabumą ir poetinę galią. Šituose darbuose atsispindi jo antroji siela — grakščiai paprasta, pilna klasiškos pusiausviros ir svajinga. Šitie darbai nekibirkščiuoja kaip įsiliepsnojęs deglas, o švyti ramia ugnimi, kaip ant mąstytojo stalo tylusis žiburys.

Kai kurie grafiko portretai, pavyzdžiui estų dailininko Kristjan'o Raud'o atvaizdas, — tiesiog skulptūriški. Jo portretai nėra paprasti portretai — ne: tai portretai tikrovės, kartais ištisos poemos apie ją, kupinos dinamikos, leidžiančios giliai įžvelgti gyvenimo dramon. Atkreipkite dėmesį į Wiiralt'o modelių rankas. Sakoma, kad dailininko portretisto meistriškumą lengviausia pažinti iš to, kaip jis vaizduoja rankas. Rankos — tai antras, netgi pirmas Wiiralt'o portretų veidas, tiek savo technikos tobulumu, tiek savo psichologiškumo prasme.

Wiiralt įsimylėjęs pietų kaštus. Jo afrikiniai motyvai dažniausiai esti pilni grafinės lyrikos, tačiau juose visur jauti griežtą šiauriečio discipliną. Kad ir kaip mylėdamas pietus, Wiiralt visa savo menine reikšme lieka ištikimu laisvos, beribės šiaurinės gamtos sūnumi, sūnumi tų plačiųjų tolių, tos gilybės ir tylos, to užsidarymo, įžvalgumo ir susikaupimo. Tik išsiaiškinus savaimingą šiaurietiškos dvasios pobūdį, įmanoma suprasti ir pakankamai įvertinti jo kūrybą. Bet reikia pastebėti, kad Wiiralt'ą įvertino ne už „šiaurietiškus egzotizmus" kurie matomi Akseli Gallen — Kallelos ir Eduardo Munch'o kūryboje ir kurie lengviau galėjo pavergti Europos publiką, o už europinį jo meninės meistrybės mastą. Wiiralt iškyla Europos dailės arenoj, nesidangstydamas savaimingos estų meno prigimties skydu, o susilaukia visuotinio pripažinimo, laisvai konkuruodamas su stambiausiais šių dienų Europos grafikais.

Tūlą domina dailininko asmenybė. Rašyti apie tai veikiau gal sunku, negu lengva. Tai — reto kuklumo žmogus, ramus, tylus, neturįs nieko nepaprasto savo povyzoje. Jo ramumas — tai ramumas smėlio, kuriame slypi samumas. Apie tai mums liudija jo darbai. Juose suspiesta visa jo gražbylystė; o tuo gyvenime jisai, kaip šiaurietis, gali ištisomis valandomis tylėti ir klausyti jūsų. Jis labai šykštus žodžiams apie savo intymius pergyvenimus, bet savo kūryboje — jis atviras. Wiiralt gyvena be galo paprastai, kone asketiškai, jisai — miesčioniškumo priešas. Jis mėgsta vienatvę, brangina savo simpatijų savarankiškumą ir nepriklausomumą. Dirbdamas jis godžiai rūko. Jau daug metų, kaip jisai nepriima jokių užsakymų, norėdamas turėti kuo daugiausia laisvės. Vienintelis jo gyvenimo interesas — jo darbas. Griežtas pačiam sau, jis laikui bėgant vis daugiau ir daugiau užsidaro savo dirbtuvės sienose, ir jojo kūriniai retai matomi parodose. Savo asmenybe Wiiralt tarytum iliustruoja Hoel-

derlin'o žodžius: „Wir sind nichts; was wir suchen, ist alles“ („Mes esame niekas; tai, ko mes ieškome, yra viskas“).

Tai menininkas, kurio sielos struktūra be galo sudėtinga ir rafinuota, — trumpoje apžvalgėlėje neįmanoma apibūdinti visą šią įdomią asmenybę. Į ją tegalima atkreipti dėmesį, kadangi jisai skina naujus kelius grafikoje.

Ir vėl tiek daug galvojama apie kažkokį naują netolimos ateities meną. Wiiralt'o menas maža teturi bendro su naujomis kryptimis bei srovėmis, — jisai nei senas, nei naujas, jisai — tiesiog menas. Tačiau dėl to Wiiralt'o graviūros negali sužadinti retų gėlių puokštės įspūdį, — ne, jos — patsai gyvenimas, beprotybė, aistra, giluma, jos — sielos išpažintis: taigi, šis menas amžinai senas ir amžinai naujas. Grafiškas estų dailininko pamokslas laukia rafinuoto klausytojo, laukia žmonių, kurie turės ausis, kad girdėtų.

Eduard Wiiralt — **Berberų mergaitė su kupranugariu** (vermis mon 1940)

LIAUDIES MENO ŠAKNYS

M. ALSEIKAITĖ-GIMBUTIENĖ

Iki mūsų dienų Europos tautose išsilaikęs ir individualinio meno nenustelbtas liaudies menas pasižymi tam tikru savo t a u t i n i u charakteriu ir iš senovės paveldėtais b e n d r a i s i a i s motyvais. Lietuviškasai liaudies menas Europos tautų tarpe savo tyrai išlaikyta senove, kaip ir aukštu meniškumo laipsniu, užima vieną iš pirmųjų vietų. Mūsų liaudies menas teikia bendroms liaudies meno studijoms nemaža medžiagos. Mums patiems to iš gilios praeities paveldėto, savo šaly ilgus amžius ugdyto ir į mūsų kraują įsisunkusio liaudies meno buvimas yra sunkiai bevertinama brangenybė.

Mažne iki 20 amžiaus lietuvių liaudies menas gaivalingai reiškėsi savo senomis formomis. 20-sis amžius visokeriopa civilizacijos pažanga, savo mašinomis, revoliucionieriškomis pervartomis, nuostabiu tempu rauna praeities šaknis. Liaudies menas pasitraukia iš savo senojo, tikrojo gyvenimo. Mums lieka jį gerbti, mylėti ir pažinti, kad galėtume jį kultyvuoti aukštesnėmis idėjomis individualiųjų menininkų pagalba. Didesni išaugame, jei nuo savo prigimties nenutolstame. Iš savo žemės syvų visa gilybe, spalvomis ir garsais išreiškia save Čiurlionis. Galdiko-Jonyno parodos atidarymo metu Tübingene vokiečių Kultusministerium atstovas apie Galdiko kurybą šitaip pasisakė: Galdikas operuoja tokiomis spalvomis, kokiomis joks kito krašto tapytojas nerizikuoja. Tos spalvos jūsų liaudies meno spalvos.

Pažinkime liaudies meną, kaip dainas, kalbą ar istoriją, pažinkime ne tik tiek, kiek akis džiaugiasi jį matant; liaudies meno biografijoje svarbu žinoti taip pat, kaip ir kada jis gimęs ir augęs.

*

Esame įpratę liaudies meną vertinti žodžiu „gražu" — gražūs audiniai, juostos, stebuklingos mūsų koplytėlės! Liaudies menas tačiau savo p i r m i n ė j e stadijoje nebuvo menas menui, tai nebuvo menininko darbas vien tik grožio sumetimais. Ir dėl to liaudies mene jieškome dar kažko daugiau.

Liaudies menui net griežčiau nei individualiniam galime pritaikyti formulę: mene atsispindi laikotarpio charakteris. Kokio laikotarpio dvasią atspindi liaudies menas? Tą laikotarpį galėtume pavadinti senove, siekiančia praeitį, tūkstančiais metų skaičiuojamą, ir kuri iki šiandien trunka primityviame kaime. Neapsakomas ūkininko dvasios konservatyvumas yra nuostabus. Protėviai per amžius vienodai mylėjo žemę, vienodai su gamta santykiavo, nežiūrint tūkstantmetį trukusios feodalinės sistemos, nežiūrint miestelėnų luomo iškilimo. Archaiško liaudies meno išsilaikymui turėjo didelės reikšmės lietuvių liaudies atsiribojimas nuo bajorų luomo. Kaimietis užsidarė sena vaga besirutuliojančiame savo gyvenime ir išvengę naujųjų amžių dideliu mastu nešamų kultūrinių bangų, kurios veikė aukštesniąją sferą. Šis atsiskyrimas ir vientiso pasaulio, skilimas į liaudies (= kaimo) ir neliaudies gyvenimą ypač pasireiškė nuo 16 amžiaus. Nors ir mūsų liaudis laikėsi nuošaliai, tačiau savo kiaute visiškai užsidaryti jai nebuvo lemta. Su krikščionybės įvedimu 14 amžiaus gale įvyksta pirmas stipresnis sukrėtimas mūsų protėvių dvasios gyvenime. Senasis dvasios pasaulis sujudo, tik ne iš pagrindų — paklibėjo, bet nesugriuvo. Išviršinės katalikybės priemonės (pvz. krikščioniškoji ikonografija) paveikė žmones, o vidinis nusiteikimas didesniu ar mažesniu mastu reiškėsi dar per ištisus 500 metų. Katalikybė pagonybę skaldė, dildė, į žmogaus pasaulėžiūrą įvedė daug naujų motyvų, naujos tematikos. Šiandieninė liaudies kultūra — medžio kamienas iš daugelio sluogsnių ir sluogsnelių sudarytas; nulupę krikščioniškuosius sluogsnius, rasime pagoniškąją šerdį: ir liaudies tikėjime, ir papročiuose, ir tautosakoje, ir liaudies mene. Liaudies meno pačiame pagrinde glūdi p a g o n i š k o j i p a s a u l ė ž i ū r a. Jei iš liaudies meno išimsime krikščioniškąją tematiką, pvz., šventųjų vaizdavimus (nors irgi su labai lietuviškais bruožais), liks pagoniškasis — archaiškasis liaudies menas, kurio šaknys ne istorinių laikų datomis nusakomos, jos giliai įsišaknijusios šimtmetiniuose ir tūkstantmetiniuose mūsų protėvių kultūros kloduose.

Archaiškajame liaudies mene sutinkame simbolinius ženklus, kuriuos, kalbininkų pritarimu, lietuviškai galėtume vadinti p r a s m e n i m i s. Tam tikras įbrėžtas, nutapytas, išpjautas ar išaustas ženklas savo užuomazgoje nebuvo tai linijų žaismas ar atsitiktinis primityvaus žmogaus meninio sugebėjimo bandymas.

Primityvusis menas savo esme yra labai artimai susijęs su papročiais. Jų abiejų pirminė paskirtis beveik ta pati — r e l i g i n ė, bendrai charakterizuojant: šalinti demoniškąsias galias ir užsitikrinti gerbūvį, gyvenimo sėkmingumą. Gerbūvį sąlygoja visokeriopas vaisingumas, sėkmė, gyvybinių gamtos jėgų klestėjimas ir namie ir ūkyje. Primityvusis žmogus papročiais ir menu kovoja su mirtimi, su žiema, su visomis kliūtimis, trukdančiomis gyvybei klestėti. Senasis liaudies menas yra d i n a m i n i s, panašiai kaip ir paprotys ar šokis. Paprotys ir šokis yra prasmingas išorinis veiksmas, reiškiamas judesiu, primityvusis menas — prasmens įkūnijimas medžiagoje, pilnas magiškos galios.

Prisimindami paleolito meną turbūt sunkiai sau išsiaiškiname, kuriuo būdu žmogus prieš 10-tis tūkstančių metų galėjo sukurti tokias gyvas ir tikras bizonų, mamutų, laukinių arklių ir kt. gyvulių bei žmonių figūras ir ištisas scenas. Suprasti galime tik įsigyvenę į primityvaus žmogaus dvasią. Paleotinio meno tyrinėjimas rodo, jog urvinis žmogus urvų nišose gyvulių pavidalus tapęs tam, kad tuo savo veiksmu užsitikrintų medžiojamųjų gyvulių veisimąsi, natūralistiškai porines scenas ar nėščias pateles vaizduodamas; kad užsitikrintų medžioklės pasisekimą vaizduodamas gyvulį su į jį susmigusiomis strėlėmis. Kūrimas yra buvęs aukščiausias išgyvenimas ir magiškas veiksmas. Vaizduojamojo meno primityvus žmogus nepažįsta, jo kūriniai jam tiek pat gyvi, kiek pats vaizduojamas objektas. Kai po paleolitinio meno ilgainiui Europos žmogus religinį ir meninį jausmą pradeda įkūnyti beveik tik simbolinėmis formomis (nuo naujojo akmens amžiaus, ir žemdirbystės pradžios maždaug prieš 4000—4500 metų), geometrinės figūros tampa lyg „ieroglifais", kuriuos išskaitę, pradedame su-

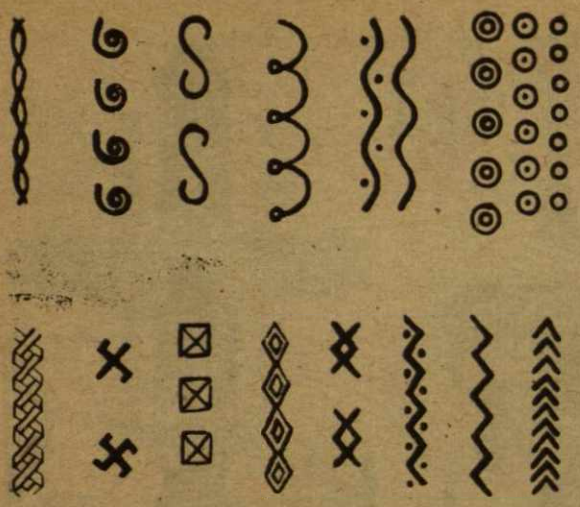

Pav. 1.
Lietuvių liaudies meno geometrinės ornamentikos pavyzdžiai.

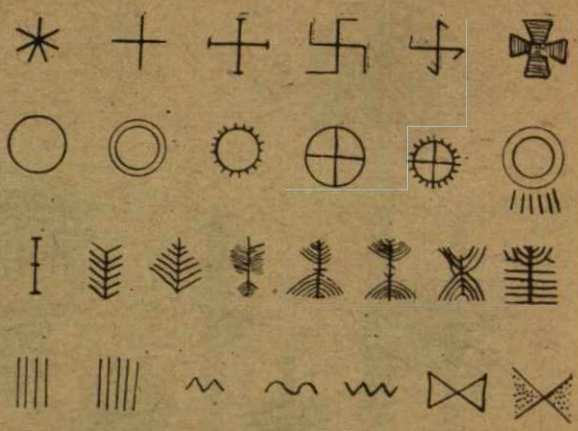

Pav. 2.
Neolito (prieš ca 4.000 metų) keramikos ornamentų pavyzdžiai.

prasti senųjų laikų žmogaus pasaulėžiūrą, religiją. Geometriniai ornamentai pradedant nuo akutės, apskritimo, rato, svastikos ir baigiant sudėtingesnėmis apskritų ir kampuotų saulių — žvaigždžių, rozečių pavidalais, kurie ilgus amžius egzistavo ir liaudies mene išliko, yra ženklai kupini išgyvenimo bei jėgos. Paleolitinio medžiotojo menui būdinga: momentas, akimirksnis; žemdirbio menui jo santykis su amžinumu, su begalybe, kuri gali būti tik simboliais išreiškiama. Paleolitinio meno atstovas gyvai ir laisvai atkuria gamtos objektą, žemdirbys — stilizuotose formose įkūnija savo mintį, sąvoką. 4000 metų trukęs žemdirbio menas daugiau ar mažiau jungia natūralias ir abstraktines formas.

Ligi mūsų dienų išsilaikiusį archaiškąjį, ypač geometrinį liaudies meną sudaro šie komponentai: 1. pirminiai prasminiai ženklai — senieji motyvai, iš kartos į kartą per tūkstančius metų paveldėti ir 2. antrinės dekoratyvinės formos, stilizavimo priemonės, kurios kūrėsi įvairiais laikais tautos skonio diktuojamos, sudarydamos drauge tam tikrą stilių. Grynai su ieroglifų raštu liaudies meno, kaip ir iš viso meno, sutapdinti negalime. Jei paklaustume — ar prasmuo ar puošmena liaudies meno svarstyklėse atsvertų, lengvai atsakyti negalėtume, nes šie du meno elementai yra organiškai, neatskiriamai iš gilios praeities vienas su kitu suaugę. Pirminiai prasmenys vienok nyksta, užleisdami vietą dekoratyviniam elementui. Šiame straipsnyje atkreipsime dėmesį į pačius pirminius ir prasminius motyvus, kurių prasmė ir kilmė aiškina liaudies meno šaknis.

Archaiškojo liaudies meno tematiką sudaro geometriniai, augaliniai bei gyvuliniai ornamentai ar drožiniai juostose, audiniuose, namuose, namų apyvokos daiktuose, koplytėlėse, kryžiuose.

Trumpame straipsnyje, negalint patiekti didesnio iliustracijų kiekio, tenka pasitenkinti žodinėmis apybraižomis. Meno formos, kaip spalvos ar garso, žodžiu apibūdinamos tyros esmės tačiau atskleisti nepajėgia. Prasmuo — sunkiai žodžiu nusakomas, nes jis labiau intuicijos pasauliui priklauso. Mūsų protėvis, tam tikrą ženklą piešdamas, daugiau jautė, nei galvojo. Jei ir pirminė tam tikro ženklo prasmė pamiršta, tas pats ženklas kartojamas ir toliau, pateisinant, jog „taip reikia", „taip geriau", nes taip darė tėvai ir tėvų tėvai. Konservatyvumas ir grožio supratimas — du seni ir neatskiriami draugai primityvioje bendruomenėje. Mūsų akims paprasti ženkleliai ar gyvulėliai liaudies menininkui turėjo daug daugiau reikšmės, negu kad nesupratanti akis gali įžiūrėti.

1. Geometrinius ornamentus randame nuo pat primityviausių eglučių, kripučių, pinučių, ratukų, spiralių iki iš tų pačių pradų išsivysčiusių sudėtingesnių pavidalų. Ten, kur ornamentas nevaržomas audinio technikos, vyrauja lenkta linija, apskritimas. Audiniuose, juostose geometriniai motyvai yra kampuoti. Geometrinių ornamentų pagrindinis prasmuo yra ratas drauge su visais homologiniais (= artimos reikšmės ir formos) ženklais. Prasmės atžvilgiu į vieną vienumą galime jungti ratą įvairiausiame pavidale — keturiatipinį ar daugiatipinį apskritimą, skritulį, akutę, spiralę, svastiką, kryžių, puslankį, saulutę, žvaigždę ir taip pat keturkampį audiniuose. Rato prasmuo išreiškia kažką dinamišką, kas juda priekin, kas sukasi. Juo užkertamas kelias stagnacijai, palaikoma ir skatinama gyvybė. Rato prasmuo jungtinas su gamtos atsinaujinimo reikšme ir dangaus, kaip žemę vaisinančio reiškinio, reikšme gyvybei palaikyti. Ratas ir dangus geometriškai artimi kūnai. Primityvaus žmogaus įsivaizdavimu, dangus sukasi aplink savo ašį, aplink poliarinę žvaigždę. Rato šeimos ornamentikoje akcentuojamas centras. Ir sudėtingesnėse rato, žvaigždės, rozetės kompozicijose formos simetriškai išsispinduliuoja, išsišakoja. Brūkšnelių ar taškučių eilės, pinutė, kriputė, dantukai tenka laikyti dekoratyviniu elementu, kurie labai glaudžiai santykiauja su rato kategorijos ženklais (taškais, akutėmis). Zigzagai, trikampiai labai dažnai neatskiriami nuo akučių (Pav. 1, 3, 8, 6).

Rato šeimos ženklai Europoje jau pradedami aptikti ant neolito keramikos dirbinių prieš ca. 2000—2500 m. pr. Kr. (Pav. 2). Koncentriniai ratai, saulės, spiralės savo žydėjimo periodą šiaurinėje Europoje išgyvena žalvario amžiuje (1800—500 m. pr. Kr.) Iš tų laikų išliko nuostabiai gražių žalvarinių dirbinių (Pav. 9). Per ištisus Lietuvos priešistorinius laikus akutė, ratukas, kartais svastika, saulutė, žvaigždutė, greta taškučių ar brūkšnelių eilučių, dominuoja, puošdami žalvarinius, sidabrinius papuošalus. (kabučių, seges, apirankes, antkakles, smeigtukus, diržus ir kt.) Pav. 11 ir plg. „Aidai" Nr. 2, 1947, pav. 2, 3, 7. Mėnulio pavidalas mene pažįstamas Oriente jau prieš 4500 m., vėliau kartojasi per ilgus laikotarpius priešistoriniame Europos mene, ypatingai Pabaltijo krašte, lietuvių liaudies mene labai dažnai sutinkamas geležinėse koplytėlių viršūnėse. Pav. 4. Tai motyvas, kurį lengva metale

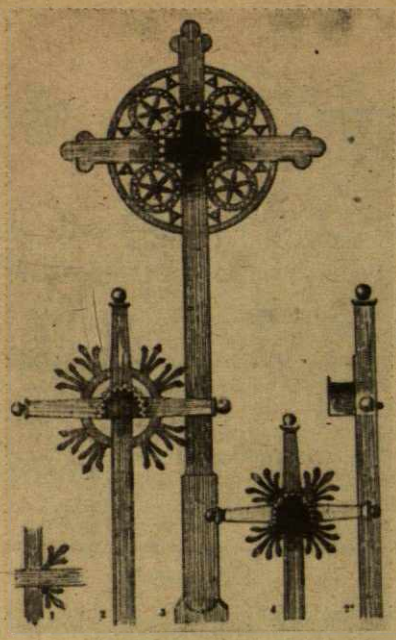

Pav. 3.
Kryžiai. Radviliškio apyl., Šiaulių apr.

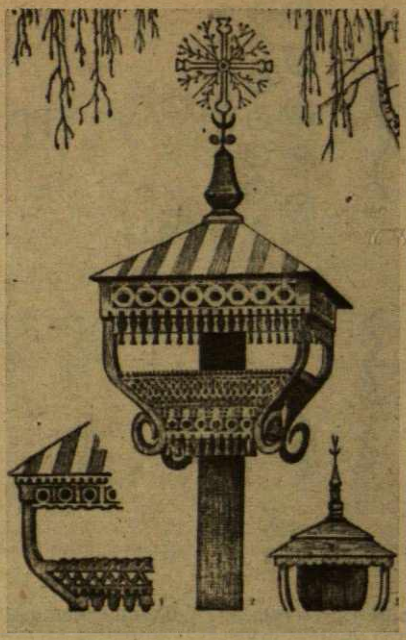

Pav. 4.
Koplytstulpis. Utenos apyl.

Pav. 5.
Kryžius. Utenos apyl.

įkūnyti. Kilminiu atžvilgiu priklauso, greičiausiai, tai pačiai, kaip ratas-skritulys, dangaus dinaminių prasmenų eilei.

2. Augaliniai motyvai, kaip ir geometriniai, pasirodo liaudies mene tam tikra tvarka, tikslingai ir nekomplikuotai. Tai gaivalingas augalas — medis arba gėlė, kurie auga iš žemės, iš puodo, iš širdies. Šis liaudies meno augalas yra vadinamasai „gyvybės medis", išreiškiąs savyje gyvybę gimdančios žemės galią, iš jos iškilusį vaisių. Jis aptinkamas ne tik lietuvių liaudies mene, bet beveik kiekvienos tautos liaudies mene; jis aptinkamas ne tik šiandieniniame liaudies mene, bet ir ankstyvais priešistoriniais laikais. Jo negalime atskirti nuo sen. testamento gyvybės medžio, nei nuo Oriente, nei nuo Viduržemio pajūrio priešindoeuropinėse kultūrose, Egipte vaizduojamųjų gyvybės medžių. Greta ratukų, saulučių ant molinių puodų jau nauj. akmens amžiuje pasirodo primityvios eglutės, kurios yra pati paprasčiausia medžio vaizdavimo forma. (Pav. 2.) Eglutės pavidalas atsikartoja keramikos dirbiniuose ar uolų įraižose per ištisus priešistorinius šimtmečius. Ant kraičio skrynių, varpsčių, namų čiukuro, durų, langinių ar ant antkapinių paminklų nutapyti ar išdrožti gyvybės medžiai ar šakos, dažniausiai esti trilapio, trišakio pavidalo, išsilapoję nuo 3 ligi 7 ar daugiau eilių, jie gajūs, sodrūs, dažnai pilni žiedų ar vaisių (Pav. 8, 7 d, 5). Medžio gėlės viršūnėje tupi paukštukas arba iš abiejų pusių po paukštį. Gyvastingai išlapojęs medis ar lelija auga tarp dviejų arklių, gaidžių ar kt. gyvulių galvų. (Pav. 7.) Mūsų liaudies mene augalo prasmeniui atstovauja dažniausiai gėlė, papročiuose jo atitikmuo yra verba, medžio šakelė, berželis. Saulutės ar rozetės pavidalo žiedai savo kilmės ir prasmės atžvilgiu priklauso labiau geometrinių ratų-žvaigždžių šeimai.

3. Gyvuliniams motyvams daugiausia atstovauja vadinamieji „žirgeliai" ant namų stogų. Tai arkliukai, gaidžiai ar kt. paukštukai, ožiai, avinai, jaučio ragai. (Pav. 7.) Kitų tautų liaudies mene be šių minėtųjų dar dažnai sutinkami briedžių ir gulbių pavidalai. Šalia naminių gyvulių atskirą vaizduojamųjų gyvūnų grupę sudaro šliužai: žalčiai, rupūžės. (Pav. 5, 9.) Visi liaudies meno gyvuliai — gilios praeities paveldėjimas. Ne atsitiktinai jie puošia namų stogą, varpstes, audinius ar antkapinius paminklus. Ožys, jautis, arklys, gaidys — patys svarbiausieji gyvuliai aukoms, kurias protėviai per ilgus priešistorinius laikus ir bemaž iki 19 amžiaus praktikavo. Šie gyvuliai yra vyriškosios giminės ir priklauso dangaus dievybei. Nuo pat tų laikų, nuo kada šie gyvuliai mūsų krašte pradėti auginti, kaip naminiai gyvuliai, jie užėmė drauge ir svarbias pozicijas religiniame gyvenime. Žirgas, tas labiausiai paplitęs, poetinamas ir stilizuojamas dainose ir liaudies mene, mums žinomas nuo indoeuropiečių tautų susikūrimo laikų — nuo ca 2000 m. pr. Kr., kai jis ir religijoje pradėjo vaidinti vyraujantį vaidmenį šalia anksčiau priešindoeuropinių tautų dievinamo jaučio. Kiek indoeuropiečių tautų dvasiniam veidui išsivystyti vaidino senasis priešindoeuropinės kultūros substratas, rodo raguočio — jaučio ar ožio gerbimo išlikimas greta kitų liekanų, kaip pvz. matriarchalizmo pėdsakų. Dar 17 amžiaus gale Praetorius rašo apie lietuvių gerbiamą dievybę „baubį" (= jautį). 14 amžiuje Kęstutis priesaikoje su vengrų karaliumi Liudviku aukoja jautį ir, gerbdamas raguotį, šlakstosi jo krauju. Ožys ligi mūsų dienų žinomas kaip Perkūno palydovas ir kaip jam aukojamas gyvulys. Gyvatė savo rolę religijoj vaidina jau priešindoeuropinėse tautose. Šių gyvulių gerbimo ir jų reikšmės religijoje kontinuitetą nuo seniausių laikų iki mūsų dienų liudija Europos priešistorinis menas ir gyvi ar užrašyti liaudies papročiai. Nuo žalvario amžiaus ant tam tikrų kultui svarbių daiktų (pvz. šukų, skustuvų) ar uolų įraižose šiaurinėje Europoje greta raguočių labiausiai aptinkamas arklio ir gulbės vaizdavimas.

Jei tie patys motyvai kartojasi per ištisus amžius, tad aišku, kad jiems atsirasti ir palaikyti turėjo būti vienodos priežastys, tas pats religinis galvojimas. Čia vėl galime prisiminti papročius, kurie, kaip, pvz. metų laikų papročiai, kasmet vis panašiai kartojasi per ilgus laikotarpius. Paprotys tik tada išnyksta, jei jo neberemia turinio prasmė, o forma nebesutampa su laiko dvasia. Prasmingieji motyvai liaudies mene

nyksta, jei į juos ilgainiui vis mažiau magiškos galios įkūnijama, arba vystosi į tolimesnes tų pačių motyvų kombinacijas, konservatyvumo ir grožio sumetimų palaikomas.

Senieji liaudies meno elementai yra koordinuoti tam tikrai sistemai. Prasmenys nepasirodo vis kaskart kita tvarka, o tik ta pačia, dėsninga, ant tų pačių daiktų.

Liaudies meno ir priešistorinio meno simbolika savyje jungia du pasaulius: vyriškąjį ir moteriškąjį. Vieni ženklai priklauso vyriškajam gamtos principui, kiti — moteriškajam*), vieni — dangui, kiti — žemei. Visa, kas susiję su dangumi, su oru, su saule, su ugnimi, priklauso vyriškajai sferai, visa, kas susiję su žeme ir su vandeniu, priklauso moteriškajai sferai. Iš žemės ir vandens gimsta gyvybė, kuri tačiau neįmanoma be vyriškojo prado stimulavimo. Mūsų protėvis, šios pirminės ir labai natūralios bipoliarinės filosofijos atstovas, nepaliko pasaulio savaiš keliais eiti, jis jautėsi ugdąs gyvybę, jei dėjo, pvz., rato ženklus visur ten, kur primityvaus žmogaus galvojimu yra svarbu. Dualistinis principas nebuvo dangui ir žemei lyg dviem atskiriems daiktams pritaikintas, dualistiniu principu tapo padalinta visa matomoji žemiškoji būtis. Visi gamtos daiktai dangaus ir žemės vardu reprezentuoja pasaulį valdantį dualistinį principą. Mene vaizduojami pavidalai dėl to irgi yra vyriškieji arba moteriškieji, tarp kurių vyksta gyvas ir natūralus santykiavimas.

Vyrjškiesiems prasmenims galėtume skirti apskritimą, ratą, svastiką ir kt. gimininguš ir dinamiškus ženklus, o taip pat ir visus vyriškuosius gyvulius ir paukščius: jaučius, ožius, briedžius, arklius, gulbinus, gandrus, gaidžius (nei vištos, nei karvės liaudies mene nesutiksime!), kurie yra ne tik gaivalingi, vaisingumą skatinantieji gyviai, bet ir „oro pranašai, turį kosmišką reikšmę visos gamtos gyvybės vystymuisi. Liaudies tikėjime didžiausį vaidmenį vaidina baltas arklys, kaip ir baltas ar auksu žėrįs gaidys. Šviesi spalva — dangaus, oro spalva. Arklys žalvario amžiuje vaizduojamas, kaip traukiąs vežimu skritulį, greičiausiai kaip gamtos atsinaujinimo ar oro atmainos simbolį (Trundholm, Danija). Indijoje pati saulė įsivaizduojama arklio pavidale. Gaidys yra šviesos ir oro pranašas. Visi paukštukai priklauso dangui, o ne žemei. Ypatingai buvo pabrėžiama jaučio, ožio ir kt. gyvulių bei paukščių vaisingumo galia, kuri mūsų protėviui turėjo kosminę prasmę. Gandrai, gulbinai visai konkrečia forma atneša gyvybes — atneša vaikus. Šliužų esmėje irgi glūdi vaisingumo ir kartu atgimimo, atsinaujinimo, gajumo prasmė. Si gyvių grupė pasižymi savo stipria gyvybine galia, ji stovi intymiai arčiausiai žemės.

Moteriškiesiems — žemės prasmenims priklauso augaliniai motyvai (išskyrus saulutes — rozetes). Tie gyvastingai išlapoję augalai, kupini gyvybės sulčių. Germanų sagose laša iš gyvybės medžio medus, o egiptiečių gyvybės medyje gyvenanti pieninga dievybė, nešanti gyvenimui visokeriopus vaisius. Lelija (ne tulpė) gerai pažįstama antikos pasaulyje ir jau prieš kelis tūkstančius metų Europos priešistoriniuose laikuose yra pasirinkta išsiskleidusiai gyvybei simbolizuoti. Ją puošia jos trišakas žiedas. Trišakis liaudies simbolikoje yra vaisingumo, atgimimo sinonimas, jis lyg jungia ir vyriškąjį ir moteriškąjį pradą, simbolizuodamas žemės jėgą — vaisių. (plg. mūsų margučių prasmenis, pav. 10).

Gyvybės medis supamas vyriškųjų simbolių — paukščių ar gyvulių galvų. (Pav. 7 d.) Šią kompoziją mes galime atsekti beveik visų tautų liaudies mene, ji pa-

*) Priešistorinio ir liaudies meno simbolikai tirti vieni iš svarbiausiųjų yra F. Adama van Scheltema darbai (Symbolik der germanischen Völker, 1941, Die geistige Wiederholung, 1937, Deutsche Volkskunst, 1938, Die Kunst unserer Vorzeit, 1936, ir kt.) Vyriškąją simboliką jis vadina „Saulės simbolika", kurią mes per siaura sąvoka laikydami, norėtume išplėsti į „dangaus-dinamiškąją simboliką".

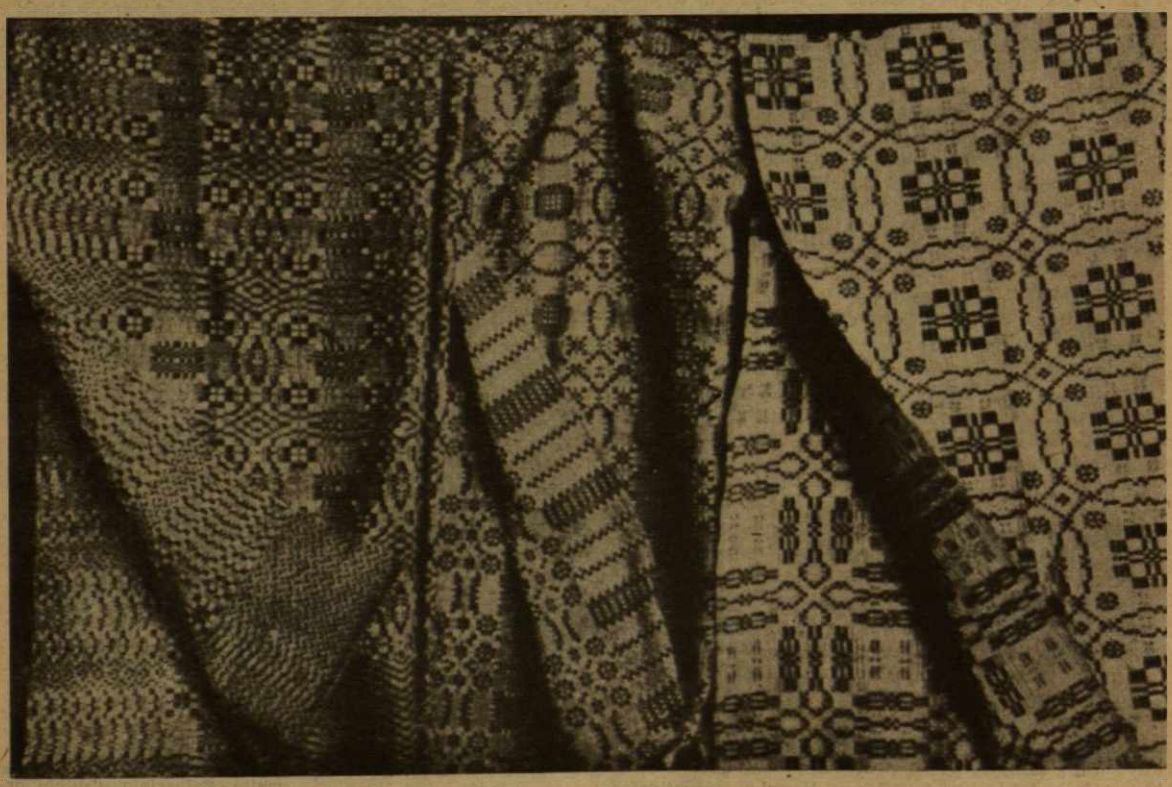

Pav. 6. Audiniai.

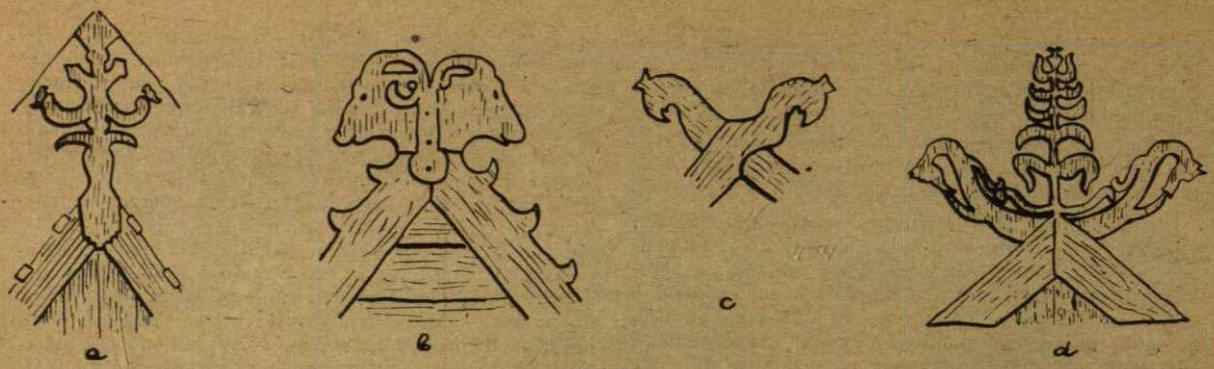

Pav. 7.
Namų stovų žirgeliai: a) jaučio (ožio?) galva, ragai, paukštukai b) avinai c) gaidžiai d) arkliukai ir tarp jų augąs medelis. a, c, d — iš Maž. Lietuvos.

žįstama ir priešistoriniame mene (Š. Europoj ca. 1500 m. pr. Kr.). Moteriškasis pradmuo tarp jį supančių vyriškųjų yra pati centrinė, labiausiai kombinuota ir pilnutinė forma liaudies simbolikoje. Joje ryškiausiai sukoncentruotas simbolikos turinys. Palyginimui galėtume prisiminti Kalėdų eglutę, kuri savo prasme irgi yra panašus fenomenas, liaudyje ją puošia vyriškieji ženklai: pyraginiai arkliukai, gaidžiukai, ratukai.

Vyriškieji prasmenys ir jiems homologiniai ženklai ne tik stimuluoja gerbūvį, jie kartu saugoja nuo viso pikta. Tai, kas skatina gyvybę, savaime kovoja su blogiu, su mirtimi. Jie gina nuo demoniškųjų galių, nuo pikto, užkerinčio žvilgsnio, nuo priešų žmonių ir gyvulių pavidale, jie turi gydomosios jėgos, apsaugoja nuo ligų, marų, nelaimių. Ir dėl to tad tie ženklai labai reikalingi ant namų stogo, kur jie turi užtikrinti visą namų gerbūvį, jie reikalingi ant jaunosios kėdės ar jaunųjų lovos, kad užtikrintų laimingą-vaisingą gyvenimą, jie reikalingi ant varpsčių ar staklių, kad būtų nesutrukdomai verpiamas ar audžiamas žmogaus likimo siūlas. Verpimas ir audimas iš gilios senovės yra siejamas su žmogaus likimo audimu ir verpimu. Ir lietuvių yra pažįstama Verpėja — likimo deivė.

Liaudies menas, kaip ir kitos protėvių dvasinio palikimo šakos, yra užkonservavęs protėvių pažiūras į gyvenimą, jų „g y v a t o s f i l o s o f i j ą", dinaminę, nenutrūkstamai gyvybę skatinančią, visais būdais su mirtimi ir blogiu kovojančią. Ji reiškiasi labai natūralia gamtine religija, kurios pagrindinė mintis buvo ta, kad visa būtis pagrįsta tuo, jog dangaus dievybė kosmine prasme vaisina motiną — žemę, pasauliui gyvybę teikiančią.

Primityviojo meno bendrasis turinys tam tikro kultūrinio laipsnio tautose, ypač gimimingose, kartojasi per ištisas generacijas. Tas pačias prasmenų kategorijas randame ne tik šiaurinės Europos tautose proistoriniais ir istoriniais laikais, bet ir, pvz., graikų vad. geometrinio meno laikotarpyje, ar, jei dar giliau į praeitį (= 2000—300 m. pr. Kr.) leistis norėtume, — Kretos-Mikėnų kultūroje, hetitų kultūroje, Persijoje, Mezopotamijoje. Oriento bei Antikos mene taip pat dėsningai pasirodo ratai, kryžiai, svastikos, saulutės-rozetės, žvaigždės, mėnuliai, paukščiai, jaučiai, ožiai, briedžiai, arkliai, kaip ir trišakiai, trilapiai. Šios simbolikos pradmenų tenka ieškoti žemdirbystės-gyvulinkystės užuomazgos laikotarpyje ir su jomis susijusiame religiniame laipsnyje. Kol dangus — oras — griausmas buvo dar nesuantropomorfintas galingas — dieviškas gamtos reiškinys, jo prasmenys žemės pasaulyje buvo jautis, ožys, kirvis, su kuriais artimai santykiauja visi minėtieji vyriškosios sferos ženklai. Tie prasmenys gyvi išliko ten, kur gamtos jėgų suantropomorfinimas nebuvo toli pažengęs. Mūsų protėvių žemėje gamtos jėgų įdvasinimas labai stipriai išlikęs, dievybių antropomorfinimas — visai blankus. Pietuose, pvz. pas graikus ar romėnus, minėtieji prasmenys pasiliko suantropomorfintos dangaus dievybės atributais.

Mūsų praeities dvasinis gyvenimas nuosekliai, be didelių perversmų per amžius vystėsi. Religinis ir drauge meninis nusiteikimas buvo iš seno tiek stipriai įsišaknijęs, jog išsilaikė iki mūsų dienų, nors ir daugelis liaudies meno prasmenų jau yra praradę savo turinį ir dekoratyvinis elementas daugiau sveria. Išlikę pirminės prasmės ženklai yra lyg tie archaiški lietuvių kalbos žodžiai, kuriuos mokslas taip brangina, nes jie padeda atstatyti senųjų laikų kalbos lytis. Liaudies menas — moksliniu atžvilgiu lig šiol mažai tetyrinėta sritis, nes daugiausia vis būdavo skelbiami atskirų kraštų liaudies meno albumėliai. Tik visai paskutiniuoju metu labiau imta domėtis priešistorinio ir dabartinio liaudies meno simbolika. Pastebėta, kad simbolika yra labai svarbus raktas daugeliui klausimų išaiškinti, protėvių dvasiniam gyvenimui atkurti. Jį atkuria pirminę religiją, bent jos tam tikrą apatinį

Pav. 8.
Varpstė.

Pav. 9.
Žalvario amžiaus (prieš ca 3000 metų). Žalvarinių dirbinių ornamentikos pavyzdžiai. Šiaurės Europa.

sluogsnį, kurį supratus, lengviau atstatyti ir vėliau išsivysčiusias komplikuotesnes religijos formas. Iš medžiagos skelbimo bežengiančiam, jei taip galėtume pavadinti, lyginamojo primityvaus meno tyrinėjimui lietuviškasai liaudies menas vaidins vieną iš svarbiausiųjų vaidmenų, nes jame, kaip ir lietuviškame žodyje ar paprotyje, gyvame kūne konservatyviai išliko gilios praeities pirminio turinio palikimas.

Kaip kiekviena jauna mokslo sritis, taip ir simbolikos tyrinėjimas, greitai užsikaria įvairias teorijas. Pvz. tam tikri prasmenys perdaug griežtai susiejami su kuriais nors daiktais, dangaus kūnais ir kt. Labiausiai šiandien paplitusi yra saulinė teorija, kuri kiekviename rate, žvaigždėj, spiralėj ir tt. mato pačią saulę. Tačiau, jei ir turime aiškiai nupieštą saulutę, nereiškia, jog ji, pvz. ant margučio, daiktiškai vaizduoja saulę, kaip kad mokyklos vaikų priešiniuose. Liaudies meno saulutė — beveik judantis kūnas, pilnas šilumos, energijos, atsinaujinančios gyvybės, budinantis ir skatinantis gyvybę klestėti. Liaudies menas yra toli nuo kopijuojamojo meno. Tai religinio išgyvenimo išraiška. Religinis, tiesiog gyvybinis reikalas vertė intuityviai, spontaniškai sudėstyti prasmenis kur tik reikia ir kur tik galima, įvilkus juos į grožio jausmo diktuojamus pavidalus. Prasmens apvalkalai, meniškoji forma mūsų protėvių yra tokio aukšto lygio, kaip reta kur, kad ir labai objektyviai išsireikšti norėtume. Formų įvairumu, grakštumu ir neperkrovimu mūsų menas skyrėsi iš kitų per porą tūkstančių metų.

Liaudies menas įvairiose tautose yra vienaip ar kitaip išsivystęs, savo raidoje įsigijęs kaikurių naujų elementų, per šimtus ir tūkstančius metų yra padaręs viena ar kita kryptimi didesnius ar mažesnius šuolius. Ir šiandien, norėdami suvokti jo prasmę, turime jieškoti jame glūdinčios vienybės, turime jieškoti atskirus liaudies meno elementus cementuojančio pirminio, pagrindinio, apatinio sluogsnio. Tik tas pirminis klodas, pirminė prasmė leidžia suprasti liaudies meno esmę. Tą pačią modernaus mąstymo kryptį tenka sekti meno tyrinėjime, kaip ir bendrojoje filosofijoje (plg.. Jasperso posakį: „Ueber alle Sprünge hinweg die Einheit Voraussetzung und Aufgabe des Erkennens bleibt").

*

Pabaigai prisiminkime lietuvišką koplytėlę ar kryžių. Pav. 3, 4, 5. (Plačiau apie juos rašysime vėliau, nes jie reikalauja ne tik atskiro straipsnio, bet ir tinkamos monografijos.) 1925 m. italas Caglio juos apibūdino kaip „pirmapradžius, instinktyvius kūrinius, kurių gaiviąja srove, trykštančia iš tamsiųjų ir nuoširdžiųjų liaudies genialumo gelmių, malonu pasidžiaugti. Lietuvių mediniai kryžiai savo esminiu pradu yra tipingiausias liaudies meno reiškinys Europoje". 20 amžiaus pradžioje mūsų senovės tyrinėtojas Šukevičius yra rašęs, jog mūsų koplytėlės įgalina mus pažinti visą pirmykštį charakterį, tartum gintare suakmenėjusios vabzdžių liekanos. Koplytėlėse ir kryžiuose gilią senovę siekiantieji motyvai: ir žalčiai, ir rupūžės kojos, ir paukštukai, ir tas nepakentimas pliko kryžiaus, ir užpildymas kryžmos spinduliais, kol gaunamas saulės-dinaminio rato pavidalas, ir skambalėliai, ir pats ornamentas — ne, tai ne suakmenėjusios liekanos, o atsikartojanti išpažintis kaskart atsinaujinančiame, gyvame kūne nuo savo žemės neatsiskiriančios sielos. Kai kapų tyloje, vėjui šiurenant, skamba skambalėliai, gyviesiems ramiau; žvagutis saugoja nuo viso pikto ir dabar ir mažne per ištisus pora tūkstančių metų. Ratas, saulė, gyvūnėliai akcentuoja gyvybę, kad būtų išjungtas iš vėžių mirties triumfas.

Pav. 10.
Nesudėtingieji lietuviškų margučių raštų pavyzdžiai.

Vienintelė šalis Europoje toji „Kryžių Lietuva", tartum prisėta koplytėlių ir kryžių. Dar 19-jo amžiaus pirmoje pusėje Žemaičiuose esą buvę tiek daug koplytstulpių, jog tarpas tarp vieno ir kito nesiekęs kai kur daugiau kaip 10 metrų! Ar tai perdėta, ar ne, bet pagal kruopščią Igno Končiaus kryžių statistiką prieš 15—20 metų, 1 klm priskaičiuojama apie 20-tį. Šie paminklai buvo statomi ne vien tik kapuose ir ne vien tik mirties proga. Jie buvo statomi ir kaip auka už Dievo malonę prie namų, pakelėse, ties šventomis vietomis, šventais šaltinėliais. Jų pirminis pavidalas greičiausiai yra buvęs natūralus stulpas, medžio kamienas. Lig šiol vis dar niekas nesusidomėjo, iš kur ir kada mūsų krašte atsirado toji stulpų statymo „manija"? Manding šis stulpų statymo reiškinys veda mus, galimas dalykas, į laikus, siekiančius beveik 5000 metų atgal, į vadinamuosius megalitinės (priešindoeuropinės) kultūros laikus. Megalitinė kultūra būdinga savo akmeniniais paminklais, menhirais. Egipto piramidės, obeliskai jiems gimininga. Panašios stulpų statymo „manijos" buvo sutinkamos ligi mūsų laikų gyvose megalitinio kultūros laipsnio primityviose tautose (Indijoj, Madagaskare, Indonezijoj), kur neakmeninėse vietose vietoje akmeninių buvo statomi mediniai paminklai. Mūsų krašte per amžius paminklams statyti greičiausiai buvo vartojamas tik medis. Lietuviškasis koplytstulpis, išsiaiškinęs, kada jis gimęs, gal atsistos šalia garsiojo akmeninio menhiro, šalia monumentalios piramidės, kaip senųjų gadynių palikimas, tik ne sustingusiame akmens, bet nuolatos atsinaujinančiame pavidale, išplaukiančiame iš jautrios, religingos, grožį mylinčios poetinės sielos.

Koplytėlių mene mes matome, kaip savosios žemės syvai palaiko gaivalingą lietuvio meninį jausmą. Koplytėlėse ir kryžiuose savo meniniam saugebėjimui lietuvis leidžia išsikeroti į gražiausį augalą, kuris yra labai turtingas sielos liudininkas, panašiai kap ir lietuviška daina. Liaudies menas yra dar labiau už dainą prie savosios žemės prisirišęs, nuo religinio jausmo neatskiriamas ir dėl to taip ryškiai senovę užkonservavęs.

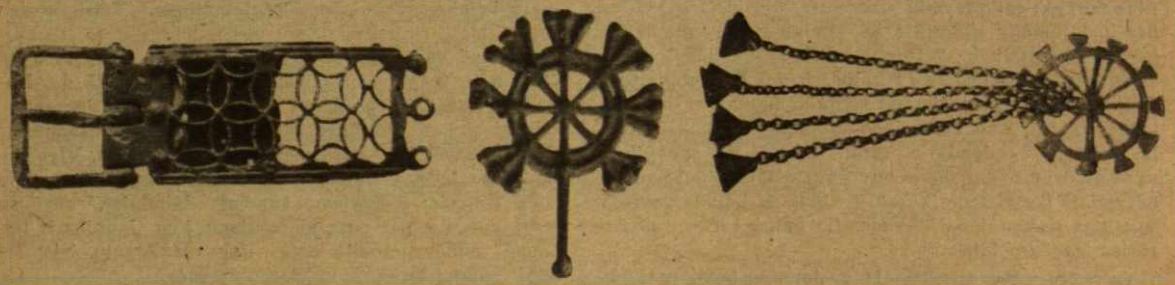

Pav. 11
Lietuvių priešistorinių laikų papuošalai iš III—IV amžiaus. Kairėje: Diržo apkalas. Tirkšliai, Mažeikių aps. Viduryje: Kabutis. Rūdaičiai, Kretingos vls. Dešinėje: Segė. Upytė, Panevėžio aps .

KAZIMIERAS JAUNIUS

(1848 — 1908 — 1948)

ST. BARZDUKAS

Šiemet kovo 9 d. sukako 40 metų, kai mirė prof. kun. Kazimieras Jaunius. Šalia Jono Jablonskio ir Kazimiero Būgos jis yra vienas iš pačių didžiųjų mūsų bendrinės kalbos kūrėjų, įtrauktas ir į mūsų gimnazijų lietuvių kalbos programą. Jo mokslo darbai nebuvo mūsų visuomenėj plačiau paplitę, tad K. Jaunius, nors mūsų tautai yra gerai žinomas, nėra mūsų arčiau pažįstamas. Be to, ne be pagrindo yra susidariusi ir opinija, kad jo mokslas yra sunkiai įkandamas. Ir dėl šios priežasties K. Jaunius negalėjo pasidaryti labai populiarus. Tačiau jo reikšmė mūsų kalbai labai didelė: jo darbais naudojosi ne tik jo paties mokiniai, bet ir visi tie lietuviai, kurie norėjo geriau ir rimčiau savo kalbą pažinti. Antai ir pats J. Jablonskis prisipažįsta iš K. Jauniaus esąs suvokęs daugiausia gyvosios kalbos faktų — nė vienas lietuvių kalbos vadovėlis jam nesąs davęs tiek naują kalbos srityje, kiek Jauniaus lietuvių kalbos gramatika. Jis, rašydamas pirmąją savo gramatiką (Petras Kriaušaitis, „Lietuviškos kalbos gramatika", Tilžėje 1901 m.), daug ką tiesiog ėmęs iš K. Jauniaus. Dėl to, pasinaudodamas K. Jauniaus mirties šių metų sukakties proga, ir noriu, kiek gyvenamojo meto sąlygos leidžia, t. y. kiek pavyko rasti literatūros, priminti lietuvių tremtinių visuomenei, ypačiai tremties mokykliniam jaunimui, šio didžio mūsų tautos mokslo vyro gyvenimą, asmenį ir darbus.

1. GYVENIMO KELIU

Kun. P. Būčys (dabartinis vyskupas) 1908 m. „Draugijos" Nr. 16 rašo, kad K. Jaunius yra gimęs 1848 m. gegužės 7 d. (taigi šiemet yra ir jo gimimo 100 m. sukaktis) Lembe, Kvėdarnos parapijoj, Raseinių apskrity; Vaclovas Biržiška „Lietuvių rašytojų kalendoriuje" (Tübingen, 1946 m.) duoda kitą gimimo datą: Jaunius yra gimęs Lembuose 1849 m. gegužės 6 d. Mokėsi Telšių progimnazijoj ir Kauno gimnazijoj. Į Kauno kunigų seminariją įstojo 1871 m., o 1875 m. rudenį išvyko studijuoti į Petrapilio kunigų akademiją. Seminarijoje Jauniaus lietuvių kalbos mokytoju buvo „Anykščių šilelio" autorius, kun., vėliau Seinų vyskupas A. Baranauskas. Jis, pastebėjęs Jauniaus gabumus ir linkimą kalbotyrai, šitų gabumų ne tik neslopino, bet juos ir savo paraginimais, ir pamokymais stiprino, kurstė: Akademijoje Jaunius taip pat rado įžymių profesorių: dr. Lucianą Müllerį, dėsčiusį romėnų literatūrą bei graikų kalbos gramatiką, garsųjį orientalistą, Petrapilio mokslų akademijos narį Chwolsoną, dėsčiusį žydų kalbą, ir kt. A. Baranauskas Jaunių taip pat supažindino su prof. Baudouin de Courtenay, įžymiu ano meto indoeuropiečių prokalbės tyrėju. Jaunius akademijoje dirbo rimtai, jo mokėjimas vyresniuosiuose kursuose buvo vertinamas augščiausiais pažymiais (ketvirtame kurse iš vokiečių kalbos gavo dar ypatingą pažymėjimą). Akademiją baigė 1879 m. pirmos rūšies magistro laipsniu.

Tų pačių metų gruodžio 11 d. Jaunius buvo paskirtas prie Kauno katedros, 1880 m. rugsėjo 11 d. buvo paskirtas Kauno kunigų seminarijos profesorium, 1883 m. sausio 28 d. jam buvo pavesta dėstyti tikyba ir Kauno mergaičių gimnazijoj. Naujai konsekruotas Žemaičių vyskupas M. Paliulionis 1889 m. rugsėjo 15 d. Jaunių paskyrė savo sekretorium. Dabar iš mergaičių gimnazijos kapeliono pareigų turėjo pasitraukti, bet seminarijos profesorium liko.

Dėl kažkurių nesusipratinų Jaunius pasikarščiavo ir nusprendė iš Žemaičių vyskupijos persikelti į Mogiliavo vyskupija. Pasak kun. P. Būčio, „Jaunius tą dalyką ėmė taip karštai, kad bemaž ko telegramomis norėjo jį atlikti, užmiršęs, kokia ilga procedūra kunigo persikėlimas iš vienos vyskupijos į kitą". Tik po kelių mėnesių vidaus reikalų ministerija sutiko leisti Jauniui persikelti. Jis norėjo būti paskiriamas Dorpato (Tartu) universiteto kapelionu, bet šitam jo norui nebuvo lemta įvykti. Tada jį sumanyta paskirti klebonu į Kazanių. Kazaniaus gubernatorius savo sutikimą davė, buvo parašyti reikalingi raštai, ir nuo 1893 m. kovo 31 d. Jaunius pasidarė Kazaniaus katalikų parapijos klebonu. Skiriant Jaunių į Kazanių, galvoje turėta ir ta aplinkybė, kad Kazaniuje gyveno Jonas Juškevičius, žinomojo tautosakos rinkėjo kun. Antano Juškevičiaus Juškos brolis. Jis Jaunių turėjęs suvesti į pažines su vietos universiteto profesoriais.

Jau ir anksčiau buvo projektuojama Jaunių paskirti Petrapilio kunigų akademijos profesorium, bet šitai įvyko tik 1898 m. gruodžio 1 d. Iš pradžių jis buvo paskirtas tik dėstytojo titulu, o nuo 1899 m. rugsėjo 1 d. ir tikruoju profesorium. Akademijoje dėstė graikų kalbą, romėnų literatūrą; nuo 1902 m. vietoj romėnų literatūros gavo dėstyti žydų kalbą. Tapęs ordinariniu profesorium, Jaunius akademijoje skaitė iškilmingą įvedamąją paskaitą, kurią akademija vėliau išleido savo lėšomis.

1901 m. rudenį Jaunius apsirgo klausos organų nerviniu sugedimu. Ši liga nuolat plėtėsi. 1905 m. gydytojas savo rašte pažymi, kad kun. Jaunius labai nesveikas. Pataria važiuoti gydytis į Vakarų Europą. Jaunius gydosi Vokietijoj. Dėl nesveikatos dažnai turi atostogų. Jos pasidaro ir gana ilgos. Savo paskaitas praleidinėja ir dėl susilpnėjusios valios. Studentams didelis nuostolis. Žydų kalbos nemokėjimas darosi toliau nepakenčiamas. Iškyla reikalas Jaunių iš akademijos atleisti. Šį reikalą pasiima tvarkyti prel. Žarnowieckis ir atlieka labai atsargiai, su dideliu taktu. 1906 m. gegužės 9 d. pats Jaunius parašo akademijos rektoriui oficialų prašymą atleisti jį iš pareigų. Gegužės 27. d. Jaunius buvo atleistas su alga iki ateinančių atostogų galo. Buvo taip pat išrūpinta ir 600 rublių metinės pašalpos.

Dabar Jaunius apsigyvena už 30 varstų nuo Petrapilio viename kaime (Nikolajevkoje). Iš pradžių vos pavyko prikalbinti jį ten kurtis, vėliau, apsigyvenęs, šią vietą labai pamėgo. Mišių nelaikydavo. Teisindavęsis nesveikata, bet nepaskutinėj vietoj buvęs ir jo užsimiršimas bei valios susilpnėjimas. Jaunius mirė 1908 m. kovo 9 d. (pagal senąjį kalendorių vasario 25 d.). Namas, kuriame jis praleidęs paskutinius savo gyvenimo mėnesius, kun. P. Būčio liudijimu, stovėjęs trumpoj ir siauroj gatvelėj ir buvęs mažas, senas, medinis. Viename šio namo bute, turinčiame tris kambarius, gyvenę trijų tautų žmonės: didžiajame kambary šeimininkė rusė su vyru, antrame per pusę mažesniame kun. Jaunius ir trečiame jauna mergaitė estė. Išskyrus Jaunių, visi šio buto įnamiai buvę rankų darbo žmonės.

Žemiškieji Jauniaus palaikai buvo parvežti į Lietuvą ir palaidoti Kauno kapuose. Kauno kapų lankytojas ne-

sunkiai rasdavo jo kapą: tik įėjus pro didžiuosius vartus, prie pat kapų koplytėlės jo akys užkliūdavo už lietuvišku stiliumi padaryto medinio kryžiaus. Čia, šito kryžiaus papėdėj, buvo ir lentelė su Jauniaus bareljefu ir atitinkamu įrašu. Tebūnie leista šioj vietoj pastebėti, kad netoli kun. prof. K. Jauniaus kapo tuose pačiuose kapuose rado savo amžinojo poilsio vietą ir kiti du didieji mūsų bendrinės rašomosios kalbos kūrėjai — tai prof. K. Būga ir prof. J. Jablonskis. Visų jų gyvenimas turi daug ką bendro: visi jie buvo likimo blaškyti po svetimas šalis, visi jie nenuilstamai dėjo mūsų kalbai mokslinius pagrindus, tobulino ir grynino ją valydami nuo svetimų šiukšlių, vėliau visus juos priglaudė ta pati Lietuvos žemė tuose pačiuose Kauno kapuose.

2. ASMENYBĖS BANGAVIMAI

K. Jaunius savo prigimtimi buvo mokslininkas. Jis mėgo teorinį mokslą. Pradėjęs studijuoti kalbotyrą, jis išmoko daug kalbų, bet visas jas mokėsi ne praktikos, tik savo studijų reikalui. Studijuodamas įvairias kalbas, jis ieškojo jų giminystės, artimumo, panašumo ir čia rado ir aikštėn iškėlė daugybę dėsnių. Kaip tyrinėtojas jis reiškėsi su visomis gerosiomis savo ypatybėmis: pastabumu, atsidėjimu, sąžiningumu. Jo duodamieji kalbos faktai gerai patikrinti ir patikimi. Jis stengėsi pasiekti savo tyrinėjimuose precizijos ir tobulumo. Kaip teigia A. Jakštas („Prie Jauniaus charakteristikos", 1908 m. „Draugija", Nr. 16), Jauniaus noras tarti paskutinį žodį kuriuo klausimu buvasi viena priežasčių, kad jis buvęs taip maža produktyvus. Jaunius nuolat vargindavęsis, negalėdamas rasti tinkamos ir jį patenkinančios formos. Jam vis atrodydavę reikiant dar taisyti, keisti, papildyti, tobulinti. O betobulindamas kurį savo raštą, niekados negalėdavęs jo pabaigti. Vieno klausimo nebaigęs, imdavęsis kito, bet ir su šituo būdavusi ta pati istorija.

Prie šitos jo būdo ypatybės, ypačiai į gyvenimo pabaigą, prisidėjo ir visiška valios silpnybė, apie kurią jau ir augščiau yra vienu kitu žodžiu prasitarta. Šitas valios nusilpimas reiškėsi tokia aštria forma, kad Jaunius jau iš viso beveik nieko negalėjo rašyti. Per keletą metų jis nepajėgė peržiūrėti kelių savo gramatikos lankų, dėl to prie jo gyvos galvos ji negalėjo būti išspausdinta. Dėl valios nusilpimo jis praleisdinėdavo savo paskaitas akademijoje, visiškai negalėdavo tvarkyti savo darbo ir poilsio laiko. Jis kviečiamas niekaip neprisirengė ir Krokuvos universiteto profesorium tapti...

Kaip sunku būdavo bet ką iš Jauniaus išgauti, rodo šis kun. P. Būčio užrašytas atsitikimas: Rusų vidaus reikalų ministeris von Plevė apie 1904 m. pradžią svarstė klausimą leisti ar neleisti lietuviams spaudą Rusijoje. Liubimovas, vidaus reikalų ministerio sekretorius, savo ministerio liepiamas, parašė Jauniui laišką, klausdamas jo nuomonės dėl raidynų tinkamumo lietuvių kalbai. Lietuviams buvo labai svarbu, kad Jaunius ministeriui greitai ir gerai atsakytų. P. Būčys tik iš E. Volterio, sutikto mokslų akademijos bibliotekoje, sužinojo, kad Jaunius tokį raštą prieš dvi savaites yra gavęs. Parskubėjęs įsiveržė pas Jaunių ir prašė, kad rašytų atsakymą. Jaunius atsakė negalįs, nes akis skaudą. Tada Būčys pasisiūlė pats rašysiąs, tegul tik jis diktuojąs. Bet Jaunius atsakė taip negalįs — esąs nepratęs. Dabar Būčys paprašė dar kartą viską išdėstyti ir stengėsi visus atsakymus įsiminti. Su Liubimouo raštu jis parėjo namo ir čia parašė atsakymą. Ryto metą jį nunešė paroćyti Jauniui. Jaunius taisęs tris valandas ar daugiau, ir niekur nelikę dviejų sveikų žodžių krūvoje. Būčys pažadėjo dar kartą perrašyti rankraštį. Kai nunešė, Jaunius dar daug ką turėjo taisyti. Šitai pasikartoję dar kelis kartus. Pagaliau Būčys vienos dienos pavakare nunešė raštą, atrodė, jau tokį gerą, kad negalima buvę net spėti, ką dar galima būtų jame taisyti. Bet Jaunius dar per naktį tą raštą perdirbinėjęs: Būčys, ryto metą nuėjęs, rado jį sėdintį prie lango ir berašantį atsakymą kitame popieriuje. Da bar atėjo ir prof. kun. Mačiulis, ir prof. kun. A. Dambrauskas. Buvo sutarta, kad šitas tekstas jau būsiąs paskutinis. Jį gražiai K. Būga perrašė. Būčys čia pastebi: „Neatsimenu, ar tik nereikėjo dar ir jam dukart rašyti." O kai buvo nuneštas atsakymas Jauniui pasirašyti, reikėjo jį įtikinti, kad ministeris nesupyksiąs už nerašymą savo ranka ir už atsakymo suvėlinimą. Jaunius savo ranka pridėjo prierašą, kad dabar jis sergąs ir dėl to negalėjęs nei greitai, nei savo ranka atsakymo parašyti. Pasirašęs norėjo pats išsiųsti, bet Būčys pabūgęs, kad neimtų vėl taisyti, pats užlipino voką ir nunešė į paštą.

Perdėtas precizijos siekimas ir visiška valios atrofija negalėjo neturėti skaudžių padarinių. Jaunius gyveno vienai vienas, nuo kitų atsiskyręs, visai nesirūpindamas nei savo tautos, nei visuomenės reikalais, tedirbdamas tai, kas jam vienam buvo malonu. Pasak A. Jakšto, Jauniui būtinai buvęs reikalingas globėjas. Jo, deja, jis neturėjęs, todėl, paliktas pats sau vienas, ir gyvenęs lyg kūdikis be auklės, pasidžiaugdamas ta viena savo filologija. P. Būčio teigimu jis net markšinių nepersivilkdavęs po porą mėnesių. Pas Jaunių patekti taip pat būdavę labai sunku. Nieko neįsileisdavęs. Reikėdavę po pusvalandį stovėti, kol duris atidarydavęs, bet ir tai nevisuomet pavykdavę. Laimingas būdavęs tas, kas nutaikydavęs tarną su raktu įeinant ir paskui jį įsprūsdavęs. Ir K. Būga savo gyvenimo aprašyme primame žodyno sąsiuviny mini, kad pas Jaunių patekti būdavę beveik neįmanoma. 1905 m. sąmyšių laiku pasidaręs perdėtai atsargus: eidamas atidaryti durų, pasiimdavęs į ranką ir . . . revolverį.

Kaip žmogus Jaunius buvo lėto ir ramaus būdo. Padarytas skriaudas giliai jausdavo, bet savo skriaudėjams nepriekaištaudavo. Turėjo dovaną veikti klausytojus: visiems jo kalba būdavo įdomi ir patraukianti.

A Jakštas, mėgindamas iškelti vyraujančius Jauniaus asmenybės bruožus, teigia jį turėjus tris būdingas ypatybes: jis pasižymėjęs sokratiška išmintimi, mokslininko „Stubengelehrto" nepraktiškumu ir oblomoviška pasyvumu bei neryžtingumu. Pirmoji jo ypatybė mums yra visų brangiausia. Ja džiaugiasi ir J. Jablonskis: „Jaunius, kaip kitų, taip ir mano akyse, yra, ar šiaip ar taip, galingas kalbos tyrėjas, kurs savo mokslu mums, ne vieniems mūsų kalbininkams, duoda be galo daug įvairių kalbos žinių" (III 48). Kaip mokslininkas jis labai gilus, iškeliąs ir tokių kalbos mokslo gudrybių, kurios nevisiems gali būti prieinamos. Būdamas „Stubengelehrtas", jis buvo visai atitrūkęs nuo gyvenamojo meto reikalų ir reikalavimų, ir mes galime tik gailėtis, kad jis mūsų tautai nedavė to, ką galėjo duoti. Trečiasis Jauniaus bruožas verčia giliai kiekvieną mūsų susimąstyti, nes jis labai būdingas ir visai mūsų tautai. Antai vieno draugo raginamas baigti savo gramatiką, jis, kaip sako A. Jakštas, dėdamas ją ant lentynos, atsakęs Oblomovo žodžiais: „Ty, Ivan, stupai, a ja esčio podūmaju". Taip jis sau vienas ir galvojo, nepaslinkdamas, kol gyvas buvo, net trečio savo gramatikos lanko peržiūrėti . . . Ar netrukdo dažnai šis bevališkumas ir mūsų laikų kultūrinio bei kitokio gyvenimo pažangos . . . Juk ir prof. St. Šalkauskis nuolat ragino kovoti su lietuviškuoju Petru Kurmeliu, kuriam taip būdinga aktyvumo stoka, nesugebėjimas paimti savo likimo į savo paties rankas, niekados nesibaigiąs delsimas ir nuolatinis „pamatysime toliau" . . .

3. PALIKIMAS

K. Jauniaus palikimas nėra gausus. Kaip matėm, jis sunkiai bepaslinko pats rašyti, tad tėra likę vos keli jo darbai, ir tie patys nevisi išspaudinti. Jam teko dirbti mokyklos darbą, tad turėjo pasirūpinti savo dės-

tomąjį dalyką perteikti savo mokiniams. Jis savo pasirašytas paskaitas duodavo persirašyti klierikams, ir tuo būdu po kelerių metų darbo atsirado šie vadovėliai: „Katekeza, arba kateketiškas mokymas", „Homiletika, arba dvasiškos iškalbos mokslas" ir „Lietuviškas kalbomokslis". Taip pat, jis yra aprašęs Kauno, Panevėžio, Ukmergės, Raseinių ir Zarasų aps. tarmes ir šiuos savo tyrinėjimus paskelbęs Kauno valdiniame kalendoriuje rusų kalba. Atskirai išleista „Lietuvių kalbos balsių intonacija" (1900 m., rusiškai) ir akademijoje skaityta paskaita (prelekcija).

K. Jauniaus „Katekeza" ir „Homiletika" tėra pasilikę tik kaip klausytojų užrašai, o „Kalbomokslis" iš pradžių buvo hektografu padaugintas Dorpato studentų lietuvių ir 1911 m., taigi jau po Jauniaus mirties *), K. Būgos suredaguotas ir Petrapilio mokslų akademijos išleistas „Lietuvių kalbos gramatikos" vardu. Tepaminėję kitų Jauniaus darbų tik antraštes, prie jo lietuvių kalbos mokslo norime sustoti kiek plačiau.

K. Jauniui yra rūpėję visos mūsų kalbos mokslo šakos: rašyba, žodžių kilmė, kalbos lyčių ir sakinių mokslas, terminai, žodynas ir kt.

K. Jaunius buvo susidaręs labai komplikuotą ir painią rašybą, nes norėjo ja pažymėti ne tik įvairių tarmių ypatybes, bet ir žodžių istoriją bei kilmę. Buvo įsivedęs tam tikras savo raides ir ženklus bei ženklelius. Pvz. ilgąją **ū** reiškė dviguba **u**, panašia į rusų **š (m)**, prie raidės **o** viršuj dėjo taškelį ir kt. Tą patį garsą įvairiais atvejais skirtingai žymėjo. Pvz. dvibalsiui **ie** žodžiuose s v i e s t a s, p r i e d a i ir d i e d a s jis vartojo net tris rašmenis. Ir daugelį kitų garsų (**a, e, i, y, ą, ę, į, ų, uo, an, in, un** ...) žymėjo dvejopai, o kartais ir trejopai ... Priebalsius prieš **a, o, u** jis minkštino visur **j**, pvz.: b j a u r u s, p j a u t i, b j a u r j a i, l a b j a u s, š l a p j a s, k j a u l ė, a r k l j o, k u r m j u, s t o v j u ir kt. bet be **j** rašė žodžius i e v a, i e š k o t i. Iš kilmės rašė žodžius b ė g t i, d e g t i, s t a u g t i, l a u ž t i, l ū ž t i, z i r z t i, l i p d a m a s, v e i s d a m a s, m i e š d a m a s, s u k d a v a u, m e d k o t i s, p ė d s a k a s, b i t k o r i s, a t d a r a s, i š s e m t i, u ž s t o t i, bet garsinį principą taikė daug plačiau, nei šiandien darome: šalia v e s t i, m e s t i, v e s i u, m e s i u, z i r s i u, k a s i u, l ū š i u l a u š i u rašė ir v e z d a m a s, m e z d a m a s, k i r z d a v a u, v e z d i n t i, l ū š t a ... Liepiamojoj nuosakoj rašė **gk** ir **kk**, pvz.: s p r o g k, s t a u g k, p a l a u k k, t r e n k k ... Ilgines (nosines) rašė ne tik lytyse š o n ų, v y r ų, bet ir t r į s, j ų s, s ū n ų s, p i r t į s, s k į s t a s, r ų š i s ... Šalia dvibalsės **u** (**u** su **o** viršuje) Jaunius buvo prasimanęs ir dvibalsę **i** (**i** su **e** viršuje). Bendraties galūnę rašė su **ie**: e l g t i e s, d a r y t i e s ... Iš duotųjų pavyzdžių galime matyti, kaip evoliucionavo mūsų rašyba: daug ką ir šiandien rašome taip, kaip yra rašęs Jaunius, kai kurie dalykai tačiau ilgainiui buvo pakeisti ir imti kitaip rašyti (š l a p i a s, k u r m i ų, s t o v i u, v e s d a m a s, m e s d a m a s, k i r s d a v a u, v e s d i n t i, l ū ž t a, s p r o k, p a l a u k, t r y s, j ū s, s ū n ū s, p i r t y s ...).

Kaip dar buvo sunku anais laikais rašyti, kad ir lietuvių kalbos gramatiką, rodo paties Jauniaus pavyzdys. Mūsų kalba, būdama daugiausia tik paprasta kaimiečių susižinojimo priemonė, dar neturėjo galutinai nustatytų net paprasčiausių gramatinių terminų. Ir Jauniui teko su šiais sunkumais susidurti. Jo sukurtieji terminai rodo, kad jam nevisai dar pavyko tuos sunkumus nugalėti. Kurdamas naujus terminus, jis arba nusižiūrėjo į senųjų gramatikų terminus, arba verste juos vertė, norėdamas pakeisti savos kilmės žodžiais, todėl jie dažnai netikslūs ir nevykę. Turėjo čia vėliau atsirasti dar J. Jablonskis, kuris, būdamas apdovanotas dideliu protu ir ypačiai aštriu kalbos jausmu, vykusiai taikydamas analoginį principą, t. y. remdamasis gyvąja žmonių kalba, padėjo pagrindus ir mūsų bendrinės rašomosios kalbos terminologijai. Dėl to reikia vienu kitu pavyzdžiu parodyti, kokius terminus buvo susidaręs Jaunius ir kokius vartojame daugiausia Jablonskio dėka šiandien. Štai jie: s a n t a i k a „sintaksė", e s y b ė v a r d i s „daiktavardis", į v a r d o v i e t ė „įvardis", s k a i t l i n i a i ž o d ž i a i „skaitvardis", n e a p r i b o t i n i s ž o d i s „bendratis", s a k y m b ū d i s „nuosaka", s a k y m b ū d i s r o d y t o j i n i s arba r o d y t i n i s „tiesioginė nuosaka", s a k y m b ū d i s g e i d ė j i n i s arba g e i s t i n i s „geidžiamoji nuosaka", s a k y m b ū d i s l i e p ė j i n i s arba l i e p t i n i s „liepiamoji nuosaka", v e i k s l a s d a r y t i n i s „veikiamoji rūšis", v e i k s l a s k e n t ė t i n i s „neveikiamoji rūšis", s ą j u n g o j i m a s „asmenavimas", g y m ė „giminė", s ą j a m a „skiemuo", v i e n a s k a i t l i s, d v i s k a i t l i s, d a u g i s k a i t l i s „vienaskaita, dviskaita, daugiskaita", v a r d i n i s, g i m t i n i s, d u o t i n i s, a p s k ų s t i n i s, v i e t o l i n k s n i s „vardininkas, kilmininkas, naudininkas, galininkas, vietininkas", e s ą s i s, b ū d a v ę s i s, p i r m i a u s b u v ę s i s, p i r m i a u s b ū s i ą s i s „esamasis, būtasis kartinis, būtasis dažninis, būsimasis laikas, d v i t a r č i a i, t r i t a r č i a i, d a u g t a r č i a i žodžiai „dviskiemeniai, triskiemeniai, daugiaskiemeniai žodžiai", s t o g a l y t i s ž e n k l a s „riestinis ženklas" ir kt.

Tarptautinių žodžių rašymą Jaunius grindė dviem principais: juos reikia imti iš pirmųjų šaltinių ir visiškai sulietuvinti. Todėl svetimuosius garsus **f** ir **ch** jis pakeitė savaisiais **p** ir **k**, o garsą **h** visai išmetė. Pagal jį reikėjo rašyti: p i g ū r a „figūra", p e d e r a c i j a „federacija", p i l i j a „filija", p o s p o r a s „fosforas", p e t i š a s „fetišas", t e l e p o n a s „telefonas"; k e m i j a „chemija", k i r u r g a s „chirurgas", k o r a s „choras"; O m e r a s „Homeras", o n o r a r a s „honoraras" ir kt. Imant žodžius iš pirmųjų šaltinių — iš graikų ir lotynų kalbų, reikią, graikiškas ir lotyniškas galininko galūnes pakeisti lietuviškomis ir vietoj graikų **v** ir lotynų **y** rašyti **u** (taip esą tie garsai buvę tariami senovėje). Taigi reikią rašyti šiaip: u n i v e r s i t a t ė „universitetas", r e l i g i o n ė „religija", c i v i l i z a c i o n ė „civilizacija", e t u m o l o g i j a „etimologija", t u p u g r a p i j a „tipografija" ir kt. Kaip matome, šie Jauniaus siūlymai nebuvo priimti. Užtat priimtas rašymas l o g i k a, f i l o s o f i j a, ne l i o g i k a, f i l i o z o f i j a, kaip ligi tol buvo rašoma.

*) Vaclovo Biržiškos „Lietuvių rašytojų kalendoriuje" (74 psl.) duota 1916 m. data nėra tikra. St. B.

Uostai

J. KĖKŠTAS

Kur nešat, uostai, mane baisų,
nepasitinkamą, nelydimą,
nuo akmens kranto atitrūkusį
į vandenyną?

Dangaus ir juodžemio prinokęs vaisius,
tarp vandenų plačių paklydęs,
plaukiu į jūros rausvą rūką,
o jūra vėjų rožėm žydi,
sunkiais aukštų bangų kalnais.

Nepasitinkamą, nelydimą,
kur nešat, uostai, mane baisų?

1947 m. gegužės mėn.

Šios pastabos anaiptol nemažina Jauniaus kaip mokslininko didybės. Jos tik rodo, kokį kelią turėjo nueiti lietuvių kalba, kol ji tapo tobulu minties reiškimo įrankiu visose kultūriškai organizuoto gyvenimo srityse. Jo iškelti priegaidžių dėsniai, tarmių tyrimai, gausi surinkta gyvosios kalbos medžiaga (žmonių kalbą jis labai gerai pažino ir mokėjo), lyginamosios kalbotyros dėsniai ir kt. iškėlė jo kaip mokslininko vardą. Jo nuopelnai kalbos mokslui buvo pripažinti ir kitų: jis buvo kviečiamas profesoriauti į Krokuvą, Kazaniaus universitetas suteikė jam lyginamosios kalbotyros daktaro laipsnį, Petrapilio mokslų akademija pasiėmė spausdinti jo lietuvių kalbos gramatiką. . Jį didžiai vertino ir svetimtaučiai mokslininkai, kaip vokiečių akademikas Schiffneris, čekas Geitleris, prancūzas de Saussure'as, lenkas Baudouin de Courtenay, rusai Aleksandrovas, Šachmatovas, Fortunatovas, Lamanskis ir kt. Ir lietuviams rūpėjo, kad Jaunius savo mokslo lobių su savim nenusineštų į kapą. Trys mūsų kunigai A. Dambrauskas, P. Būčys ir J. Tumas, pastebėję K. Būgos gabumus kalbos dalykams, pasirūpina jį pasirengti be kita ko ir tam uždaviniui, kad jis surašytų iš Jauniaus išgirstąjį jo mokslą. Dėl to 1902 m. Būga buvo padarytas Jauniaus sekretorium. Būga, dar studentas būdamas, surašė visa, ką galėjo iš Jauniaus kalbos mokslo patirti ir suprasti, ir šitaip atsirado jo „Aistiški studijai". Deja, po kiek laiko K. Būga viešai paskelbė, kad šitas veikalas yra klaidingas ir kad jis nuo jo išvadų atsisako.

Baigiu. Gerai žinau, kad K. Jauniaus atvaizdas čia išėjo labai nepilnas. Jaunius mums yra brangiausias kaip lietuvių kalbos tyrėjas. Juk kalba yra tas turtas, kuriuo lietuvių tauta pagrįstai didžiuojasi. Dar daugiau: ji yra tarp kitų ir viena mūsų tautinės gyvybės sąlyga. Jaunius buvo vienas iš tų, kurie prisidėjo prie tos kalbos rašybos dėsnių nustatymo, kūrė jos gramatiką, dėjo jai mokslinius pagrindus. Dėl to ir mūsų pareiga yra ne tik bendrinės rašomosios savo kalbos kūrėjus geriau pažinti, bet ir iš viso savo gimtąja kalba daugiau susidomėti ir jos kultūra bei pažanga labiau susirūpinti.

*

Rašant man buvo prieinama ši literatūra: 1908 m. balandžio mėn. „Draugijos" Nr. 16, kur įdėti šie straipsniai: kun. P. Būčio „Medžiaga Jauniaus biografijai", A. Jakšto „Prie Jauniaus charakteristikos", kun. A. Dambrausko pamokslas, pasakytas laidojant K. Jaunių, ir kt.; 1934 m. Švietimo Ministerijos išleisti „Jablonskio raštai", III tomas.

1948. 2. 25.

V. Ratas

Išgelbėjimas (medžio raižinys iš „Juodvarnių")

A. PALŠAITIS

VESTUVIŲ MARŠAS

Kokia graži diena kaip mielas kūdikis užgeso
Toli ten už dailiai juosvėjančių miškų! —
Paimk mane nūnai ant rankų, mylimasis,
Pavargusią nuo šnarančių, vestuvinių šilkų.

Ir tyliai pasakok apie svajotoją Sietyną,
Taip rūpestingai žvelgiantį iš tolimo dangaus,
Apie mėnulio jauną veidą, ant žvaigždynų
Kilimo užsnūdusį, nežemiškai plataus...

Aš dainavau ir šokau tau lyg vėjas,
Tu pats matei, kokia gera aš tau buvau,
Nes vieną tik tave aš šitaip temylėjau, —
Jaunystę savąją atidaviau aš tau.

Nūn aš visai rami. Ir tik galva man svyra
Ant tavo išdidžiai gražaus peties,
Ir aš svajoju sau, mėnulio auksui byrant,
Apie dainuojantį saulėtekį naujos šalies.

Ten, kur nušvitusiais veidais aukšti kalnynai
Džiaugsmingai skęstą rytmečio dvelksme,
Kur amžina jaunystė plaukus išsipynus,
Tartum išdykusi mergaitė, sukasi linksma.

Ir aš pati juk dar visai mažytis vaikas...
Sūpuok mane, o mylimas, savam tvirtam glėby, —
Švelnus ir mielas vėjas garbanas man draiko,
Ir tilsta jis, lyg kūdikystės fleita, man širdy...

LAIDOTUVIŲ MARŠAS

Senasis beržas, stovintis ties vartais,
Nuo šios dienos man brolis bus.
O mano tamsios akys, paskutinį kartą
Pažvelkite, koks nuostabus šiąnakt dangus!

Tenai švelni, gera sesuo Vakarė
Lopšinę šnabžda man ramiu balsu,
Ten mėnesienos sielvartingas varis
Neišpina žolėj supainiotų kasų.

Pakelki veidą, mano liūdnas broli
Mėnuli, ir pažvelk čia į mane:
Aš juk dar vis graži; — rasos karoliai
Nusvirę man ties krūtine

Sapnuoja. Ir trapus, tartum jaunystės
Pirmoji meilė, šydas dengia man akis,
Kur lyg išgąsdinta gėlė iš lėto vysta
Gražuolės saulės paskutinis spindulys.

Ir neliūdėk manęs, mėnuli. Man juk miela
Ilsėtis po gaivia nakties skara,
Švelniai dainuojančia į mano sielą,
Kad šioji žemė taip nepaprastai gera.

Toks lengvas vėjas dvelkia. Ir ten sodas
Pražydęs vaikiškai trapiais žiedais...
Tik kažkas, tartum mergautinės godos,
Vadintų dar mane liūdnais balsais, —

Bet aš jau niekada ten nebegrįšiu,
Ten svetima šalis, ten šalta man, —
Ugninį žirgą aušrai atsirišus,
Džiaugsmingai skrisim mes naujan kraštan.

ANTIKINIO TORSO VAKARAS

Šešėlis gūžtą rožės žiede susisuko,
Lapijoj gęsta paskutinis spindulys,
Nuo dailiai išlenkto japoniško tiltuko
Atsiriša jau valtį bundanti naktis.

Ir kiparisas jau šešėlį ilgą meta
Ištįsusį lig vakaro tamsios versmės,
Tai grįžta jie, jaunystės mano metai,
Atsiveria kančios ir meilės man gelmė.

Kaip užkerėtas, legendarinis centauras
Su sopuliu širdy į džiaugsmą aš veržiaus, —
O apipynė mano liekną kūną maurai,
O veltui aš dievam tada meldžiaus.

Kai mano mylimosios — saulės akys
Paniekinančiai grįžias nuo manęs šalin,
Aš nežinau tada, dėl ko širdis man plaké,
Kai aš taip laukiau jos, ateinančios artyn,

Norėdamas bent iš netyčių ją paliesti,
Pažvelgt į jos džiaugsmu alsuojančias akis,
Kad atsivertų man anie palaimos miestai,
Kur sopulį užmiršta kenčianti širdis.

Nūn aš paniekintas, bejėgis ir išsękęs,
Tartum šaltinių vandenys, sausai,
Ir panaši į vynuogių sultingą kekę
Nudužusi ranka man svyra negyvai.

Ir kai trapi naktis svajingais pirštais
Juodąsias garbanas koketiškai kedens,
Kai sidabrinio rūko juostos tirštos
Uždengs akis sapnuojančio vandens,

Kai nuostabiai dailus kolonų auksas
Pajuos ir kaip sodriai išnokęs vynas bus, —
Tavęs, tiktai tavęs vienos aš lauksiu,
Sapnuodamas fantastiškus, nežemiškus sapnus.

GROŽVYLĖS JUOKAS

P. ORINTAITĖ

Pro atvirą langą vidun siūbtelia vėlybo vakaro vėsuma. Kai kur jau spinkso viena kita žvaigždė.

Tolimam padangės pakrašty, ties senuoju beržu, dar baugiai šmėkšo aiškiai raudono skliauto ruoželis.

Tėviškės sodo senos obelys budėdamos tyli, bet ta tyla kupina paslaptingos kalbos, kuri be žodžių sklinda aplinkui ir skverbiasi lig pat širdies gelmių.

— Kostai . . . tu toks keistas ir neramus, — vos girdimai prataria sesuo, ir jos šešėlis ties lango briauna nežymiai sujuda. — Parvažiuodavai visada linksmas ir gyvas, kaip tikras studentas . . . Mus visus išjudindavai . . . O šįkart — visai nebe tas . . .

— Taip. Aš šįkart — ir ne gyvas ir ne linksmas . . . — kažkokiu drumstu, lyg apsivėlusiu balsu šiurkščiai pertaria brolis, nė nepasisukdamas į jos pusę — jo žvilgsnis tartum prigijęs prie to mažo padangės ruoželio, kur ties beržu baugiai raudonuoja.

— Su manim . . . tu gali būti . . . draugiškas ir atviras . . ., — maldaujamas žodis, toks švelnus ir geras, paliečia jo ausį, ir jam darosi beveik gėda savo atkaklaus šiurkštumo. Ir sąmonėje lyg pamažu kažkas tirpsta ir ima šilta mintimi sruventi, rodos, kas būtų ten į ūstelėjęs siaurą šilimos šuorą.

Kostas jaučia, kad Julija, vyriausioji sesuo, po mamos mirties jam, jaunėliui pagramdukui — kaip tikra motina. Su ja viską galima kalbėti, net ir apie savo silpnybes ar nuodėmes.

Vėlybo vakaro tamsa atpalaiduoja trapius jaunuolio nervus, o tas tolimas aiškios šviesos ruoželis — tartum masina išlieti iš savęs visas drumzles ir nuosėdas, kurių tiek prisirinko per paskutines savaites ir kurios dabar taip slogina širdį bei plaučius — beveik darosi tvanku alsuoti.

Bet kad — tai yra toki niekai, tokios kvailystės, jog sunku ir žodžiu žmogui išreikšti. Ir jis netveria pykčiu, kad toki jaunuoliški monai, toki tušti — neapčiuopiami ir neapsakomi dalykai, o turi šitaip apsunkinti sielą, kad darosi — tartum jau toliau gyventi nebepajėgtumei.

Pagaliau prasiveria jo lūpos:

— Žinai, Jule, aš tau trumpai galiu pasakyti: ji mane paliko . . . Ir blogiausia, kad lig šiol niekaip negaliu suprasti — kodėl?

— Grožvylė . . .?

— Taip. Atmeni, praeitą kartą, kai buvau pas tave parvažiavęs visai savaitei, jos paveikslas — linksma apskritaveidė, šviesplaukė — buvo ant mano staliuko! . .

— Bet laiškų tu iš jos tada nesulaukei? — atsargus klausimas vos girdėti iš tamsos.

— Taip, — truputį susidrumsčia ir lūžta jo balsas.

— Bet . . . ji ir nebuvo žadėjusi . . . Ji laiškų niekam nerašo . . . Toks jos būdas . . . Žinai, dabar tokiem dalykam nėra laiko, ypač — Laisvės Alėjoj gyvenant . . .

— Argi tu ją . . . taip labai . . . branginai, kad — negali pamiršti?

— Aš ir pats nežinau . . . Negi gali tokius dalykus suprasti . . . Blogiausia, kad viskas lig šiol taip visiškai neaišku . . .

— Greičiausia ji — tik pažaidė su tavim, — sesers žodis toks lengvas ir paprastas, ir Kostas galvoja, kad ji vistiek nieko čia nesuvokia. Jis vėl tylom ilgai žiūri į tamsų nakties tolį ir nieko ten daugiau nebemato, kaip tik tą rausvą dangaus ruoželį, kuris taip baugiai blyksi padangės pakrašty.

Bet vistiek — Julija yra vienintelis jam tikrai artimas žmogus, patikimesnis ir ištikimesnis už kiekvieną draugą.

Jis vėl prabyla, tik dabar jo žodžiai yra lyg šnabždėjimas ar mąstymas pusbalsiu — tai kalbėjimas su pačiu savim.

— Aš ją kartą paklausiau: ar tu, Grožvyle, mane myli — tikrai? Sakyk, ar tikrai — taip, kaip aš?

Ir, įsivaizduok, ji man tada nieko — ničnieko nepasakė, tik prajuko tokiu saldžiu, tokiu viliojamu juoku ir taip atvirai, taip nuoširdžiai žiūrėjo tiesiog į akis, kad aš — supratau kaip teigiamą atsakymą . . . Dar pagalvojau, kad mergaitei gal iš tikro nebuvo drąsu ir nepritiko ištarti tą žodį . . .

Aš ją tada sučiupau į glėbį ir išbučiavau visą veidą — mes abu juokėmės ir buvom, rodos, tikrai laimingi . . . Rodos, negalėjo būti jokio abejojimo . . .

Kitą sykį aš jai vėl sakau: ar tau patinka rimti vyrai? O ji man:

— Tu, Kostai, toks rimtas, kaip liūtas, kaip debesis, kaip vidurnaktis . . . — ir kad pasileis vėl juoktis tuo atviru, saldžiai viliojamu juoku . . . O skruostuose duobutės tik virpa, akys tik žvilga . . . Aš turbūt ją ir įsimylėjau — vien dėl jos to stebuklingai gundomo juoko. Kai kiti žmonės juokiasi, tai lyg prasišviečia kokios patyčios, lyg ironija arba koks išdidumas, rodos, tave tuo juoku žemyn stumia . . .

— Aš sakau, Jule, — dabar jis vėl lyg atitoksta iš savo svajonių vizijos ir visu kūnu pasitraukia atgal iš lango, o sesers šešėlis jau visiškai išnykęs nakties tamsoje, ir ji sėdi tyliai, nejudomai. Aš tau galiu prisiekti, kad nieką kitą nemačiau taip mielai, taip viliojamai juokiantis, kaip — šitą savo mergaitę . . . Ne, tu negali įsivaizduoti — gaila, tu jos niekad nematei . . . Taip atvirai, taip saldžiai juoktis — tai lyg stebuklas, lyg sidabrinė pasaka . .

Ir dabar tebematau: rausvuose skruostuose duobutės virpčioja, šviesmėlynės akys žvilga, o paliai ausis geltonos garbanėlės, kaip skambaliukai švytuoja . . . O visas veidas, visas jos leinas kūnas — taip kupinai ir taip nesuvaldomai juokiasi, kad — ir aš nesusilaikydavau . . .

Taip baigdavosi visi mūsų pasikalbėjimai, visi mano paklausimai ir ypač — jos atsakymai . . .

Žinoma, tada visi jos žodžiai buvo man labai aiškūs ir todėl kupini džiaugsmo, nors šiandien — kažkodėl aš neatsimenu nė vieno jos žodžio, už kurio galėčiau bent kiek užsikabinti . . .

Vieną kartą Linksmakalnio pašlaitėje — mes sėdėjom pievoje, ir ji kažką raizgė iš žalių smilgų — aš, įsisvajojęs į ribuliuojantį Nemuną, sakau:

— Žinai, Grožvyle, keliaukim ir mudu per visą gyvenimą šitaip, kaip šitas vanduo — tiesiog tolyn ir

tolyn be pertraukos — už akmenuko ar žolės užkliūnant ir vėl tuoj atsipalaiduojant, į šalis pavinguriuojant, tai greitėjant, tai vėl lėtėjant, be vis — tolyn, tolyn...

Ji pagavo mano žodžius:

— ... tolyn, tolyn — be pertraukos — per žoles, pèr akmenis — per tiltus, per laivus, per stogus, per bokštus — šimtus, milijonus, milijardus metų — tolyn, tolyn... ir ji ėmė taip gaivališkai juoktis, kad net smilgos pabiro iš rankų, net akys užsitvenkė... O skruostuose duobutės tik virpa, praviri dantukai tik švyturiuoja... Ir vėl aš nesupratau, ar ji man taip širdingai pritaria, ar gal tik — tyčiojasi... Tiesą sakant, aš neturėjau laiko galvoti nei abejoti — juk tada buvo visiškai aišku, ir viskas man kėlė tik džiaugsmą...

Iš viso mylėdamas žmogus negali nieko samprotauti, nes tiktai sūpuojies, banguojies, lyg dienovidžio apypietės valandą, savo laimės srovėje... Tik vėliau, kai pasižiūri iš tolo, ima darytis aišku, kad ir tada, tais aklo smagumo momentais, buvo daug miglotų ir labai neaiškių dalykų...

Ji taip vaikščiojo su manim po vingiuotas panemunes, po ąžuolynus.

Kopdavome į kalvas — jų tiek gausu gražiose Kauno apylinkėse — į krūmuotų gūburių viršūnes, ir ten, atsisėdę ant kelmo ar palūžusio stuobrio, svajodavom, dairydamiesi aplinkui į žalias atkalnes, įvairiausiais atspalviais vilnijančias, į sraunius takelius, kurie dingsta kalvų pakriaušėse, ir — į dangų, kur bėga lenktynių lengvi debesėliai, pamažu sklaidydamiesi, lyg pūkų pluošteliai...

Vieną dieną sutikau Grožvylę su savo pažįstamu kolega einant į kavinę.

— Einam kartu... Pašoksim tango... Tu toks paslaugus šokikas... — ir jos juokas, kaip vario varpelių sutartinė, vėl suskambėjo Laisvės Alėjos vidury, o diena buvo linksmai saulėta, ir aplinkui žingsniavo žmonės, šventadieniškai apsirengę.

Bet tą kartą man lyg per sąnarius kažkas smilktelėjo, lyg šiurpulys širdį nupurtė. Ne tik ji, bet ir jis, tas jos partneris, mano geras pažįstamas, juokėsi ir rodė savo plačius dantis. Man tapo lyg nejauku — ar tik nesityčioja juodu iš manęs?

Aš, žinoma, tada leidau eiti į šokius juodviem dviese...

Paskui dar nevieną kartą — pas ją rasdavau linksmų draugų, arba ji ėjo su kuo nors į kiną ar šokius.

Ir nors ji niekad manęs nepastūmė šalin žvilgsniu anei žodžiu — visada širdingai juokėsi ir kalbino į draugystę — mano galvoj keistai susikryžiuodavo mintys, o širdyje lyg ledas imdavo graužtis... Aš palikdavau staiga visus ir nueidavau priešinga linkme — kad kur nors vienumoj, kaktą saujomis suspaudęs, ištūnočiau valandas, juodo nuopuolio sklidinas...

Taip ir prasidėjo mano sielvartas — neapsakomas, neaprėpiamas, neišmatuojamas... Maniau, sudegsiu, virte suvirsiu, lyg plienas pragaro krosnyje...

Tapau šešėlis, ne žmogus, nes nieko negalėjau veikti, nieko galvoti. Tik jos veidas — su besijuokiančiom duobutėm skruostuose ir nuostabiai žvilgančiom akim — tik tas vienintelis vaizdas užpildė mano visą sąmonę ir kraują...

Aš galėdavau kiauras valandas ištįsoti savo minkštasuoly, buką žvilgsnį į lubas įrėmęs ir — nieko nematydamas... Ir šnabždėdavau jos vardą — o gal aš jį girdėjau aplink save iš visų pusių šnabždant: Grožvylė... Grožvylė...

Ir man iš visų pašalių staiga atsiliepdavo jos juokas — švelnus ir minkštas, saldžiai viliojantis, tartum gyvų varpelių juokas...

Kosto kalba — ne kalba, o tik nakties šešėlių šnabždėjimas, tik beržo nuleistų šakų šlamenimas — nutrūksta ir susigeria tylioje tamsoje.

Tolimam dangaus pakraštėlyje užgęsta ir tas šviesus rausvumo ruoželis, kuris buvo pritraukęs jo akį. Ir jis žemyn nuleidžia galvą, abiem rankom paremdamas galvą.

— Taip tu nieko iš jos aiškesnio ir nesužinojai? — pusšnabždomis klustelia sesuo, tartum viliodama jį išsikalbėti ligi galo.

— O, kalbėjomės dar... Bet kas iš to! — atsidūsta studentas ir lukteria, lyg abejodamas. — Radau ją vieną... Vis buvo tokia graži... Duobutės skruostuose, ir akys žvilga... Aš paėmiau jos ranką ir — taip stipriai suspaudžiau, kad net visa lig peties suvirpo. Buvau taip rimtas, kaip prieš altorių... Ir sakau stačiai:

— Dabar tu man teisybę prisipažink... Juk jau nebemyli manęs — tiesa? Visiškai?

Šita minutė man pasidarė sunki, lyg visa žemė būtų prislėgusi. Jos atsakymas turėjo nulemti — viltį ar nuopuolį...

Ir ji — argi galima įsivaizduoti! — vėl pradėjo juoktis tuo plonų varpelių juoku, tokiu lengvu ir linksmu, tokiu atvirai nekaltu...

Ji bevėik ėmė žaisti mano ranka, švelniai paglostė petį, vis tebesijuokdama. Ir tiesiog į akis žiūrėdama — rodos, taip atvirai ir nuoširdžiai — pamažu tarė žodžius, iš kurių sklido ir meilė, ir viliojimas, o gal apgaulė:

— Kostai, Kosteli, jaunas berneli... Tu vis nori apie meilę kalbėti... Myliu — myliu — milijoną myliu... Tik nebūk toks rimtas ir nesakyk „nemyliu"... Einame kur pašokti, tai būsi dar mielesnis.

Taip iš mano rimčiausių klausimų — išeidavo tik grynas juokas...

Tai sakyk, Jule, ką aš turėjau apie ją galvoti?

— Galvoti? — mįslingai atklausė sesuo ir išniro iš tamsios kertės, sustodama ties broliu. — Man išrodo, tavo Grožvylė priklauso prie tų gražių ir žavingų mergaičių, su kuriomis — kaip tik geriausia visai nieko negalvoti...

— Na, o tas juokas, toks atviras ir nuoširdus, lyg varinių varpelių skambėjimas — argi jis turėjo mane tik tuščiai vilioti ir laime gundyti? Jis man tebeaidi lig šiol ausyse — net čia, kaimo nakties tylumoje, besiklausant tėviškės medžių šlamenimo...

Julija ranka palietė jo pečius, lyg motiniškai glostydama:

— Koks tu dar jaunas ir skaudžiai jautrus, Kosteli... Kaip — tikras studentas... Bet — einame miegoti. O nuo rytojaus — ir mes mokysimės daugiau juoktis! Ar tu žiani — tikėk mano patyrimu! — juokas gali pamažu pagydyti ir sopiausią sielvartą...

Mūsų muzikinio gyvenimo raida

IR JOS ĮNAŠAS TARPTAUTINEN MUZIKON

IZIDORIUS VASYLIŪNAS

Ši tema yra nepaprastai plati. Pirmiausia laiko atžvilgiu galime ją gvildenti išeivijos laikotarpyje, kadangi jis mus labiausiai suartina su visu pasauliu ir teikia daug naujų galimybių, kurių neturėjome nepriklausomoje Lietuvoje. Bet galime peržvelgti iš esmės visa, ką esame sukūrę, ir tuo būdu esminiai galėsime suvokti mūsų pozityvias vertybes, kurios, mūsų manymu, turėtų tarptautinės reikšmės.

Temos platumas reikalauja išsamių studijų, kurių atlikti neleido nei laiko taupumas, nei abejotinos galimybės rankioti reikalingą medžiagą, nei pagaliau siauri referato rėmai, kurio tikslas daugiau informacinio pobūdžio — supažindinti su pasiektais muzikiniais laimėjimais.

Pati tema turi ryškiai skirtingas dvi dalis. Pirmoji liečia mūsų muzikinio gyvenimo raidą, antroji — mūsų muzikinio gyvenimo įnašą tarptautinėn muzikon. Aišku, tik susipažinus su muzikinio gyvenimo raida, galėsime susidaryti vaizdą, kiek tas gyvenimas reikšmingas tarptautiniu požvilgiu.

Pačioje pradžioje mes turime išryškinti du skirtingus muzikinio gyvenimo bruožus: kuriamąjį arba kompozicinį ir atkuriamąjį arba interpretacinį. Šiedu bruožai visą mūsų muzikinį gyvenimą skirsto į atskiras, labai skirtingas sritis, kurios nevisada eina greta viena kitos, nevisada kilimas vienos reiškia žydėjimą antros, arba kritimas vienos nebūtinai sutampa su nusileidimu kitos.

Pirmasis kuriamasis momentas liečia pačią kūrybą, veikalus. Jis yra pastovesnis, pozityvesnis, labiau visiems prieinamas. Laiko atžvilgiu jis gali būti ilgaamžis, jei mes jį tokiu padaryti sugebėsime. Atkuriamasis momentas liečia veikalų atlikimą, jų gyvenimą. Jis aiškiai ribojamas laiko ir asmens. Ir jo vertė subjektyvi, priklausanti paskiro menininko asmenybės.

Pasidarę šias įžanginės pastabas, pamėginkime peržvelgti mūsų muzikinio gyvenimo eigą.

Pirmąjį mūsų muzikos gyvenimo periodą sudaro liaudies daina. Tai ilgų amžių laikotarpis, ligi šiol neištirtas, nesistematizuotas. Tai nerašyta mūsų liaudies kūryba, kuri perduodama iš lūpų į lūpas, keičiasi, kaitaliojasi, prisitaiko prie naujų sąlygų, tirpdo svetimas įtakas, transformuoja svetimybes ir nuolat gyvena, eina iš kartos į kartą, vis nauja, vis šviežia. Tai neįkainuojamas mūsų tautos lobynas, kuriam tvarkyti yra aukščiausias laikas, tik, deja, ligi šiol visai neturime tam darbininkų ir nesirūpinama juos paruošti.

Šitas dainos periodas galėtų būti skirstomas įvairiais laikotarpiais ar vietovardžiais pagal dainų charakteringumą. Senesnės dainos yra aiškiai bažnytinių tonacijų charakteryje, vėlesnės pasilaiko nūdienos dur — moll tonacijas. Skirti reikia taip pat dainas grynesnio lietuviško charakterio, su specifiniais mūsų tautai bruožais, nuo dainų pilnų kaimyninių įtakų arba ir visai atneštinių. Bet tai darbas būsimų folkloristų. Šiandien visi sutinkame, kad tai yra lobynas, iš kurio sėmėsi sau peno tautinės sąmonės žadintojai „Aušros" laikais, iš jo savo kūrybai pagrindus kūrė nepriklausomo laikotarpio muzikai, juo naudojamės dabar, reprezentuodamiesi plačiame pasulyje, juo, be arbejo, stiprinasi mūsų broliai tėvynėje, nešdami žiaurųjį vergijos jungą.

Šiuo lobynu besiremiant, pradeda augti mūsų muzikinis gyvenimas. Jis sutampa su tautos atgimimu. Tautinei sąmonei pabudus, liaudies daina išeina kovon, į sceną. Ji harmonizuojama, puošiama, pritaikoma įvairioms galimybėms. Pirmieji muzikos kultūrininkai prideda prie jos savo ranką: stato ją į naujus rėmus, sustiprina, praturtina dinamiškai, kultyvuoja. Tai antras periodas— periodas harmonizuotos liaudies dainos tautinei sąmonei pažadinti bei palaikyti. Jis tęsiasi visą laiką. Nauji kompozitoriai atneša naujus harmonizacijos stilius, puošnesnius, naujesnius, iškelia jos grožį kitais būdais. Nepriklausomybės laiku ji kelia mūsų tautinę savigarbą, dabar ji vėl palaiko mūsų tautinę sąmonę, tautinę viltį. Šio periodo pionieriai buvo J. Naujelis, Č. Sasnauskas, M. Petrauskas, M. K. Čiurlionis, kun. T. Brazys ir Vydūnas. Vėliau jų eiles papildo St. Šimkus, J. Gruodis, K. V. Banaitis, Vl. Jakubėnas, J. Kačinskas, J. Tallat-Kelpša, A. Kačanauskas, J. Štarka, J. Žilevičius, J. Bendorius, J. Gaubas ir daugelis, daugelis kitų. Harmonizuotų liaudies dainų kūryba sudaro mūsų muzikinio gyvenimo svarbiausią dalį. Savo reikšmės ji ne tik nenustoja, bet, ypatingai šiandien, dar labiau jos įgauna.

Beveik lygiagrečiai su harmonizuota liaudies daina išauga komponuota arba individuali, mūsų muzikų sukurta daina. Jos pirmuoju akstinu buvo kova už tautos laisvę. Kiekviena nauja mintis, ypatingai patriotinė, kiekvienas naujas jausmų išreiškimas tuoj atliepdavo muzikų sieloje skambančiu motyvu ir įgaudavo konkretų pavidalą. Tuo būdu žymi dalis mūsų poezijos pasidarė dainomis. Poezija pereina lyg tam tikrą transformaciją, perkeliama į grynai jausminę sritį, labiau abstrakčią ir drauge labiau artimą, širdžiai labiau mielą.

Komponuotos dainos srityje atsiveria nauji horizontai, naujos galimybės. Jeigu liaudies daina yra amžių lobynas, tai komponuota daina yra dabarties kūryba. Ji eina su laiko dvasia, fiksuoja dabarties momentą, o jei liečia praeitį, tai dabarties akimis, nūdieniais būdais bei priemonėmis. Jeigu liaudies daina išreiškia daugiau tautos kūrybinį potencialą, komponuota daina parodo mūsų kultūringumo laipsnį, mūsų muzikinio genijaus pajėgumą. Ji sudaro mūsų kultūrinio gyvenimo atmosferą. Nuo jos priklauso ir mūsų kultūrinis lygmuo, mūsų ryšys su išoriniu kultūringu pasauliu. Todėl su atsiradimu pirmųjų išmokslintų muzikų, šalia liaudies dainos kultyvavimo, automatiškai gimsta komponuota daina.

Visi žymesnieji mūsų kompozitoriai skiria jai žymią dalį savo kūrybos. Pradžioje būdama reiškėja daugiau patriotinių jausmų, su laiku išsivystė į atskirus individualius aukštos muzikinės vertės stilius.

Šitą muzikinės kūrybos fazę galėtumėm laikyti trečiuoju periodu, kuris chronologiškai visai sutampa su liaudies dainų harmonizacijos periodu.

Toliau seka simfoninės muzikos periodas. Jis užgimsta staigiai ir labai stipriai. „Jūra" ir „Miške", dvi simfoninės Čiurlionio poemos, duoda jam puikią pradžią. Mūsų muzikiniame gyvenime tai stambus šuolis į priekį. Dvi poemos — plataus masto, ryškaus stiliaus, persunktos gilia meile gimtajam kraštui, užsimotos dideliam simfoniniam orkestrui, viena iš jų („Jūra") net su vargonais, įrodo mūsų muzikinio genijaus veržlumą. Kada kraštas skendi rusų socialiniame atsilikime, kada slopinamas kiekvienas kultūrinis pasireiškimas, tautos genijus duoda naujų vertybių, įrodančių veržimąsi į aukštas Vakarų kultūros pakopas. Tai buvo puiki pradžia, savo užsimojimu, drąsa, meile galinti būti pavyzdžiu mums visais laikais.

Neužilgo šią sritį praturtina savo meistriškomis simfoninėmis miniatiūromis J. Gruodis. „Katarinka", „Rudenėlis", „Gyvenimo šokis" — tai Gruodžio simfoninio stiliaus šedevrai, būdingi savo spalvingumu, originalia harmonija bei ritmu, savo išjieškotu ir precizuotu turiniu. Jo baleto „Jūratė ir Kastytis" muzika, iš kurios jis vėliau parengia dvi suitas simfoniniam orkestrui, o taip pat kiti didesni simfoniniai veikalai, kaip „Iš Lietuvos praeities" ir „Simfoninis prologas", pasižymi tomis pat žymėmis ir yra labai brangus įnašas mūsų simfoninėje muzikoje.

Stambiųjų formų įnašą padaro Vl. Jakubėnas. Jo trys stambios simfonijos yra monumentalūs veikalai. Ypatingai antroji simfonija, pasižyminti savo epiniu pobūdžiu, pilna dramatinių iškilimų, atkreipė į save nemažą dėmesį.

Prie simfoninės muzikos praturtinimo didele dalimi prisidėjo jaunos kartos kompozitoriai. A. Račiūnas su savo dviem simfonijom, J. Nabažas su simfonine poema Zaratustra, J. Gaidelis su viena simfonija ir skaitlingomis simfoninėmis poemomis, kaip „Balandžių turgus", „Naktis Šatrijos kalne", „Vilniaus legenda" (ypatingai nusisekus poema). Gaidelis ir tremty būdamas sukūrė jau dvi naujas simfonines poemas, viena iš mūsų išgyventų siaubų — „Aliarmas", antra vardu „Jūratė ir Kastytis", sekant Maironio baladę.

Kraštutiniai moderniais stiliais prisidėjo su savo veikalais V. Bacevičius („Elektrinė poema", „Škapeno pokštai") ir Jer. Kačinskas su atonaline simfonine fantazija.

Toks maždaug mūsų simfoninės muzikos augimo vaizdas.

Prie jo reikia priskirti ir mūsų operų vystymąsi. M. Petrausko „Eglė žalčių karalienė", J. Dambrausko perdirbta, praplėsta ir įnstrumentuota. J. Karnavičiaus dvi operos Lietuvos istorijos siužetais „Gražina" ir „Radvilas Perkūnas", Ant. Račiūno simbolinė „Trys talismanai" ir dar nestatyta „Gintaro kraštas", pagaliau St. Šimkaus „Pagirėnai", opera iš mūsų buities. Visos jos iškelia muzikinio gyvenimo lygmenį teatralinėje plotmėje.

Simfoninė muzika ir opera tai bene efektingiausioji fazė mūsų muzikinio gyvenimo raidoje. Jos atsiekimai, nors buvo sunkiai suprantami dėl savo naujų stilių, bet patraukdavo platesnę visuomenę savo impozantiškumu, skaitlingais simfoninio orkestro sąstatais, brangiais, puošniais pastatymais operoje.

Penktą ir paskutinį periodą, kurį čia norime paliesti, sudaro kamerinė ir instrumentinė muzika.

Jos pradžią randame vėl pas Čiurlionį. Augdamas muzikinėje kunigaikščio Oginskio aplinkoje, jis įgauna ir pamėgimą instrumentinei muzikai. Vėliau, baigęs studijas, rašo styginį kvartetą, kurį reikia laikyti pirmuoju lietuvių muzikinėje literatūroje. Keturių dalių, vėlyvesnio romantinio stiliaus, su ryškiu lietuviško peizažo atspalviu, ypatingai antroje dalyje, kvartetas mus pasiekė toli nepilnai užsilikęs. Jo partitūros nerandame iki šiol, o iš atskirų balsų surankiota tik trys pirmosios dalys, ir tai su vieno puslapio trūkumu pirmajam smuikui. Taigi, kvartetas sužalotas, nepilnas. Panašiai yra atsitikę su Čiurlionio sonatomis smuikui su fortepionu: jos žuvo ugnyje per gaisrą.

Reikšmingais kameriniais veikalais pasižymi K. V. Banaičio kūryba. Jo rapsodinė sonata violončelei su fortepionu yra mūsuose šitam instrumentui ligi šiol vienintelė. Labai originalaus sąstato yra jo veikalas „Lietuvos idilijos", parašytas smuikui, klarnetui ir arfai. Jo didelė vertė išplaukia ne vien iš retai aptinkamo sąstato, bet ir iš puikios, lietuvišką gyvenimą vaizduojančios muzikos. Pažymėtina Banaičio smuiko sonata, eleginio pobūdžio, kaip lygiai stambus veikalas fortepionui „Sutemų giesmės ir vizijos".

J. Gruodžio kvartetinis Allegro reikia laikyti vienu labiausiai nusisekusiu mūsų kamerinėje muzikoje. Panašiai turėtumėm vertinti ir jo smuiko sonatą. Fortepionui jis yra parašęs dvi sonatas ir eilę mažų veikalų.

Du styginiu kvartetu jau yra parašęs J. Gaidelis, kurie, nežiūrint jų stipriai modernaus stiliaus, pasižymi lietuvišku charakteriu. Jų vienas parašytas tremtyje.

Po vieną kvartetą randame pas Jakubėną, Račiūną, Nabažą, Kačinską (antras jo kvartetas yra parašytas ketvirtatonių sistemoje). Dar styginį kvartetą rašęs Ant. Budriūnas.

Tai maždaug viskas kamerinėje plotmėje.

Solinėje instrumentinėje kūryboje, be minėto Banaičio veikalo fortepionui, turime dar vieną veikalą violončelei (Jakubėno „Serenada"), keletą smuiko miniatiūrų, gal kiek daugiau smulkių fortepiono veikalų. Čia pažymėtinas dar stambesnis ciklinis veikalas fortepionui St. Šimkaus „Lietuvos siluetai".

Daugelio kamerinių bei instrumentinių veikalų muzikinė vertė labai aukšta. Tačiau jos neskaitlingumas taip pat yra žymus. Todėl mūsų kamerinė muzika ligi šiol neturėjo didesnės įtakos mūsų gyvenime. Ją turime laikyti dar užuomazgos stadijoje, nežiūrint, kad jos atsiradimas chronologiškai beveik lygus su kitomis sritimis.

Šitaip atrodo muzikos raida iš kūrybinio taško. Aišku, kad atkuriamasis momentas turėjo muzikos gyvenime galbūt lemiamos reikšmės. Liaudies dainų harmonizacijai bei komponuotai dainai padėjo suklestėti skaitlingi chorai, taip atgimimo laikotarpyje, taip Nepriklausomoje Lietuvoje. Chorų entuziazmas nemažėjo ir tremties gyvenime, ir šiandien džiaugiamės daugeliu aukštai kvalifikuotų chorinių vienetų. Nemažą skaičių žymių vokalistų, atsidavusių savai kūrybai, reikia laikyti palankia sąlyga augti dainai.

Nepriklausomybės laikotarpyje įsikūrusi opera ir jos simfoninis orkestras, o ypač vėliau įsikūręs Vilniaus Filharmonijos orkestras, buvo didelis akstinas operos bei simfoninei kūrybai. Žinoma, šių sričių atkutimui tai nėra vienintelė priežastis. Vis tik žymia dalimi tai turi lemiamos reikšmės.

Kamerinės muzikos nepopuliarumą bei josios neskaitlingumą mes galime drąsiai aiškinti nepakankamu skaičiumi instrumentalistų. Taigi, savai kūrybai klestėti reikalingi ir savi menininkai.

Susidarę sau šiokį tokį, kad ir nepilnai išsamų, mūsų muzikinio gyvenimo raidos vaizdą, pabandykime aptarti ir antrąją temos pusę, koks to gyvenimo įnašas tarptautinėn muzikon.

Mes sąmoningai visą muzikinį gyvenimą suskirstėm penkiom grupėm: liaudies kūryba, harmonizuota liaudies daina, komponuota daina, simfoninė muzika ir opera, pagaliau kamerinė muzika. Visos šitos sritys yra labai skirtingos, todėl ir jų reikšmė tarptautinėje plotmėje yra įvairi.

Liaudies kūryba, kiek ji yra mums būdinga, domina pirmoje eilėje viso pasaulio folkloristus. Dar mes ne-

turėjome nė vieno muziko profesionalo, jau kultūringas pasaulis buvo susidomėjęs mūsų dainomis, jas rinkęs ir užrašinėjęs. Tas vyksta ir dabar. Ne taip seniai teko matyti didžiulį, liuksusinį įvairių tautų dainų rinkinį (Moeller, „Lieder der Voelker", Schott). Apie dešimt dainų ten yra ir lietuviškų. Suharmonizuotos, su lietuvių kalbos tekstais, šalia to dar išverstos į vokiečių kalbą. Štai mūsų liaudies dainos įnašas tarptautinėje plotmėje. Ji domina mokslininkus. Arba antras faktas. J. Čiurlionytės parengtas liaudies dainų rinkinys („Lietuvių tautosaka" V tomas) buvo nusiųstas Freiburgo universitetan. Dabar universiteto profesoriai naudoja jį kaip gyvą medžiagą savo paskaitose apie tautų dainas. Lietuvių daina iliustruojama kaip būdinga, savistovė, aukštos vertės folklorinė kūryba.

Harmonizuota liaudies daina kitu keliu skverbiasi pasaulin. Harmonizuota chorui ar solistui ji siekia plačiuosius klausytojų sluogsnius. Tatai ypatingai reikšminga šiandien, kai kiekviename žingsnyje susiduriame su svetimtaučiais.

Pirmu atveju liaudies daina domėjosi mokslininkas, panaudodamas ją savo kursui, antru atveju daina eina betarpiai prie eilinio arba rinktinio klausytojo svetimtaučio. Čia dainos reikšmė bus juo didesnė, juo aukštesnis meno vienetas ją atliks. Dėl pačios mūsų liaudies dainos kalbėti netenka. Ji jau pripažinta. Mes einame į antrą jos gyvenimo fazę: mes ją betarpiai perduodame užsieniui. Todėl mūsų didžiausiu rūpesčiu turi būti pats jos atlikimas. Tik atlikimas gali parodyti ją iš geresnės ar blogesnės pusės.

Čia sunku sutikti su dažnai girdima nuomone, būk tai liaudiškai atlikta daina turės didžiausią pasisekimą. Liaudiškas atlikimas reikalingas natūralios aplinkos ir sąlygų, būtent, skardžių, nekultyvuotų balsų, natūralaus darbo, poilsio ar atitinkamos nuotaikos, laukų platybės ir panašiai. Toks giedojimas, kiek jis yra pilnas gilaus grožio savo aplinkoje, perkeltas į sceną gali atrodyti net neestetiškas. Jeigu mes chorams parenkam žmones su geresniais balsais, jei mes balsus dar kultyvuojame, racionalu, kad liaudies dainos harmonizacija irgi būtų kultyvuota. Mes turime žymių kompozitorių, kurie liaudies dainai yra atsidavę visa siela ir yra pasiekę puikių harmonizacijos stilių, kurių tikslas kaip tik paryškinti dainos grožį kultūringomis priemonėmis.

Taigi matome, kad mūsų liaudies daina, mūsų chorų atliekama, eina į platesnius tarptautinius sluogsnius, girdima iš svetimų radiofonų. Tatai reikia laikyti dideliu laimėjimu. Ar tai didelis įnašas į tarptautinę muziką? Be abejo taip, nors pirmu atveju yra, manytumėm, didesnis.

Panagrinėkime iš eilės mūsų komponuotos arba individualios dainos reikšmę. Iš individualis dainos reikalaujama subrendusio stiliaus ir originalumo. Ji turi būti vertinga, palyginus ją su pasauline tolygia literatūra. Drįstu tvirtinti, kad tokių dainų mes jau turime, ypatingai solinėje srityje. Užtenka čia paminėti K.V. Banaičio dainas, kurios savo drąsiu diapozono platumu, gyva, įvairia dinamika, nepaprastai spalvingu, pianistiškai įdomiu akompanimentu turi pilnas garantijas į tarpautinę muziką.

Tų pačių privalumų reikalaujama ir iš simfoninės bei kamerinės muzikos. Šalia pilno muzikinio išsimokslinimo bei kultūringumo, čia reikia dar įgimto geniališkumo. Reikia, kad sukurti veikalai pasižymėtų pasauline verte, būtų kuo nors imponuoją ne tik mums patiems, bet ir svetimiems. Nedvejodami galime atsakyti, kad veikalų su minėtomis savybėmis mes tikrai jau sulaukėme. Įsivaizduokime, kad šiandien šalia Čiurlioniečių bei Sodeikos ansamblių mes turėtumėm Vilniaus Filharmonijos orkestrą su jo lietuviškuoju repertuaru? Ar būtų jis turėjęs bent tolygaus pasisekimo? Jei plačios užsieniečių masės turėtų progos išgirsti kad ir minėtus Čiurlionio, Gruodžio bei Gaidelio simfoninius veikalus, neabejotina, kad šiandien galėtumėm cituoti ne vien tiktai armijos bei UNRRA'os vadovų pripažinimą, bet ir plačiųjų muzikinių sluogsnių atsiliepimus.

Kalbant apie mūsų menines pajėgas, turime konstatuoti, kad šiandien ypatingai plačiai yra populiarinama mūsų muzika. kaip lygiai ir lietuvio menininko vardas. Nekalbant apie tas galimybes, kada svetimtaučiai turi progos apsilankyti mūsų muzikiniuose parengimuose, visa eilė menininkų bei ansamblių duoda savistovius viešuosius koncertus svetimajai visuomenei. Bene plačiausią liaudies dainos populiarizacijos barą yra išvaręs Čiurlionio vardo tautinis ansamblis, savo parengimus paįvairinęs senovės tautiniais instrumentais, tautiniais šokiais ir drabužiais.

Vaizdžiai reprezentuoja liaudies dainą tautinio Sodeikos ansamblio choras savo vaidinimuose.

Komponuotą lietuvių dainą, ypatingai naujesnių stilių, sėkmingai kultyvuoja Br. Budriūno ir J. Kačinsko chorai.

Aukšto meninio tobulumo pasiekė trumpai gyvavęs J. Štarkos vyrų choras.

Anglų zonoje plačiai veikiąs St. Šimkaus vardo choras, vadovaujamas Vaičiūlėno, pasižymėjo Sasnausko „Requiem" pastatymu.

Su pasididžiavimu galime pasidžiaugti sėkmingais koncertais mūsų pianisto Andriaus Kuprevičiaus Vokietijoje, Austrijoje, Šveicarijoje, o dabar, reikia manyti, jis neužtruks pasirodyti ir Argentinoje, kurion neseniai yra nuvykęs.

Ypatingo dėmesio verti koncertai mūsų dainininkės Vincės Jonuškaitės-Zaunienės dėl idealios interpretacijos kaip tik lietuvių kūrybos.

Nemažo pasisekimo turi kita mūsų dainininkė Antanina Dambrauskaitė, sėkmingai gastroliavusi Augsburgo operoje.

Didelio dėmesio susilaukė Stuttgarte gyvenęs dainininkas Rūtenis savo muzikalinėmis programomis. Ir dainininkė Izabelė Motiekaitienė atnaujino savo individualius Lietuvoje pradėtus koncertus.

Neseniai Nürnbergo miete su pasisekimu koncertavo jaunoji, dar mažai žinoma smuikininkė Elena Kuprevičiūtė-Kuprys, pianisto sesuo.

Žymūs laimėjimai jaunojo dainininko Joneliūkščio tarptautiniame dainininkų konkurse Šveicarijoje.

Mes čia nepaminėjome dar užjūrio lietuvių menininkų, kurie sugebėjo užkariauti taip stiprias pozicijas, kaip New-Yorko opera Metropolitain, kurioje jau ne viena lietuvių dainininkė dalyvauja kaip solistė (Stoškiūtė, Ona Kaskas, kitur vėl Darlys-Drangelienė). Visa tai reikia laikyti nemažu indėliu pasauliniame muzikos gyvenime.

Sutraukiant visa, kas čia buvo pareikšta, prieinam išvadų, kad mūsų muzikinio gyvenimo raida nepaprastai staigi ir turtinga. Per nepilną pusę šimtmečio, vien tik liaudies kūrybą teturint, pasiekėme žymių laimėjimų daugelyje muzikos sričių.

Kiek svarbūs tie laimėjimai tarptautinėje plotmėje, daugeliu atvejų priklauso nuo mūsų pačių. Mūsų meninės vertybės kvalifikuojamos labai aukštai. Bet mūsų meno politika, kaip vidaus, taip užsienio, turi labai daug spragų. Dėl vaizdo pilnumo tebūnie leista aptarti čia ir tas spragas.

Pirmiausia vidaus gyvenime.

Pirmoje eilėje iškeltinas platesnės visuomenės abuojumas savai kūrybai. Ne paslaptis, kad pirmieji lietuviškos muzikos koncertai praeidavo siaurame rinktų mylėtojų, daugiausia pačių muzikų, ratelyje. Dar ir šiandien dažnai išgirsime nuomonę, kad, girdi, sunkiai virškinama toji lietuviška muzika. Sunku čia tiesioginiai pakaltinti visuomenę. Toks staigus muzikinio gyvenimo išaugimas pastato visuomenę prieš labai sunkų uždavinį. Nuo liaudies dainos iki simfonijos didžiulis nuotolis.

Jei tai vyktų prieš pusantro šimtmečio, kada viešpatavo pirminiai klasikos stiliai, galbūt visuomenės interesų augimas muzikai eitų lygiagrečiai. Bet dvidešimto šimtmečio modernūs stiliai yra nelengva problema muzikinei vakarų visuomenei, ką sakyti apie mus, tik ką pabudusius iš tautinio letargo, primityvių žemdirbių visuomenę. Tik sąmoningas nusistatymas priimti naujai kuriamas vertybes galėjo nukreipti plačius sluogsnius tinkama vaga.

O kūrybos reikalai dėl to smarkiai kentėjo. Kompozitoriai pasijuto defenzyvoje prieš nepalankias visuomenės nuotaikas. Vietoje entuziastingai plėsti savo kūrybą, jie pasitenkino pademonstravimu savo sugebėjimų ir pasyviai numojo ranką į bergždžias pastangas, kurios niekam neįdomios. O kur medžiaginė pusė? Už parašymą eilinio gimnazijos vadovėlio, žmonės galėjo pasistatyti sau namelį, aprūpinti savo egzistenciją. Muzikas rašė savo kūrinius Dievo malonei: niekas jam net ačiū nesakė. Muzikos autoriaus teisės ligi šiai dienai pas mus liko nesutvarkytos. Gal tuo susirūpins naujai įsteigtas Kultūros Fondas.

Paminėtinas dar primytyvumas plačiųjų mūsų muzikininkų sluogsnių. Vieni jų, daugumoje profesionalai lengvojo žanro, ir tai dažniausiai kitataučiai, nerodė jokio intereso savajai kultūrai. Kiti, muzikalūs jaunuoliai plačiųjų Lietuvos provincijų, vos pažinę Haydno, Schuberto, Tschaikowskio kūrybą, manėsi esą nepaprastai kultūringi ir sąmoningai ignoravę naująją lietuvių kūrybą.

Trečioje vietoje iškelsime gaidų spausdinimą. Tai didelė žaizda mūsų muzikiniame gyvenime. Tik paskutiniais Nepriklausomybės metais tas reikalas kiek pajudėjo iš vietos. Be gaidų spausdinimo muzikos veikalų populiarizacija yra visiškai paralyžuota.

Tai keletas svarbiausių opų mūsų vidaus gyvenime.

Svarstant santykius su užsieniu, muzikos srityje aiškėja didelis žalingumas šių vidaus gyvenimo skaudulių. Neimpulsyvus muzikinis gyvenimas, diletantiškas savų veikalų atlikimas, negalėjo nieko dominti. Pagaliau, užsienis nesiskubina stebėti, ar kas ką jau parašęs ar ne. Pripažinimas tarptautiniame forume yra žiauri kova, kuriai panaudojamos visos priemonės. Mes nenaudojame jokių. Pora žymesnių menininkų gastrolių svetur, studentų choro išvykos užienin tai viskas, ką užsienis galėjo apie mus žinoti.

Patys muzikai, neturėdami tvirto pagrindo visuomenėje, nesiryžta užmegsti reikšmingesnio kontakto su užsieniu.

Pagaliau nėra medžiagos. Gaidų nėra, nespausdintos. Nėra ko nusiųsti bent užsienio mokslo įstaigoms. Dėl to ne vienas išsamus užsienio katalogas ar muzikos žodynas nepamini lietuviškų veikalų, nei jų autorių. Jokio ryšio su užsienio spauda. Nieks neteikia jai jokios informacijos apie savo kūrybą. Drovumas tikrai ne vietoje.

Turtinga folkloristika tik pradėta rinkti, nepaskelbta, neišspausdinta, neišsiuntinėta užsienin. Tam nebuvo nė lėšų numatyta. Tarpusavio pasikeitimas muzikiniais laimėjimais vyko tiktai operos srityje, pakviečiant svečius dainininkus, daugiausia iškilmių proga.

Mus nedomino, ką sukūrė latviai, estai, suomiai, švedai, bent artimesni kaimynai. Jie atsilygina mums tuo pačiu.

Tai vis dideli pralaimėjimai, ne vien muzikiniu atžvilgiu, bet ir aplamai Lietuvos kultūros populiarizacijos atžvilgiu.

Taigi, šiandien kalbėti apie mūsų pačių įnašą tarptautinėje muzikoje galime tiktai provizoriniai.

Esame turtingi savo liaudies kūryba, nestokojame genialių muzikų, turime nemaža vertingų veikalų. Reikia daugiau darbštumo, susiklausymo, susirūpinimo, daugiau tarpusavio įvertinimo. Nuo to mūsų įnašas tarptautinėn muzikon žymiai padidės. Savo muzikos kūryba ne tik prisivijome pasaulį, bet tvirtai įsibėgėjome tarptautinių bėgių link. Dar beliko visa konkretizuoti, realiai po pasaulį apsidairyti. Mūsų tautos amžių sukrautas muzikinis lobynas įgalina mus tvirtai tikėti savo įnašu į pasaulinę kultūrą. Nesuabejokime! Galbūt greitai sulauksime savo eilės, kaip sulaukė norvegai Griego asmenyje arba suomiai su Sibelijum. Paruoškime tam dirvą. Muzikoje turime daugiau šansų į pasaulinę reikšmę negu agrarinėje, politinėje ar kurioje kitoje srityje.

Tegu milžiniška mūsų muzikinio gyvenimo raida uždega naujų muzikos darbuotojų širdis pasiryžimu laimėti lietuvių muzikai naujus pasaulinius postus. Tegul jų tikslas bus iškovoti lietuvių muzikai pastovią vietą koncertų programose visuose pasaulio centruose ir atskirą Lietuvos muzikos skyrių pasaulinėje muzikos istorijoje.

JULIUS SLOVACKIS

Likimas

Jau jokie smūgiai palaužti, užburti
Manęs negali. Turiu aiškų kelią:
Mano kelias — gyventi, kentėti ir kurti,
Tvirtai tikėti į kūrybos galią.

Vakar man degė šviesiaisiais žibintais
Aušros ir širdį virkdė man meilė.
Šiandien man kelias krauju pramintas,
Liūdnas ir didis kaip vakaro saulė.

Girdžiu nutylantį laikrodį vėlų,
Siela — vėversys nulėks į tą tylą.
Padėk gi, Dieve, tam vėversėliui,
Lai lengvai lekia, aukštai pakyla.

Vertė J. Kėkštas

Johnny Appleseed ir teta Mattie

LOUIS BROMFIELD

Louis Bromfield, gimęs 1906 m., yra plačiai žinomas amerikiečių rašytojas 1927 m. buvo apdovanotas aukščiausia Amerikoje literatūrine dovana. Nuo 1923 m. iki paskutiniojo karo pradžios gyveno Prancūzijoje, o dabar vadovauja savo fermai Ohio štate, kuri tvarkoma kooperatiniais pagrindais. Žymiausi jo veikalai yra išversti į svetimas kalbas.

Ką aš nuo seniausių laikų apie Johnni Appleseedą atsimenu, tai tik iš savo tetos Mattie pasakojimų, kurių klausydavausi senelio fermoje po didžiuliu katalpos medžiu. Teta Mattie, sulaukusi trisdešimt metų amžiaus, apako ir turėjo jau daugiau kaip aštuonias dešimtis, kai aš sąmoningai nusprendžiau sueiti su ja į artimesnę pažintį. Tai buvo gyva, labai kukli senutė, raukšlių išvagotu veidu, kuris visuomet kiek su humoru, bet drauge ir pasityčiojimai šypsodavosi. Tačiau kartais ji pasidarydavo labai sąmojinga, tada būdavo tikra senė pikčiurna, kaip daugelis aklųjų nuo Homero laikų, pasižymėjusi dideliu pasakotojos talentu. Mano galva, tuo būdu ji stengdavosi ištrūkti iš tamsos, slėgusios jos buitį daugiau kaip pusę šimto metų. Dabar, praėjus daugiau kaip 40 metų nuo jos mirties, aš žinau, kad vis dėlto tiems jos pasakojimams buvo ko ir prikišti, tačiau, iš kitos pusės, reikia betgi tiesa sakyti, kad ji buvo tikra to dalyko menininkė. Jei kas, sakysime, jos pasakojimui netikdavo ar kokiu nors būdu su juo nesiderindavo, tai ji paprasčiausiai jį pakeisdavo, savaip nudailindama, ir tol lygindavo, kol viskas galiausiai išeidavo taip, kaip to reikalaudavo pasakotojos rėmai.

Teta Mattie tvirtino, kad ji Johnnį Appleseedą asmeniškai pažinojusi. Ar tai yra tiesa, ar ne, tikrai negalėčiau pasakyti. Ji buvo gimusi 1826 metais ir keista aplinkybių pyne mane, mažą vaiką, kai imdavo rėsti įvairias istorijas, suvesdindavo į artimą pažintį su aštuonioliktuoju amžiumi, nes ji buvo duktė mano senelio, kuris lankė Voltaire'ą Ferneyj. Ji išvydo šį pasaulį, kai tam jau buvo 72 metai amžiaus.

Tačiau visai kiti ryšiai ją siejo su mažu keistuoliu vyru, kuris mūsų viduriniuose vakaruose buvo virtęs legendiniu asmeniu, tiesiog šventuoju. Ji būtent mėgo miškus, upes, laukinius žvėris ir visa kita lygiai taip, kaip kad tai mėgo Johnis Appleseedas. Senelė pasakojo, jog teta Mattie dar maža būdama nedarydavo savo šeimai daug rūpesčių, nes ji mėgo pabėgti iš namų ir ištisas dienas bastytis po laukus ir pelkes dabar jau pusiau prieinamo Ohio pasienio krašto. Ten tais laikais dar būdavo galima sutikti lokių arba besibastančių iš vietos į vietą klajoklių indėnų. Tačiau nė viena, net ir baisiausia, istorija apie vaiduoklius ir žiaurius užpuolimus, nuo kurių kitiems stingdavo gyslose kraujas, neįstengdavo tetai Mattię įvaryti baimės. Mano senelė tvirtino, kad teta Mattie tiek pat nedaug tebijojo indėnų arba laukinių žvėrių, kaip ir Johnis Appleseedas.

Net ir apakusi senoji moteris pasiliko ištikima savo upėms, miškams ir laukiniams žvėrims. Ji su nuostabiu tikslumu sugebėdavo susirasti sau kelią per ūkininko kiemą. Be abejo, ji buvo ten gimusi ir prieš apakdama turėjo gerai jį pažinti. Tačiau kartkartėmis ji vis dėlto atsisakydavo tų didesnių iškylų — viena su savo kojomis keperkšnoti žvisokiais takais ir takeliais arba pastačiusi ausis klausytis ką šlama pažįstamų medžių lapai. Tokiais atvejais ji pasiprašydavo bet kurį iš vaikų, kad ją nuvestų susijieškodavo kur nors ant upelio kranto vietą, kuri būdavo dar išlikusi jos atmintyje, ir liepdavo mums vėl po kokių poros ar trijų valandų ateiti. Ji nenorėdavo, kad mes netoli jos žaistume ir keltume triukšmą. Ji mėgo būti viena; tačiau kartais mums, nors mes buvome dar vaikai, lįsdavo į galvą įkyri mintis, kad čia ji atėjo į pasimatymą, todėl nenori, kad kiti ją stebėtų arba slapta jos klausytųsi. Taip ji praleisdavo ištisus popiečius, besiklausydama, kaip šokinėja viršum vandens paviršiaus žuvys, čiulba paukščiai ir mauroja raguočiai.

Ji mūsų mažutį pasaulį pažino tik tiek, kiek ji galėjo apčiuopti grabaliodama rankomis arba besiklausydama ausimis ir pažino, be abejo, tuo būdu, kuriuo nė vienas iš mūsų to padaryti nebūtų įstengęs. Ji išgirsdavo ir suprasdavo net pačius smulkiausius garsus — varlių, žiogų, paukščių, karvių — kurių mes niekados neįstengdavome išgirsti. Kartais mes, norėdami geriau pasiklausyti, priselindavome prie jos iš netyčių — ir rasdavome ją besėdinčią kur nors ramiai po medžiu prie skaidraus upokšnio ir šiek tiek nulenkta galva besiklausant. Aplinkui ją gulėdavo karvės atrajodamos pašarą ir bevaikydamos šalin muses.

Mūsų slėnyje lyg vaiduoklis pasirodė Johnio Appleseedo dvasia. Jis buvo jau seniai išsibastęs po visą šią apylinkę — nakvodavo didžiuliuose smiltainių urvuose, indėnų trobelikėse arba naujakurių būstuose. Ir visur jį maloniai sutikdavo tiek indėnai, tiek baltieji kolonistai, tiek laukiniai žvėrys.

Metai iš metų Johnio Appleseedo dvasia ėmė darytis pasakiškesnė. Kasmet apie šią figūrą pradėjo krautis tiesiog krūvos vis naujų istorijų ir legendų, kurios pas mus virto kone mistiškomis. Apie jį patį ir jo gyvenimą faktų tėra žinoma labai nedaug. Viena aišku, kad Johnio tikroji pavardė buvo Johnis Chapmannas. Kaikas tvirtino, kad jis kilęs iš Naujosios Anglijos, kiti vėl teigė, kad jis yra atvykęs iš Fort Suquesnės, vėliau gavusios Pitsburgo vardą. Tačiau viena buvo aišku, kad jis, sprendžinat iš jo tikėjimo, buvo svedenborgietis. Toliau bus nupasakota, kad jis mirė netoli sienos, skiriančios Ohio ir Indianę.

Iš tikro Johnis Appleseedas įgavo tą legendinių didvyrių aureolę, kuriems faktai nebetenka esminės reikšmės. Jis jau seniai tapo pasienio sričių šventuoju, apie kurį buvo sudėta ištisa plejada įvairiausių legendų ir liaudies pasakojimų. Tačiau natūralioj dalykų eigoj tikrąją reikšmę gauna legendos ir pasakos, bet ne faktai tiktai vieną kartą. Aš manau, kad ir teta Mattie suprato tą vertybių pakitimą, kuri istorijos būvy nežymiai didvyrius paverčia dievais, o atsiskyrėlius — šventaisiais.

Ji mums, vaikams, pasakodavo, kaip puikiai ji dar viską atsimena, būtent — kai jis, jau senas, atvyko į jos tėvo didžiulį ūkį, norėdamas praleisti ten porą naktų, — mažutis žmogelis, kaip kad mėgdavo teta Mattie sakyti, raukšlėtu, vėjų nupūstu ir visokių orų nurusvintu veidu, ant kurio vainiku krito ilgi, pilki gaurai. Jo akys buvo šviesiai mėlynos, pilnos mažučių

raukšlių, kaip kad paprastai esti žmonių, visą laiką gyvenančių laisvėje, po atviru dangumi. Tiek žiemą, tiek vasarą jis vaikščiodavo basas, apsivilkęs keistu apdaru, pasiūtu iš maišo arba iš odų, kurias jam buvo padovanoję indėnai. Jo visą bagažą sudarė vienas vienintėlis verdamasis puodas su ąsele, kuris nė kiek nekliudydavo jam keliauti, per tas savo keliones jis jį užsimaudavo vietoj skrybėlės ant galvos ąsele į užpakalį. Per petį turėdavo persimetęs kilionės krepšelį, į kurį susikraudavo visokių sėklų ir augmenų.

Vakarais jis paprastai pareidavo namo ir drauge su šeimyna sėsdavo valgyti vakarienės. Vėliau, kai jis dar daugiau paseno ir pasidarė dar vienišesnis, jau nebevalgydavo viduje, bet atsisėsdavo su lėkšte ar dubenėliu rankoje lauke, priešais trobos slenkstį, iš lentų sukaltoje medinėje pašiūrėje. Kai kada vakarais senukas įsismagindavo ir imdavo sakyti pamokslus, kaip reikia mylėti žmones ir gamtą. Tačiau pamažu metai po metų, nė pačiam svedenborgiečiui nepastebint, tas jo mokslas virto savotišku stabmeldžio tikėjimu, kuriame tiek medžiai, tiek nendrės, tie akmens buvo gyvos būtybės ir turėjo sielas, o keturkojai su paukščiais vieni kitus laikė draugais. Ir tie jo pamokslai turėjo kur kas didesnį pasisekimą, negu ilgos išmintingos kalbos; juos pasakotojas pamargindavo nuostabiomis, tiesiog užburiančiomis istorijomis iš laukinės gamtos pasaulio, ir mums, vaikams, rodydavosi, kad jieškančios grobio žiurkės, meškos ir kėkštai yra gyvi, tarytum čia pat šokinėtų. Teta Mattie tvirtino, kad jis, lygiai, kaip šv. Pranciškus, turėjo įprotį garsiai kalbėtis su gyvuliais, kai jam tekdavo pėsčiam spūdinti kur per miškus. Tąsyk nė vienas iš vaikų nedrįso iš tų jo pasakojimų šaipytis ar jais netikėti. Reikia neužmiršti, kad tokie Johnio vizitai pasienio žemėj buvo nė kiek nemažesnė pramoga, kokią kad šiandien žmonės turi iš teatrų arba kinų.

Jis niekados nesutikdavo, kad šeimininkai, pas kuriuos užsukdavo į svečius, pataisydavo jam lovą. Jis verčiau pasirinkdavo sau guolį kur nors didžiuliame kluone, Paprastai rytą, kai šeimininkas ateidavo į klojimą pasižiūrėti, jo jau ten nebūdavo nė kvapo — senukas jau buvo su puodu, užvožtu ant galvos, ir keista veršenike dingęs kaip į žemę. Aš esu įsitikinęs, kad jį visame Ohio krašte turėjo pažinoti visi indenai, visi kolonistai ir visi pirkliai, kaip kad jį pažinojo ir mano senelis.

Daug baltųjų šeimų jį laikė pusiau pamišėliu. Ne vienas iš jų turi būti dėkingi Johniui už tai, kad jis išgelbėjo jų arba jų artimųjų gyvybę. Indėnai į jį žiūrėjo su pagarba ir jį tam tikra prasme net garbino, nes, primityviųjų tautų įsitininmu, pamišimas yra savo rūšies dievų dovana, skiriama tiktai jų išrinktiesiems, — pamišimas, įgalinęs jį susikalbėti su medžiais, uolomis ir laukiniais žvėrimis. Dėl tos pagarbos raudonodžiai nepajudindavo prieš jį nė piršto ir leisdavo jam visur eiti, kur tiktai jis norėdavo. Jie neslėpdavo nuo jo nė savo planų. Todėl Johnis ne kartą to pasienio gyvenimo pradžioj išsileisdavo su savo puodu ir krepšeliu iš indėnų palapinių per miškus ir pelkes, bastydamasis mylių mylias, kad galėtų įspėti kurią nors nuošaliau gyvenančią šeimą. Įspėtieji turėdavo mesti savo sodybą ir ko skubiausiai keldintis kur nors į kaimą arba apvalių rąstų namus, jieškodami ten globos ir apsaugos, kol praūš raudonodžių užpuolimo pavojus. Indėnai nieko nedarė jam nė tada, kai pastebėjo, kad jis išnaudoja jų bičiuliškumą, norėdamas įspėti jų planus, nes jis gyveno tarp jų ramiai, nieko pikto niekam nedarydamas, skelbdamas tiktai brolybę ir taiką, kol galiausiai visoj srity nebeliko nė vieno indėno ir Johnnis, sulaukęs senyvo amžiaus, vieną naktį amžinai užmerkė akis Indianos miško nuošaliam kraštely.

Mano teta Mattie mielai pasakodavo apie Johnio bičiulystę su Prancūzijos karalium — nors aš negaliu gerai atsiminti, ar ji tikrai tvirtino pati karalių mačiusi, tai vis dėlto davė suprasti, kad su juo yra bent kalbėjusi. Be abejo, ji turėjo galvoj „vargšą dauphiną", tą kupiną įvairių paslapčių keistuolį, kuris tetos Mattie jaunystės laikais ilgą laiką gyveno mūsų Ohio šalyje. Baltieji jį pažino kaip Eleazarą Williamsą, o prancūzų pirkliai ir raudonodžiai, be to, jį Lozorium vadino.

Jis taip daug metų išgyveno tarp indėnų ir maišyto kraujo prancūzų kilmės miško bėglių. Keistuolis nusileisdavo net į mūsų slėnį, kur susitiko Johnnį ir suėjo su juo į artimesnę pažintį. Mano teta dar pasakojo, kad karalius Liudvikas Pilypas, tuo metu dar tik Chartres'ų hercogas, pats atvyko į Ohio, norėdamas ištirti žuvusiojo dauphino pretenzijas, ir ta proga aplankė Johannį, norėdamas iš jo gauti žinių apie jo draugą Eleazarą Williamsą arba Lozorių. Kad taip yra buvę, visai galimas dalykas, nes Chartres'ų hercogas, vėliau Prancūzijos karalius Liudvikas Pilypas, atvyko į Ohio su komisija, norėdami nustatyti, ar Eleazaras Williamsas tikrai yra sūnus Liudviko XVI ir Marijos Antuanetės, išvogtas iš bažnyčios ir nugabentas į Ameriką.

Toji istorija apie pražuvusį sosto paveldėtoją priklauso prie pačių įdomiausių pasakojimų, kokių tik yra iš viso, ir aš esu įsitikinęs, kad nė šiandien niekas negalėtų tikrai pasakyti, ar minimasis Eleazaras Williamsas, gyvenęs mūsų pasienio zonoje, tikrai yra buvęs prancūzų karalių sūnus, ar ne. Jo praeitis, lygiai, kaip ir Johannio ankstyvesnis gyvenimas, buvo įpinta į vidurinių vakarų legendas ir liaudies padavimus. Tiek tėra žinoma, kad 18 amžiaus pabaigoj į Mainą paslaptingai atvyko su vienintelių drabužių lagaminu kokių dešimties ar vienuolikos metų berniukas. Jis temokėjo tiktai prancūziškai ir iš viso darė silpnapročio įspūdį. Galimas dalykas, kad atminties buvo netekęs dėl patirtų žiaurių išgyvenimų. Jis beatsiminė tiktai veidrodžius, žibintus ir didžiules žmonių minias. Jį pasiėmė prie savęs vienas Naujosios Anglijos pamokslininkas, tik neaišku, ar kaip augintinį, ar kaip visokiems reikalams tinkamtį kambarinį tarną.

Jaunikaitis net ir suaugęs liko nevisai normalus ir galiausiai visai persikėlė gyventi tarp indėnų ir prancūzų medžiotojų. Teta Mattie tvirtina, kad jis niekad neišmokęs gerai angliškai kalbėti, kad jis pats buvo didelio ūgio, baltaplaukis ir sunkus, turėjo didelę nosį ir mažą smakrą. Aš abejoju, ar ji jau taip gerai žinojo Burbonų giminės kūninius ypatumus, tačiau, kalbėdama apie pražuvusį sosto paveldėtoją, arba vargšą Lozorių, ji juos smulkiai apibūdindavo, jog, rodėsi, tikriausiai turėjo žinoti. Greičiausiai ji niekad nebuvo jo mačiusi arba buvo per jauna, kad būtų galėjusi jį atsiminti, o jo išorinės santaisos aprašymą, matyti atsiminė iš savo tėvo pasakojimų. Jis juk buvo Fernejy aplankęs tą senąjį vyrą, kuris daugiau nei kas kitas buvo prisidėjęs prie Prancūzų revoliucijos sukūrimo. Chartres'ų hercogas, sosto paveldėtojo sesers, Angulemo silpnaširdės hercogienės, pasiųstas į Ohio miškus ir stepes ištirti visos tos istorijos, pražuvusio dauphino nebepažino. Tačiau antra vertus, kitko nebuvo galima nė laukti, nes dauphinas būtų atsistojęs tarp jo ir prancūzų karalių sosto.

Aš su malonumu prisimenu beprotį Johnnį Appleseedą ir dingusį be žinios bukaprotį sosto įpėdinį, kaip jiedu abu išsibastė kiaurai po mūsų šalį, saugojami ir globojami indėnų, nes abu buvo gamtos vaikai, suėję į glaudžius santykius su laukiniais žvėrimis ir medžiais.

Žmonės įvairiai galvoja ir sprendžia apie būdą, kaip Johnnis sodindavo obelis. Vieni tvirtina, kad jis, beslampinėdamas pelkių pakraščiais arba užėjęs kur tankiuose, beveik kaip tropikų miškuose kokią aikštę, paprasčiausiai pasėdavo jų sėklų, kiti — kad jis sėklas

padalydavo tarp naujakurių, kurie patys turėdavo jas pasisodinti. Dar treti teigė, kad jis drėgnoje žemėje pelkių pakraščiais užveisdavo daigynus, kur jaunos obelaitės tol augdavo, kol jas galiausiai būdavo galima persodinti kitur. Teta Mattie pasakojo, kad jos tėvas kiekvienais metais gaudavo iš Marylando pilnas obuolių dėžes, kol jo paties medžiai ėmė vesti vaisius. Nuo to laiko jis visados rinkdavo sėklas ir jas džiovindavo virtuvėje prie židinio ant lentos, kad paskiau galėtų sukrauti į dėžę ir išsaugoti Johnniui Appleseedui, kuris bet kurią naktį galėdavo iš netyčių atsirasti.

Johnnis ir tam tikras sėklas nuo drugio paskleidė po visą Ohio šalį, nes, tik buvo iškirsti miškai ir žemė aparta, visur priviso begalės moskitų, ir įsigalėjo drugys, kuris ėmė vieną šeimą po kitos. Dabar Johnnis iš minimojo krūmokšnio uogų ėmė daryti arbatą ir ją vartoti, kaip kad naujakuriai sakydavo nuo „drugio krėtimo", ir jis tų sėklų prisėjo p i l n a, visas pakeles ir patvorius visame Ohio krašte. Kai kurie tvirtino, kad jis su savimi nešiojosi ir gėlių sėklų, kurias išdalindavo skyrium įsikūrusioms moterims, gyvenančioms tarp didžiulių miškų skynimuose pastatytose trobelėse; ir kad didelės raudonos lelijos, augusios pakelėse arba prie senų trobelių aikštėse, buvo taip pat Johnnio pasėtos. Jie taip pat skelbdavo, kad Johnnis kartais savo krepšelyje nešdavosi dovanų nedidučius ryšulėlius norvegų rotanų, kuriuos padovanodavo pasienio srities moterims, kad tos juos pasisėtų priešais savo namus. Galimas dalykas, jog abu pasakojimai yra tikri, nes mūsų apylinkėje beveik visur rasime prie slenksčio siūbuojant bent po porą šimtamečių norvegų eglių, o raudonosios lelijos visur auga laukuose, pakelėse ir pamiškėse.

Kaimyninėj srity į dangų stiepiasi viena sena obelis, kurią, kaip pasakojama, pasodinęs Johnnis. Ar tai tiesa, aš nežinau. Tačiau žinau, kad mūsų ganyklose, pamiškėse ir patvoriais visur pilna obelų, Johnnio sodintos obels vaikaičių. Jų žiedai pasižymi ypač saldžiu ir sodriu kvepėjimu, kurį gali jau iš kažin kur užuosti, prie pačių medžių dar nė nepriėjęs. Jas pasėjo voveraitės, triušiai, žiurkės ir meškos.

Johnnis Appleseedas tebėra gyvas ir mūsų slėnyje. Jis gyvena ten, kur yra urvų ir miškų, pelkių ir pagirių. Kai pavasarį pajunti laukinės obels žiedų kvapą, žinai, kad drauge su tuo vėjo gūsiu, atnešančiu žiedų kvepėjimą, atskrenda ir Johnnio dvasia. Randi žiemą prie tokios obels meškų ar kitų gyvūnų pėdsakus — žinok, kad laukiniai žvėreliai atėjo pasiskinti Johnnio augintų obuolių, nes be jo veršenikės ir sėklų maišelio tie nebūtų niekados egzistavę. Jis yra visur gyvas, kur tik meta į viršų savo metūges jo sujieškoti druginiai krūmai arba paupyje linguoja raudonosios lelijos. Ten jis gyvena medžiuose ir urvuose, mūsų Ohio šalies šaltiniuose ir upėse — gyvena legendoj, kuri su metais vis gražėja ir darosi vis turtingesnė.

Kartais, kai aš vienas atsirandu už senųjų ganyklų arba miške, manyje netikėtai iškyla tetos Mattie prisiminimas. Ir aš vėl matau, kaip ji sėdi ant skaidrios upės kranto, ten, kur ją buvo vieną palikę vaikai apsuptą karvių ir paukščių, kiek perkreipta galva, kad galėtų geriau įsiklausyti tos jų paslaptingos šnektos. Dabar bus jau keturiasdešimt metų, kai ji jau yra negyva. Tačiau man tiktai po ilgo ilgo laiko atėjo į galvą, ką ji iš tikro girdėjo, ten ant tų upės krantų besėdėdama. Tai buvo žemės, upių ir miškų giesmė, kurių mūsų krašte saugotojas ir šventasis globėjas buvo Johnnis Appleseedas. Galimas dalykas, kad, ten jai besėdint, drauge buvojo ir Johnnis Appleseedas.

Ji mums, mažiems vaikams, dažnai mėgdavo deklamuoti šį eilėraštį:

Gerai meldžiasi, kas myli
Žmogų ir žvėrį;
Geriausiai meldžiasi, kas daugiausia myli
Didžius ir mažus dalykus,
Nes Gerasis Dievas, kuris myli mus, žmones,
Visus juos sukūrė
Ir visus juos myli.

Atsimenu vieną karštą vasaros popietę, kai aš buvau dvylikos metų, mes vėlai grįžome į paupį parsivesti tetos Mattie namo. Kai mes priėjome tą vietą, kur ji paprastai mėgdavo sėdėti, karvės, kaip visuomet, buvo sugulusios ratu aplink suolą, ant kurio mes buvome palikę ją sėdėti. Ji buvo atsišliejusi į seną sikomoros medį, galva buvo truputį atmesta į užpakalį, akys užmerktos. Pusbrolis ir aš galvojome, kad ji miega. Betgi, kai mudu ją užkalbinome, ji nieko neatsakė.

Tai buvo mano pirmoji pažintis su mirtimi, tačiau, prisipažinsiu, aš jos visai nebijojau, lygiai, kaip karvės, sugulusios aplinkui ją žolėje ratu. Kažkaip keistai tat vyko mūsų slėnyje, visame mūsų buities rate, bet tai buvo paprasčiausias dalykas pasaulyje.

Aš dar atsimenu, kad, grįžtant namo, kažkodėl nieztėjo liežuvį šnibžtelti: „Teta Mattie susijungė su savo draugu Johnniu Appleseedu." Bet aš tada buvau dar visai mažas vaikas ir man atrodė kvaila taip kalbėti. Todėl pro dantis tiktai iškošiau: „Matyti, kažkas tetai Mattie atsitiko." Teta, kai mirė, turėjo 85 metus.

LITERATŪROS PARAŠTĖ

DĖL VYTAUTO DIDŽIOJO SUKAKTUVINIŲ METŲ LITERATŪROS KONKURSO

Jau tuoj bus dvidešimt metų, kai daug kas prikiša jury komisijai dėl neteisingo sprendimo Vytauto Didžiojo literatūros konkurse. V. R. „Aiduose" N. 12 dar kartą priminė: „Vytauto Didžiojo Komiteto dramos konkursą laimėjo visais atžvilgiais silpna Vytauto Bičiūno drama „Žalgiris", tuo tarpu kai tame pačiame konkurse dalyvavusi Balio Sruogos drama „Milžino Paunksmė" — vienas iš stipriausių dramatinių veikalų mūsų literatūroje — nelaimėjo jokios premijos. Klysti, žinoma, galima, bet tik ne taip jau baisiai". („Aidai" 135p.). Stebėkitės skaitytojai: kokie dabar išmintingi kritikai ir kokie nesusipratėliai buvo vertintojai! Žinoma, reikia rausti prieš išmintingus dabarties vertintojus.

Kadangi visa tai jau istorija, net sena istorija; kadangi mes savo reikalų net savo žemėje jau nebegalime spręsti, atsieit, viskas pasikeitė, o priekaištai nesiliauja, — tebus man leista bent dalį minčių iš jury Komiteto užkulisio pateikti viešumai. Aš ten buvau paprastas jury komisijos narys. Aš ten patekau būtinumo spaudžiamas. Aš pakeičiau p. S. Čiurlionienę, kuri iš komisijos pasitraukė pareikšdama, kad ją ten spaudžią dėl kai kurių veikalų, o ji nenorinti pyktis, nes esanti kitos nuomonės. Suprantama, mano dalia nebuvo vilioj anti, kada iš anksto buvo intrigų ir spaudimo. Man vos pradėjus jury darbą dirbti, atėjo pas mane keli studentai ir pareiškė, kad konkurse su poema dalyvaująs K. Binkis ir aš tai žinąs, tai kaip aš drįstąs būti jury komisijoj. Aš pasakiau, kad man nėra žinoma, kas konkurse dalyvauja ir kad K. Binkio aš neatpažinau. Konkursu aš nebuvau suinteresuotas ir nebijojau tarti savo žodį pagal sąžinę.

V. R. „Aiduose" klysta teigdamas, kad Vyt. Bičiūnas gavo premiją. Bičiūno drama „Žalgiris" buvo tik rekomenduota atspausdinti kaip lektūra iš Vytauto laikų. Aš dar siūliau atspausdinti kitą dramą, kuri neišvydo pasaulio, būtent, visa drama parašyta ištraukomis iš istorijos dokumentų — kronikų. Kruopštus darbas, dokumentuota skaitytinė drama. Kodėl ne? Ne viskas kūryba, ką spauda paduoda. Reikalas: kuo daugiau apie Vytauto laikus.

Balio Sruogos „Milžino Paunksmė" komisijoj sukėlė ilgesnį pasikalbėjimą. Jury komisiją sudarė dramų vertėjas, rašytojas ir aktorius — režisierius pul. Brazulevičius, aktorius režisierius A. Oleka-Žilinskis (vėliau paaiškėjo, kad jis buvo „M. Paunksmės" konsultantas B. Sruogai) ir aš. Kiekvienas turėjome apie šią dramą savo pastabas. Iš mano pastabų, kiek menu, buvo tokių: Olesnickis smaugia tarnaitę, kas sudarė aliuzijų į sensacingą prel. Olšausko bylą, Sofija darė aliuzijų į žinomų aukštųjų rūmų gyvenimą, Jogailos naktinės išvykos priminė naktibaldą kauniškį girtuoklį, veikalas atsidavė „Boriso Godunovo" kvapu ir tt. Pagaliau ir pats Vytautas buvo tik paunksmėje. Komisijoj iškeltų negiamybių niekas neapgynė. Aš pastačiau aiškiai klausimą: už šią dramą aš duočiau savo balsą, jei tai būtų kitos rūšies konkursas, sakysim, rašytojų draugijos, ar leidyklos, ar ko panašaus. Privačiai viską galima premijuoti. Bet kaipo Vytauto metų visos visuomenės premija man nepriimtina. Aš nesu įžeidinėjimų šalininkas. Kiti du komisijos nariai galėjo skirti premiją. Bet jie taip pat to nepadarė.

Vėliau „M. Paunksmė" pasirodė atspausdinta Adolfo Sruogos leidime su perrišta juostele — nepremijuotas V. D. Komiteto veikalas, — ar kaip panašiai. Nors jury komisijoj padarytos tulos pastabos buvo panaudotos. Veikalas koreguotas.

Sąmoningai buvo keliamas, atsieit, savotiškas skandalas. Puolama jury komisija. Bet komisija amžinai tylėjo. Quod dixi — dixi. Tumas-Vaižgantas pirmas įkaitintas atbėgo į redakciją. (aš tada dirbau „L. Aido" redakcijoj). Tai kaip čia dabar, anot Tumo, skandalas. Aš Tumui papasakojau visą jury komisijos eigą ir patiekiau argumentus. Kaip įprasta Tumui-Vaižgantui, jis pasipurtė ir visiškai pritarė sprendimui. Kas mena, o kas nemena, gali patikrinti jo laišką „L. Aido" redakcijai „Milžino Paunksmės" reikalu, kur jis maždaug rašė, kad tuo reikalu nėra ko kelti trukšmo, nes jury komisijos sprendimas yra pagrįstas ir baigtas reikalas. Kas pažino Tumą-Vaižgantą, gali įsivaizduoti, kaip Tumas būtų triukšmavęs, jeigu būtų buvusi padaryta tariama „neteisybė".

Milžino Paunksmės" byla tuo dar nesibaigė. Po kurio laiko, šiltą dieną, įkrenta į Redakciją Tumas-Vaižgantas ir kiša man didžiausią raštą: — Še, skaityk. Ir pasiaiškink! Matai, ką apie tave prirašė! — Pažiūrėjau: raštas kokių 10—15 mašinėle rašytų lapų.

— Ne, sakau, — kanauninke. Palik. Pasiskaitysiu. Gal persirašysiu, nes apie mane rašo.

— Ne, ne. — Šaukė kanauninkas. — Negaliu duoti persirašyti. Tuoj paskaityk ir pasiaiškink.

— Dabar aš neturiu laiko, — sakau. — Palik ligi vakaro. Vakare nunešiu.

Tumas sutiko. Paliko. Susitarėm, kad aš vakare pas jį nueisiu. Jau raštą būsiu perskaitęs. Bus aišku apie ką kalbėti. Taip viskas ir įvyko. Pasikalbėjom. Tumas vėl liko ramus.

O raštas buvo labai įdomus. Tai „Milžino Paunksmės" autorius, ką tik sugalvojo, pylė srutas ant mano galvos. Pradedant nuo to, kad aš nukniaukiau 10 tūkstančių litų (mat, Vyt. Didžiojo premija buvo 10 tūkst. litų) ligi mano nesugebėjimo redaguoti laikraštį, kad aš esu nemokša ir šioks ir toks. Manau, daug kas tais laikais šį raštą yra skaitęs. (O jis būtinai turi rastis Tumo archyve.) Kun. Mironas saldžiai nusišypsojęs, kad jis skaitęs ir kiti skaitę.

Vėliau man visiškai paaiškėjo, kodėl gudrioji ponia S. Čiurlionienė nenorėjo nertis į jury komisijos košę. Ko gero, ji galėjo būti lygiai tokia pati auka, kaip kad aš tapau.

Čia reikalą išdėsčiau gal perdaug tyliai, šaltai, paviršutiniškai, taip, kaip ant galų pirštų praeinam pro tėvo miegamąjį. Gyvųjų tarpe nebėra nei Tumo-Vaižganto, nei Olekos Žilinsko, nei Balio Sruogos. Legendarinių aistrų triukšmas praslinko per laukus kapų link. Juodas šydas dengia viską, kas buvo. Tik atminimų žiburiai rūkuose plasta. Jie nusivalė nuo kasdieniškų dulkių, nuo nervų, nuo pavydo ar keršto.

Nuo „Milžino Paunksmės" pasirodymo laikų su jos autoriumi man jau nebeteko gyvu žodžiu kalbėtis. Mūsų keliai išsiskyrė. Charakteriai išryškėjo. Aš tapau tariamas priešas. Ir mano nuomonė iki šiai dienai nepasikeitė apie tokią dramą, kuri buvo konkurse.

Aš čia galiu tik pacituoti Paul Claudelio dialogą iš „Auksinio Batelio":

Dona Musique. Il appelle, ne lui répondrez-vous pas?

Dona Prouheze. Je ne suis pas une voix pour lui.

Dona Musique. Qu'êtes-vous donc?

Dona Prouheze. Une Epée au travers de son coeur.

Faustas Kirša

VERTINIMAI

FAUSTO KIRŠOS „TOLUMOS"

Faustas Kirša **Tolumos.** Eilėraščiai. Išleido „Mūsų Kelias" 189 psl. Iliustruota Viktoro Petravičiaus lino raižiniais.

Sruoga — Kirša — Putinas yra trys amžininkai, trys lyrikos šulai, kurie visi trys drauge sudaro organišką literatūrinės veiklos vienetą.

Sruoga pasuko naujos lyrinės formos jieškoti. Formos rūpestis jo kūryboj persvėrė turinį. Kiršos poezijoje persvėrė rūpestis nauju turiniu, pergyvenimu. Viduryje tarp jų galima įžiūrėti Putiną, išlaikantį pusiausvirą tarp turinio ir formos.

Sruogos formoje skambėjo muzika, persverdama vaizdą. Kiršos poezijoje forma pasirodė lyg monumentali architektūra, paskendusi miglose, temdančiose architektūrinio pastato spalvas ir linijas. Putinas mėgino išlaikyti pusiausvirą tarp vaizdo ir muzikingumo, tarp spalvos ir linijos, tarp emocijos ir intelekto.

Sruogos poezija rodės lyg širdies žaismas. Kiršą įsivaizduoji jo poezijoje kaip aukotoją su visa aukos rimtimi. Putinui poezija — tai skausmingas būtinumas atverti nuosavą, širdį, kad jai palengvėtų.

Kai Sruoga ėmėsi dramos, joje rodė karalius, kunigaikščius, riterius, su pasiskonėjimu nutraukdamas juos nuo didybės pjedestalo į žmogiškojo banalumo lygį. Kai Kirša ėmėsi „Pelenų" ir matė žmogiškojo banalumo ir menkumo žymes, palietusias Lietuvos žmones, jis sielojosi ir pranašo balsu šaukė juos kilti į žmogiškąjį taurumą. Kai Putinas epe vaizdavo žmogų, jis rodė su skausmu žmogaus nusileidimą iš aukštumų į žemumas, iš principų pasaulio į žmogiškojo vidutinumo laipsnį.

Senoji formulė „tezė — antitezė — sintezė" atrodo geriausiai tinkama šiem trim poetam schematizuoti.

Pirmasis iš jų — Sruoga — jau išsijungė iš gyvųjų kuriančiosios eilės. Putinas, kaip ir jo vaizduotas žmogus, priverstas dar žemiau leistis nuo principų plotmės, nuo savųjų įsitikinimų ir skausmingai jungtis į gyvenimo banalybės apšaukimą principais, demonizmo vainikavimą viešpačio karūna. Putinas jau nustoja buvęs kūrėjas, nes jis nebeturi kūrybos laisvės. F. Kirša nebeturi fizinių kūry-

---

ATSAKYMAS P. FAUSTUI KIRŠAI

Savo pastabose dėl mano straipsnelio, tilpusio „Aidų" 12 nr., kuriame aš, kalbėdamas apskritai apie literatūrinius konkursus, suabejojau prieš 18 metų įvykusio Vytauto Didžiojo Komiteto dramos konkurso jury komisijos sprendimo teisingumu, p. Faustas Kirša, kaip tos jury komisijos narys, mėgina minėtą sprendimą pateisinti ir apginti. Viskas būtų gera, jei šis pateisinimas nebūtų vien noras visomis galimomis priemonėmis absoliučiai pateisinti savo kadaise padarytus sprendimus.

Šiuo klausimu p. Faustui Kiršai galiu atsakyti štai ką:

1. Mano minėto straipsnelio tikslas nebuvo speciali Vytauto Didžiojo Komiteto dramos konkurso jury Komisijos sprendimo kritika, ir šį sprendimą aš paminėjau šalia kitų, norėdamas paremti savojo straipsnelio tezes. Man, pavyzdžiui, nebuvo žinoma nei Komisijos sudėtis, nei jos sprendimo aplinkybės. Šie dalykai buvo man visiškai nesvarbūs, nes aš vertinau tik patį sprendimą, kuris, mano manymu, buvo neobjektyvus ir neteisingas. Ir dabar, p. Faustui Kiršai nurodžius aplinkybes ir motyvus, kuriais remdamasis jis pasisakė prieš Balio Sruogos „Milžino Paunksmę", man nebekyla jokių abejonių, kad tas sprendimas buvo tikrai neteisingas. P. Faustas Kirša savo pastabose prisipažįsta, kad jo motyvai, išskyrus tą, kur minima „Boriso Godunovo" įtaka, neturėjo nieko bendro su literatūra, kad jis savotiškai pabijojo rėžimo, vengdamas įžeisti „žinomus aukštuosius rūmus".

Literatūros veikalo vertintojo darbas juk neturi nieko bendro su cenzūros valdininko pastanga ištyrinėti, ar tik nėra kartais veikale ko nors prieš valdžią. Dėl to ir keista. O p. Faustas Kirša konkurso komisijoje dalyvavo kaip literatūros atstovas (šalia pulkininko ir režišieriaus).

Toliau p. Faustas Kirša tvirtina, kad tame veikale Jogaila buvęs panašus į kauniškį girtuoklį. Kas gerai atsimena Sruogos dramą, tam yra aišku, kad Jogaila ten yra viena iš tyriausių ir lyriškiausių figūrų. Naktibalda ir girtuoklis yra jo brolis Švitrigaila.

Ir Vytauto asmuo, mano nuomone, niekur kitur nebuvo taip ryškiai ir teisingai iškeltas, kaip Balio Sruogos dramoje „Milžino Paunksmė". Ir čia p. Fausto Kiršos pasiteisinimas „Aš nesu įžeidinėjimų šalininkas" yra visiškai beprasmis, atsimenant, kad tiesa buvo įžeista. Aš sutinku su p. Faustu Kirša, kad prieš 18 metų buvo daug sunkiau vertinti, negu dabar, turint perspektyvą. Bet pats faktas, kad jury Komisija vertino, vadinasi, ji laikė save šiam reikalui tinkama, atsidavė istorijos teismui, kurio niekas negali išvengti. Istorinė atsakomybė yra lygiai privaloma visiems. Klaida amžinai palieka klaida. Taip pat visi asmeninio pobūdžio aiškinimai, puolantieji Balį Sruogą, kuris šiandien nebegali atsikelti ir pasiaiškinti, man šiuo atveju nieko neįrodo.

P. Faustas Kirša savo pastabomis taip pat paremia ir mano tezę apie literatūrinių konkursų nevaisingumą ir beprasmiškumą.

2. Pažymėdamas, kad Vytautas Bičiūnas laimėjo V. D. Komiteto dramos konkursą, aš norėjau konstatuoti faktą, kad Vytauto Bičiūno „Žalgiris" buvo geriau įvertintas už Balio Sruogos „Milžino Paunksmę". Man tik šis momentas buvo įdomus. Rašydamas specialiai apie minėtą konkursą, būčiau stengęsis viską buhalteriškai tikslumu išdėstyti, bet šitokios apimties užsiminime nebuvo tam nei vietos, nei reikalo. **V. R.**

bos sąlygų, bet jis tebeturi bent vieną iš moralinių sąlygų — laisvę — ir šios sąlygos užteko, kad atsirastų „Tolumos".

*

Perskaitai knygą, užverti ir stengies susivokti, kuris ar kurie eilėraščiai labiausiai patrauks dėmesį, kurie sudarys viso rinkinio ar jo skyrių branduoli — Tokiu metodu didžiuliame Kiršos „Tolumų" rinkiny sustoji prie „Laiško obelaitėms". Čia sutelktas pats gerasis ir tikrasis Kirša su patrioto tremtinio jausmu: tėvynės meile, ilgesiu, viltimi. Su tais pergyvenimais Kirša reiškiasi visame pirmame skyriuje. Su jais kartojasi ir kituose dviejuose. Tai pergyvenimai ir visų tremtinių poetų. Bet jeigu dažnai atsitinka, kad šis dabar nuoširdžiausias ir švenčiausias jausmas nevirsta nuoširdžia ir įtikinančia poezija, tai apie „Laišką obelaitėms" to negalima pasakyti. Jame žavi pergyvenimo įtikinąs nuoširdumas, tikrumas ir išraiškos konkretumas bei naujumas. Pergyvenimo nuoširdumas ir tikrumas kyla iš to, kad eilėraštyje prašnekama ne apskritai žmogaus, ne apskritai lietuvio širdimi, bet širdimi lietuvio, susijusio su tam tikra aiškia profesija, pririšančia žmogų prie labai konkrečių tėvynės kampelių ... Čia, būtent, yra ūkininko meilė ir ilgesys savo gyventam kampeliui. Jo psichologijai prašneka ne abstraktūs tėvynės, tėviškės terminai, bet ūkininkiškos konkretybės. Eilėraštyje ir žavi tas gerąja prasme naivus, jaukus intymumas tarp mylinčios pasiilgusios širdies ir paliktojo kampelio; žavi to pergyvenimo išraiškos konkretumas, su kuriuo atminime iškyla tolumoj paliktųjų namų vaizdai: obelaitės, klevai, skylėtom sienom vežiminė, klojimas, po kurio skvernais skylėtais šimtai žvirblių ir blezdingų perėjo, ir tt. Laikas paliktųjų namų vaizdus ne nublukdė, bet priešingai: išryškino, sukonkretino, kiekvieną jų įprasmino ir susiejo bendrais visumos ryšiais. Eilėraštyje žavi autoriaus mokėjimas sukurti jaukią idilišką laisvo gimtojo *kampo nuotaiką, o taip pat mokėjimas įversti į ją skaudžius šešėlius, kurie disonansu pritemdo idilės šviesą, meilę paverčia skausmu . . . Cituoti reiktų kiekvieną strofą, ir kiekviena jų leistų pajausti, kaip tėvynės meilė buvo ir tebegali būti amžinai gyvas tikros poezijos šaltinis.

Tarp eilėraščių, iškeliančių poeto atsiminimuose Lietuvos vaizdus, sustojam dar prie „Smutkelio", kuriame „aprašomas" dievdirbys, „smūtkelį" bedrožiąs. Tas rūpintojėlis, kurį talentingai yra įvedęs Putinas į lietuvių poeziją, Kiršos yra paliestas visai kitu aspektu. Mažame kūrinėlyje Kiršos nuostabiai yra sukondensuotas liaudies kūrėjo kūrybinio akto subjektyvinis, objektyvinis ir socialinis atžvilgiai. Čia sutelkiami tie akstinai, kurie davė kūrėjui pergyvenimo (kančia dėl sūnaus išvežimo į Sibirą!); sutelkiamas pats kūrėjo pergyvenimas kūrybos proceso metu (gaivališkas savo sielvarto perdavimas drožiamam medžiui); sutelkiama sukurtojo kūrinio socialinė prasmė (iš širdies kilusio kūrinio stebuklinga veikmė visuomenei ir pačiam kūrėjui!). Tas gilus ir platus turinys yra susiradęs ekspresyvią išraišką nelyginant Galdiko deginančios spalvos.

Norėtum sustoti dar prie gamtinių eilėraščių „Pavasaris atėjo", „Rudens Lietuvoje", „Pavasaris" ir kt., kuriuose Kirša rikiuojasi į tos rūšies pavasarinę poeziją, kaip Putino „Pavasario paradas" ar Binkio pavasarinė lyrika: su lengva, žaidžiančia, vėjinga, dinamiška nuotaika, su miniatiūriniu drąsiu vaizdingumu. Kirša juose suranda naujų pavasarinių ženklų, kurie ir sudaro jo eilėraščių vaizdinį arsenalą à la:

> Matau: į Lietuvą pavasaris atėjo.
> Jau paskutinės sniego lėkštės tirpsta.
> Miške medžius kalena kėkštas.
> Katytes supa blindų virpstai (49 p.).

Už šituos (ar tikriau: šitos rūšies) tyros poezijos gabalėlius be priekaištų gali praleisti tuos eilėraščius, kuriuose tėvynės meilė nėra suradusi naujo pavidalo, kuriuose pasitaiko net paprastų prozaizmų à la:

> Ir patvino vieškeliai
> Nematytom voromis . . .
> Lietuva, tu nebijai,
> Būdama padori vis (24 p.)

* * *

Anuose minėtuose eilėraščiuose F. Kirša savo patriotinius pergyvenimus suobjektyvina tėviškės vaizdais. Tai pati gražioji Kiršos poezija. Blankesnė, kur autorius savo pergyvenimus reiškia tiesiogiai. Šios rūšies eilėraščiuose pasitaiko ir anų minėtų prozaizmų. Tačiau pastaroji rūšis mums įdomi idėjiniu atžvilgiu. Kai poetas paliečia tremtinio dalią, juodas skausmas prašneka jo pirmosiose strofose. Tačiau eilėraščio pabaigoje blaivosi nuotaika; atsiranda ramybės, stoiškumo ir vilties. To optimizmo šaltinis tai poeto pasaulėžiūros pobūdis. O Kirša yra vienas iš filosofiškiausių ir intelektualiausių mūsų lyrikų. Jo mintyje ir pergyvenime visata ir žmogus yra organiškoje ir dinamiškoje harmonijoje. Paskaitykim „Kasta gėlė?", „Širdies stebuklai", „Pabudimas", ir atsiskleis, kiek svetimas Kiršai visatos kaip chaoso suvokimas. Iš suvokimo visatos kaip prieštaringų jėgų chaoso, kuris slėgia ir skaldo žmogų, paprastai plaukia pasaulėžiūrinis pesimizmas. Kiršos suvokime viršum kosmo —

> viršum kalnų, bedugnių, vandenynų
> Pasveikina viena tyli akis.
> Ar tai teisėjas paslapties žinyno?
> Ar tik išalkusi širdies ugnis? (180 p.)

Ar tai objektyvi Pirmapradė Būtis, ar tai žmogaus išvidinio būtinumo susikurta idėja, deda klaustukus poetas. Bet ne tai svarbu: svarbu, kad poeto širdis tos Būties, Paslapties (kitur tiesiog figūruoja Dievo vardas) reikalauja, ir ji sklendi viršum visatos kaip veiksminga visa ko priežastis ir gerumo bei kūrybos pradas. Jos idėja spindi žmoguje, kaip esminė jo širdies, sielos dalis. Spindi žmoguje, Kiršos pasakymu, amžinumas. Jis gali būti apneštas dulkėm, gali kaitriau spindėti, bet jis niekados neišblėsta. Žmogaus kelias ir yra nuolatinė dinamika tarp kalnų ir bedugnių metaforiškai paties poeto žodžiais sakant. Nors kažin kokis išorinis skurdas, bet jis nepalaužia žmogaus, kada pastarasis išorines gyvenimo sąlygas telaiko praeinamu reiškiniu, o esminiu — amžinumą. Šitaip įkainojant būties vertybes, kyla stoiško pasitenkinimo ir ramybės, savo išvidinę vertę jaučiant: „Mes esam amžinumo vaisiai". Dėl to poetas ir skelbia:

> Atrodo, niekas jau nebeprikels [gyventi,
> Alsuoti kvepiančiu iš savo žemės oru,—
> Kaip juodos darbo dienos, dings [naktin ir šventės,
> Ir pragaro dainom švaistysis meteorai.
>
> ---
>
> O, ne! Mes neparduosim nei širdies, [nei veido,
> Nei žemės dulkės, kur tėvai per [amžių tvėrė:
> Mes esam uolos, kur aštriausios ban- [gos dūžta,
> Rūsčioj kančioj dvasia nemirštamoji [žėri (98 p.).

Filosofiniai nusiteikimai idealistiniai, platoniniai, yra F. Kiršos optimizmo pagrindas. Jais Kirša yra labai giminiškas Jurgio Baltrušaičio poezijai.

*

Kirša savo poetinę misiją kontrastuoja su poetine misija Brazdžionio, kuris šaukė tautą pranašišku tonu. Kirša sau mato kitą poeto kelią:

> Aš nešaukiu tautos į kelią
> Aš tautai duodu dovaną,
> Kad būt lengviau jai nešt kryželį
> Svečiuos tarp svetimų kalnų (51 p.)

Pačioje kūrybos ekstazėje, kai „amžini regėjimai nubunda", poetas jaučiasi aukotojas:

> su tėvų šešėliais
> Praamžių Dievui kloju žemės vaisių.
> Aistringai atnašauju minių gėlą (183p.)

Kai kūrybos ekstazė baigias:

> . . . Kai dienon sugrįžtu,
> Rūkai ir dulkės ant akių užkrenta,
> Pakelt galvos iš minių nesiryžtu,
> Širdy slepiu, kas amžina ir šventa (154 p.).

Tačiau ir šitaip pergyvendamas savo pašaukimą, Kirša vis dėlto negali išvengti sprendėjo, vertintojo, gal kai kada net pranašautojo vaidmens. Tarp šitos rūšies eilėraščių sustoji prie „Aš sveikinu Europą". Čia Kirša tikrai kitas nei anose idilėse. Čia jis kitoks nei istoriosofas, svarstąs iš tolumos Europos didybę ir jos žlugimą. Kitoks nei pranašas, kuris su didžia

rūstybe plaka nuodėmes. Kiršos pergyvenimas čia tai pergyvenimas didžiai mylėjusio, meilei visa save paaukojusio, kuris betgi pasijuto apgautas. Subtiliu vaizdu skelbia pasididžiavimą buvusios Europos išmintim, bet jau brutaliais didingais vaizdais demaskuoja Europos, jį apvylusios, dvasinę mirtį:

O tu pūsta didybe! Badas ir griuvė-
[siai
Be žmogiškų, be dieviškų minties
[ženklų!
Tu šliūžams, vabalams paminklų
[prikilojai
Šventovėse, alėjose, — net žengt klaiku.

Ir poeto santykis su demaskuota Europa, kurios sunykimo kirminas yra mintis, klaidinga idėja, davusi pradžią klaidingom doktrinom:

Prakeikiau tavo ysčiuj gemalus su
[išmais
Kaip nuodus, piktą vėžį ar muses
[ce-ce;
Prakeikiau tavo kultą: kraują ir
[žudynes:
Ir G.P.U., ir Gestapo, galop K.Z-et.

Sutrupinta Europa! Prie išminčių
[karstų,
Kur Dievas kalba mums ir spindi
[išmintis,
Saldžiai grožėjaisi heteromis ir fau-
[nais,
Užmiršus, kad yra D i d ž i o j i
[P a s l a p t i s.

Europa, sveikinu tave su kraujo upėm,
Su Kaulų kalnais, — proto išdavos
[ranka!
Tik šliūžai tau suklups, tik pakalikai
[džiūgaus,
Bet pranašai nenusilenks tau niekada!
(84 p.).

Iškilmingas, patetiškas F. Kirša čionai. Bet toks čia ir turi būti jis, tas antrasis Kirša, atėjęs lyg iš „Pelenų". „Pelenuose" buvo dvejopas Kirša: kuris plaka lietuviškojo gyvenimo pabaltintus grabus; kuris meldžiasi lietuviškojo gyvenimo idealui. Ir abudu sudarė darnią neatjungiamą vienumą ir dėjiniu ir kompoziciniu atžvilgiu. „Aš sveikinu Europą" toks pat Kirša, tik su žymia pirmojo persvra. Tačiau jo smūgiai čia tebėra stiprūs, efektingi. Ne visur toks pajėgus Kirša išsilaiko kituose šios rūšies eilėraščiuose („Vokiečių karo fabrike", „Kryžiuočiams"). Perdaug jau šis gyvenimas įsirėžė į poeto asmeninį gyvenimą; jis nespėjo nusikratyti gyvenimiško pergyvenimo ir paversti jį poetiniu pergyvenimu. Dėl to čia randi tokių prozaizmų, kaip ir aukščiau minėtame patriotiniame cikle:

Jūs trupinat ir darote kartu
Armotas, šovinius, raktus . . .
Visokį plieną ir v i s o k i š l a m š t ą
Į k a r o s n u k į k e m š a t (104 p.)

Arba kryžiuočiams:

Karaliai mūsų, mūsų karalaičiai
Poetų skoniu siausdavo kaimus.
O jūs kaip briedžius naikinote mus,—
I s t o r i j a j ū s i š k ė n e g r a ž i
(111 p.)

Čia turime jau ne tik prozaizmą, bet ir pavyzdį, kad dažnokai autorius paaukoja bendrinės kalbos kirtį vardan ritmo.

*

Kai analitines pastabas dėl pačios knygos baigi, tai sintetinėj išvadoj peršas mintis teigti, kad šitame didžiuliame rinkinyje turim sutrauktus visus pagrindinius Kiršos kūrybos bruožus — ir tuos, kurie reiškėsi grynosios lyrikos rinkiniais, ir tuos, kurie buvo prašnekę „Pelenais". Čia Kirša su pačiais gražiausiais literatūriniais žybčiojimais, bet ir su neišbaigtu formaliniu susidorojimu. Čia tas pats Kirša, kuriame persveria filosofinis gilumas, pasaulėvaizdžio harmonija prieš formą, kurioj niešbaigimai disonansu nuskamba. Filosofiniu atžvilgiu čia Kirša jau susiradęs tai, ko jis buvo jieškojęs ankstesniuose rinkiniuose.

Su dėkingumu priimant Kiršos rinkinį kaip poeto „dovaną" tautai, „kad-būt lengviau jai nešt kryželį", su nuoširdumu linkėtume ir poetui, kad jo „krivulė" ir toliau žydėtų, kad „žvaigždžių, mirgančių per dūmus, takus ir šilumą" tebejustų visa kūrybine prigimtimi.

Kiršos rinkinį yra gausiai papuošęs dailininkas Petravičius linoleumo raižiniais. Galbūt skonio reikalas tie piešiniai. Tokie kaip „Dailininko portretas", ar „Langas į sodą", ar „Sprendimo valanda" man jie nepatinka. Bet su pasitenkinimu norėtųs pažymėti Petravičiaus pasinešimą iš plėmų kompozicijos — į žmogiškųjų linijų ir nuotaikos vaizdavimą à la „Motinos rūpestis".

J. B.

KAZIO BRADŪNO POEMA „MARAS"

K a ž y s B r a d ū n a s. **Maras.** Poema. Rankraščio teisėmis. Atspausta 1947 mt. Bavarijoje. Iliustracijos Telesforo Valiaus.

Prieš porą metų, rašydami apie Kazio Bradūno eilėraščių rinkinį „Svetimąją Duoną", mes jį pavadinom žemę praradusiu žemdirbiu mūsų šios dienos poezijoje, poetu, atsistojusiu toje mūsų grynai tautinių kūrėjų eilėje, kurią prieš du šimtus metų pradėjo Kristijonas Donelaitis. Ir iš tiesų, viskas Bradūno kūryboje buvo iš gimtosios žemės ir viskas gimtajai žemei. Su paskutiniuoju rinkiniu pasiekęs didelį formos lankstumą ir atbaigtumą, Bradūnas buvo atsistojęs tam tikra prasme kritiškame taške. Skaitytojas galvojo klausdamas, kur pasuks dabar poetas. Ar jis pasiliks senose temose ir formose, rizikuodamas multiplikuotis ir kartotis? O gal imsis ko nors visiškai nauja? Ir tikrai — Bradūnas išėjo su poema. Šį poeto žygį reikėtų vertinti labai teigiamai. Nes literatūros istorijoje pilna pavyzdžių, kur poetai, nebepajėgdami atsinaujinti, pradėdavo poeto —rentininko gyvenimą, maitindamies ir kitus maitindami anksčiau susikrautu kapitalu. Apskritai, ši problema yra gana aštri ir aktuali ne tik visuotinėje bet ir mūsų pačių literatūroje. Mokėti nenusibosti yra ne tik savotiškas menas, bet ir įrodymas, kad rašantysis turi pakankamai kritiško jausmo sau pačiam.

Naujoji Kazio Bradūno poema „Maras" yra žingsnis mūsų minėta atsinaujinimo kryptim. Savo lyrikoje vaizdavęs gimtuosius laukus, žemdirbio buitį, paslaptingą praeitį, savyje slepiančią tėvų ir protėvių kapus, „Maro" poemoje nebepasitenkina minėtų elementų nuotaikiniu atkūrimu. Čia jis nori įsiskverbti gilyn, savotiškai spręsti, parodydamas vieno iš jo anksčiau apdainuotų senkapių legendą, surišdamas ją su mūsų tautos likimu ir uždaviniais. „Maro" negalima laikyti paprasta legenda ar pasakojimu iš senovės laikų. Tai gal net daugiau mūsų laikų poema, himnas neišnaikinamai gyvybei ir po sunkiausių negandų atgimstančiai gamtai ir žemei. Žemei, kuri yra Bradūno motina, prasmė gimdytoja, maitintoja ir kūrybos šaltinis. Žemei, kuri, Bradūno žodžiais, įprasmina kiekvieno dirbančiojo ją žmogaus valandas. Poema „Maras" yra ir savotiškas platesnis, sakytumėm istorinis pagrindimas ankstyvesnės poezijos, kurią jis sukūrė žemės ir jos apraiškų diktuojamas, visiškai nesąmoningai. Tai gal net logiškas ankstyvesniųjų poezijos elementų formavimas bei įprasminimas. (Naujai rašomajame ilgesniame kūriny, kurio fragmentai yra jau paskelbti, Bradūnas eina dar toliau šia linkme, lyg ir norėdamas sudaryti tam tikra prasme sistematinį savo poetinių idėjų vaizdą). Šioje poemoje Bradūnas yra ir integralinis patriotas, visa savo žmogiška esme išgyvenąs tikėjimą savo tautos, kovojusios ir gyvenusios ant protėvių kapų, nemirštamumu. Dėl to ši poema dar suprastina simboliškai. Maras galėtų joje simbolizuoti skaudų ir sunkų mūsų tautos likimą amžių būvyje, tą patį likimą, kurio rankos slėgiama.

Tartum saulė ūkanotam advente,
Panemunių begaliniame krante
Gęsta didelė, plati tauta.
„Maras", 15 psl.

Čia Bradūnas duoda atsakymą: Per silpnas yra kiekvienas maras kovoti su žemės jėga!

Bradūnas savo kūrinį pavadino poema. Mes irgi visur „Marą" vadinam poema, nors, teoretiškai imant, nevisur išpildyti literatūros teorijos šiam žanrui nustatyti reikalavimai. Tačiau autorius yra teisus, ypač atsimenant, kad nuo XIX a. antrosios pusės, atsiradus begalybei tarpinių poezijos kūrimo formų, visi ilgesnieji eilėraščiai vadinami paprastai poemomis. Todėl pavadinimas poema nesuprastinas čia klasiško žodžio prasme.

Nors ši poema yra visiškai naujas šios rūšies bandymas Bradūno poezijoje, dar nebūtų galima pasakyti, kad ir formaliniu požiūriu būtų joje vis-

kas nauja. „Maras" yra greičiau pereinamojo laikotarpio darbas, kuriame dar labai ryškiai skamba ankstesniųjų rinkinių gaidos, tik jos bendrame poemos orkestre ne taip išsiskiria ir nesudaro aiškaus kartojimosi įspūdžio. Objektyvinis, t. y. pasakojamasis medžiagos traktavimas įnešė naujų gaidų. Pasakojime jau grynai natūraliniu būdu susiformuoja kitokis stilius, kitokia sakinių konstrukcija. Grynoje lyrikoje, kur poetas nuolatos pasakoja savo išgyvenimus ir jausmus, per ilgesnį laiką neišvengiamai susidaro štampiniai išsireiškimai, ir juos poetai paskui, nė to nejausdami, nuolatos kartoja. O nejaučia todėl, kad šitų būdų susikuria gana didelis skaičius ir praktiškai to labai sunku išvengti, radikaliai nepakeičiant tematikos ar žanro. Bradūnas to kartojimosi „Mare" dar neišvengė. Juk turbūt iš viso neįmanoma taip staiga atsinaujinti.

Poemoje pavartoti nauji ritmai irgi įneša formalinio įvairumo. Taip, pavyzdžiui, pirmajame po prologo poemos fragmente „Liūdnas Pavasaris" ritmiškai išreiškiamas visas sunkus ir kankinantis negandą nešančio pavasario vaizdas. Šis ritmas apvaldo visą medžiagą, sulieja žodžius į vientisą, šiurpų artėjančio maro nujautimą:

Pajuodavę metūgiai sodų.
Mirė žiedai pumpuruose.
Slėnio lygiųjų ganyklų platybėj
Vysta žolė surūdijus.
„Maras", 8 psl.

Apylinkę budina naktį
Klyksmas nežinomų paukščių.
Grasomai švilpia sparnai jų vaiduokliai,
Siekdami stogą šiaudinį.
„Maras", 9 psl.

Vaizdai čia giliai paprasti, stiprūs ir organiški. Apskritai „Liūdnojo Pavasario" fragmentas dominuoja savo formaliniu atbaigtumu ir darna. Savotiškai realistinis vaizdo įforminimas, ne metaforiškai vartojami žodžiai padidina fragmento meninio įtikinamumo laipsnį. Antrasis fragmentas, pavadintas „Pirmasis", pravestas irgi nemažiau kondensuotai. Ir visoje poemoje stipriausi fragmentai yra tie, kuriuose daugiau mūsų jau minėto realizmo ir paprastumo. Sakysim, kad ir „Motinos" pradžia:

Jau visur liepsnoja pjūties mėnuo,
O ten dirvose nei derliaus, nei žmonių.
Tartum pirmąją pasaulio dieną
Žemė nevaisinga ir nuoga
Guli tarp juoduojančių miškų.
„Maras" 24 psl.

Prie silpnesniųjų vietų gi reikėtų priskirti tuos posmus ar fragmentus, kuriuose prasikiša perdaug patetikos, stovinčios ant sentimentalumo ribos, savotiško entuziasmo ir konvencionaliniu būdu reiškiamų jausmų. Dėl to tos vietos ir neturi to poetinio integralumo bei pilnumo, kaip mūsų cituotieji fragmentai.

Baigiant, tenka pripažinti, kad „Maras" yra įdomus žingsnis Kazio Bradūno kūrybinėje evoliucijoje.

L. Miškinas

MARTI IŠ MIESTO

P. Orintaitė Marti iš miesto Novelės. Išleido „Patria" 92 psl., kaina 6.— RM.

Petronėlė Orinaitė yra viena mūsų moterų prozos atstovių; josios knygas teko skaityti dar Nepriklausomoj Lietuvoj. Tremtyje pasirodžiusi knyga neatskleidžia kokio nors naujo rašytojos posūkio, ir ją galime laikyti charakteringą visai jos kūrybai. Orintaitė yra nuosaiki, be jokio blaškymosi rašytoja.

Naujoji knyga pasakoja paprastą, nuoširdų moters pasaulį — joje yra daug gerų norų ir meilės eiliniam žmogui. Rašytojos akys atkreiptos į pilką, kasdieninį žmogaus gyvenimą ir jame spurdantį laimės troškimą. Dažniausiai vaizdeliuose vaizduojamas mažo miesto žmogus. Tiesa, viename geriausiųjų vaizdelių „Adatoje" duodamas kaimo fragmentas, tačiau ir čia praslystama pačiu paviršiumi, pagaunant tik išviršinius kasdienos įvykius — taip, kaip paprastai gyvenamos dienos mažuose miesto pakraščių namukuose. Rašytoja nesistengia prasiveržti į individualų žmogaus pasaulį; sklaidant vaizdelį po vaizdelio, pro mus praeina tipai — atstovai daugelio profesijų, amžių, tačiau neįsirėžią į mūsų atmintį savita siela. Perskaičius knygą, mes galime lengvai juos supainioti, nes visi jie kalba bendra tipologine kalba. Todėl ir jų istorijos visos turi kažką bendro, nusrūvančio skaitytojo dvasios paviršiumi.

Paliestos problemos nėra nei gilios, nei komplikuotos. Savo kūryboje rašytoja nesistengia eiti Grušo keliu, kuris taip pat trumpa, kondensuota forma, atrodo, kirsdavo į pačius dramatiškiausius žmogaus gyvenimo klausimus. P. Orintaitė pasitenkina smulkesne problematika, tiesa, labiau tinkančia vaizdelių formai, tačiau šiuo atveju norėtųsi gyvų ir individualių personažų ir šviežio, originalaus stiliaus.

Knyga pavadinta novelių rinkiniu, tačiau reikėtų su šiuo pavadinimu nesutikti. Gaila klasikinės novelės formos, duodančios tiek daug gražių galimybių ją pasirinkusiam rašytojui. Mūsų literatūroje visuomet yra buvę maža klasikinių novelių; tačiau šiuo atveju mes negalime kalbėti net apie moderninę novelę. Vaizdeliai yra labai jau fragmentiniai, neturį išviršinio veiksmo, kuris plėtotų ir neštų pagrindinę mintį ir sulydytų kūrinį į vieningą visumą.

Dažnam vaizdely rašytoja neįstengia išdildyti įspūdžio, kad ji savo veikėjus pasikvietė tik pailiustruoti vieną ar kitą jai rūpimą klausimą. Ir tai yra esminė knygos yda. Jos dėka dažnai prasiveržia pamokslaujantis tonas ir tokiu būdu knygoje pražudoma bet kokia literatūra.

Tą patį priekaištą reikėtų taikyti ir P. Orintaitės stiliui. Jis dažnai virsta retorišku, pralaužia kūrinio intymumą ir, atrodo, girdi kažką specialiai moralizuojančio ir sentimentalaus: „Mano Liūto jau nebėra. Jis mirė... Nėra to, kuris mane mylėjo, kuriam mano ašara buvo už auksą brangesnė... Ir kas man iš to, kad dar tebegyvena tuo pačiu vardu vyras, kurį matau kasdieną savo kambaryje..." (psl. 90). Ten, kur P. Orintaitė vaizduoja gamtą, jos žodis vaizdus, lietuviškas (kas yra taip pat džiuginantis reiškinys) ir gyvas. Galbūt norėtųs tik daugiau originalumo.

Kas yra išsiliges naujus barus iškovojančios knygos, P. Orintaitės vaizdelių rinkinyje tokios neras. Tačiau tasai, kuris nori vieną vakarą pabūti kiek sentimentalioje, tačiau nuoširdžioje nuotaikoje, gali jos ieškoti „Marčioje iš miesto".

D. Jesaitytė

Lietuvių moterų rašytojų literatūros vakaras

Balandžio mėn. 25 d. Rebdorfo (prie Eichstätto) stovykloje skaučių iniciatyva buvo surengtas lietuvių moterų rašytojų literatūros vakaras. Nors dėl tolimų nuotolių ir kitų nepalankių sąlygų Rebdorfan negalėjo atvykti visos lietuvės rašytojos, gyvenančios tremtyje, tačiau vis dėlto toks pirmasis vien moterų žodžio pasirodymas yra nemažos svarbos įvykis mūsų tremties kultūriniame gyvenime. Literatūros vakaran atvyko ir savo kūrinius skaitė poetė J. Augustaitytė-Vaičiūnienė, Gražina Tulauskaitė-Babrauskienė, Vlada Prosčiūnaitė, K. Grigaitytė. K. Pažėraitė ir M. Mykolaitytė.

Literatūros vakare išgirstas ir tremties periodikoje ir knygoje randamas lietuvių moterų rašytojų žodis rodo, kad jos tęsia garbingas lietuvės moters rašytojos tradicijas, giliai įsišaknijusias mūsų kultūroje nuo tautinio atgimimo laikų. Lietuvė rašytoja plunksnos nepadeda ir tremtyje. Tik sunkios knygų leidimo sąlygos ne visa leidžia greit paskelbti. Nežiūrint viso to, tremtyje jau turime J. Augustaitytės-Vačiūnienės „Skeveldras", P. Orintaitės „Marčią iš miesto", Vl. Prosčiūnaitės dramą „Profesorius Vizgirda" ir kt. Netrukus turi pasirodyti Nelės Mazalaitės dvi knygos: novelės „Apversta valtis" ir legendų rinkinys, Karolės Pažėraitės romanas „Liktūnas".

Pagaliau lietuvė rasytoja tremtyje jau yra verčiama ir į svetimas kalbas. Į latvių vokiečių ir estų kalbas yra išversta J. Augustaitytės-Vaičiūnienės, N. Mazalaitės ir P. Orintaitės kūrinių. Vasario 16 proga N. Mazalaitės „Legenda apie nežinomąjį kareivį" pasirodė net italų spaudoje.

MOKSLAS

VARGAS DĖL LITUANISTINIŲ KNYGŲ STOKOS

„Mintiės" laikraštis (Nr. 43) įsidėjo pasikalbėjimą su prof. Vaclovu Biržiška vardu „Lituanistika padarė mus sąmoninga tauta" ... Ten aptardamas bibliografijos ir knygų leidimo reikalus, mūsų žymusis bibliologas prof. V. Biržiška iškelia tą vargą, su kuriuo nuolat susiduria visi tie, kurie ką nors apie Lietuvą mėgina rašyti. Prof. V. Biržiška sako:

„Aš nuolat gaunu įvairius paklausimus apie lituanistikos knygas, reikalingas tam ar kitam mokslo darbui ar disertacijai parašyti ir tik labai retai galiu nurodyti, kur prašomų knygų rasti.

Vakarų Vokietijos universitetai, Anglijos ir Prancūzijos mokslo įstaigos lituanistinių knygų turi labai mažai, nors kartais ir pavyksta čia kokią retenybę sumedžioti, begriozdžiant iš eilės visose bibliotekose ir dažniausiai tarpininkaujant mūsų šauniems studentams.

Vienoje didelėje lietuvių stovykloje atsirado ir stambesnė lietuviškų knygų biblioteka, bet dabar jos beveik neliko, nes viskas, kas tik buvo čia vertingesnio, išnyko pas nesąžiningus skaitytojus. Pvz. mums pinebergiečiams lituanistams, tik didžiausiu vargu pavyko trumpam laikui sumedžioti iš kelių zonų paskirus „Lietuviškosios Enciklopedijos" tomus, bet ir tai ne visus. Yra žmonių šį bei tą iš Lietuvos atsivežusių ar čia gavusių nusipirkti, bet žinodami, kaip daugelis mūsų žiūri į paskolintas knygas, bijo jas ir trumpam laikui iš savo rankų paleisti ir neskolina kad ir labai jų reikalingam mokslininkui.

Pinebergiečių laimei mūsų didelis bičiulis profesorius E. Frenkelis išsaugojo dalį savo lituanistinės—kalbinės bibliotekos, kurioje yra kiek ir retenybių. Šis garbingas mokslininkas teikėsi savo brangių knygų dalį laikinai deponuoti mūsų universiteto bibliotekoje ir tuo būdu leido mums visai patogiai šiomis kygomis naudotis. Prof. E. Frenkelis maloniai leidžia naudotis ir kitomis jo nuosavos bibliotekos knygomis. Visi lituanistai ir kiti profesoriai esame šiam brangiam savo kolegai dėkingi.

Vienas antras energingesnis Lietuvos mokslo įstaigos vedėjas laiku pasirūpino pasiųsti Vakarų Europos bibliotekoms savo įstaigos leidinius ir dabar gali jais laisvai naudotis. Bet šitokių atsitikimų, deja, buvo labai mažai. Bedirbdami ramiai Lietuvoje, iš dalies dėl Valstybės Kontrolės reikalavimų, kurie dažnokai stabdydavo kiekvieną gyvą darbą, padarėme didelę klaidą — savo mokslo, meno ir literatūros leidinių siųsdavom Vakarų Europos mokslo įstaigoms tik labai ribotą ekzempliorių skaičių ir tai daugiausiai į Vokietijos rytus ar į slavų kraštus. Dėl šitos klaidos mes dabar dažnai vargstame."

Ką čia prof. V. Biržiška pasako apie vargą, norint gauti lietuvišką knygą Vakarų Europoje, nuo pirmųjų tremties dienų jaučia visi lietuviai kultūrininkai, ypač universitetų mokomojo personalo nariai, kurie savo iniciatyva arba kai kurių įstaigų prašomi norėjo ir nori apie Lietuvą rašyti. Tik atrodo, kad prof. V. Biržiška nepasako viso, dėl ko lietuviškų knygų Vakarų Europoj taip maža tėra.

Kad nepriklausomybės laikais privatūs leidėjai nesiųsdavo savo leidinių į užsienio bibliotekas, galima lengviau suprasti, bet kodėl jų nesiuntė Lietuvos aukštosios mokyklos, ypač Vyt. Didž. Universitetas, tikrai sunku žmogui suprasti. Juk Europos universitetai turi tradiciją pasikeisti leidiniais, ypač disertacijomis. Ir šias eilutes rašančiam yra tekę matyti kad svetimų universitetų disertacijų ir šiaip leidinių ateidavo į V. D. Universitetą, tačiau nevienam teko labai nustebti, kad mūsų universiteto leidinių (knygų ir žurnalų) ir taip pat V. D. Universiteto disertacijų beveik nėra Vokietijo universitetų bibliotekose. Jei lietuviškų leidinių visiškai nebūtų, galima būtų manyti, kad vokiečių universitetų bibliotekos tyčiom mūsų kauniškio universiteto gana gausių leidinių neįrašė į savo katalogus. Tačiau kadangi viena kita knyga pasitaiko, darosi aišku, kad ne vokiečiai dėl to kalti, bet mes patys.

Prof. V. Biržiška dalį kaltės nori suversti mūsų buvusiai Valstybės Kontrolei, kuri dažnokai stabdydavusi „kiekvieną gyvą darbą". Tiesa, gal ji kartais ir stabdydavo, tik nemanau, kad Valstybės Kontrolė būtų draudusi V. D. Universitetui savo leidinius siųsti į Vakarų Europą. Jei Valstybės Kontrolė nesutrukdė Lietuvių Tautosakos Archyvo vedėjui Dr. J. Baliui siųsti savo įstaigos leidinius į kitų kraštų bibliotekas, reiška, kad ir V. D. Universiteto biblioteka taip pat galėjo mūsų knygas populiarinti Europoj. Antra vertus, ir pats universitetas kontakto su Vakarų mokslininkais pageidavo. Juk ne veltui buvo nutarimas, kad V. D. Universiteto fakultetų leidžiamos knygos turėtų santrauką anglų, prancūzų ar vokiečių kalba. Fakultetų reguliaminai reikalavo iš doktorantų universiteto bibliotekai pristatyti 150 egz. disertacijų, kurios beveik visos turėjo būti išsiųstos kitiems universitetams. Panašus senato nuostatas buvo taikomas ir fakultetų leidiniams: 50—75 egzempliorių kiekvienos knygos ir 150 egz. fakultetų žurnalų turėjo būti siunčiama V. D. Universiteto bibliotekai, kad ši tuos leidinius pasiųstų kitų universitetų bibliotekoms. Tačiau šiandien matome, kad mūsų universiteto biblioteka kurios direktorium, rodos, visą laiką buvo prof. V. Biržiška, savo pareigų neatliko, nes šiandien V. D. Universiteto leidinių galima rasti tik atsitiktinai. Tiesa, prof. V. Biržiška pripažįsta, kad nesiuntimas lietuviškų knygų į Vakarų mokslo įstaigas buvo klaida. Jis taip pat pripažįsta, kad iš labai riboto egzempliorių skaičiaus buvo siunčiama „daugiausiai į Vokietijos rytus ar į slavų kraštus".

Nors dabar klausimai nedaug turi prasmės, tačiau po tokių pareiškimų negali iškęsti nepasiteravęs: kodėl gi tie leidiniai buvo siunčiami į slavų kraštus, t. y. į Pietus ir į Rytus, o ne į Vakarus? Juk su Lenkija mes beveik neturėjome normalaus susisiekimo. Sovietų Sąjungoj mūsų universiteto knygų žymi dalis tikriausiai eidavo į makulatūrą, o likusieji tolimesnieji slavų kraštai (Čekoslovakija, Jugoslavija, Bulgarija) ir rytinė Vokietija vargu turėjo tiek universitetų, kad būtų galėję sunaudoti bent pusę knygų, skiriamų užsienio universitetams. Vadinas nemažas jų skaičius būtų galėjęs būti pasiųstas ir į Vakarų Europos žymesnius universitetus net tuo atveju, kai V. D. Universiteto bibliotekos direktorius prof. V. Biržiška būtų labiau vertinęs slavų kraštus negu Vakarų Europą. Bet ir tie atlikę nuo slavų kraštų leidiniai nebūdavo išsiunčiami. Taip sakau todėl, kad viename didžiausių rytinės Vokietijos — Berlyno universiteto — bibliotekos kataloguose V. D. Universiteto leidinių beveik nėra. Ten nėra nė visų mūsų universiteto disertacijų. Antra vertus, žmogus, kuris yra matęs V. D. Universiteto bibliotekos sandėlius, pasakoja, kad universiteto leidinių ten buvo prikrautos krūvos.

Kodėl taip atsitiko? Ar dėl to, kad V. D. Univertiteto bibliotekos direktorius nevykdė senato nutarimų, ar neturėjo lėšų leidiniams persiųsti, ar apskritai Vakarų Europos kultūros nevertino ir todėl nenorėjo vykdyti V.D.Universiteto vadovybės nutarimų?

Esu linkęs manyti, kad Vakarų nevertinimas buvo pagrindinė priežastis. Jeigu Vakarų kultūra, į kurią lietuvių tauta pakrypo nuo krikšto

priėmimo laikų būtų buvusi prof. V. Biržiškai prie širdies, tai jis į Vakarų Europos bibliotekas būtų pasiuntęs bent „Lietuviškąją Enciklopediją", kurios vyr. redaktorium yra buvęs ne kas kitas, o tas pats prof. V. Biržiška. Tada gal profesorius būtų paklausęs ir mūsų spaudos, kuri reikalavo iš mūsų mokslo įstaigų ir mūsų kultūrininkų aktyviau reprezentuotis Vakarų Europoj (Kiek atsimenu, Dr. Z. Ivinskis tuo reikalu, regis, „N. Romuvoj" buvo parašęs ilgoką straipsnį). Bet tada V. D. Universiteto bibliotekos direktorius jį, atrodo, praleido negirdomis. Dėl to šiandien kenčia ne tik pats prof. V. Biržiška, bet ir kiti mūsų universitetų dėstytojai, ir studentai, ir visi kiti kulturininkai, kuriems brangus kiekvienas savos kultūros trupinys.

Suprantu, kad vieni V. D. Universiteto leidiniai negalėtų visų mūsų knyginių reikalų patenkinti, tačiau jie šiandien nemaža kur mums galėtų patarnauti — mūsų profesoriai galėtų jais atsiremti, naujus darbus rašydami, studentai iš jų galėtų mokytis ir reikale prieš svetimtaučius reprezentuotis. O dabar mūsų studentui nejauku pasirodyti vokiečių universitetuose, nes jis negali svetimtaučiui parodyti beveik nė vieno savo buvusių profesorių darbo.

Būtų neteisinga prof. V. Biržiška kaltinti apskritai dėl lietuviškų knygų nebuvimo vokiečių ar prancūzų bibliotekose. Kadangi prieš karą grožinės literatūros daugiausia išleisdavo privatinės leidyklos, tai joms ir tenka žymi dalis kaltės dėl apsileidimo ir įsikibimo į uždarbius; tačiau kas liečia reprezentavimąsi mokslo veikalais, didžiausią atsakomybės dalį turėtų jausti prof. V. Biržiška, nes jis buvo ilgametis direktorius stambiausios mūsų mokslinės bibliotekos, kuriai buvo uždėta pareiga V. D. Universiteto leidinius paleisti į Vakarų Europos universitetus. Jei būtų buvę žinoma prieš karą, kad ta pareiga nebuvo tinkamai atliekama, esu tikras, kad nevienas disertacijos ar universiteto išleistos knygos autorius būtų pasistengęs pats savo lėšomis savo veikalą į žymesnes Vakarų Europos bibliotekas pasiųsti.

Šiandien tai rašoma ne dėl tuščių priekaištų, bet su širdgėla, nes tremtyje kiekviena žymesnė mūsų kultūros apraiška mums yra visokeriopai brangi. Mūsų širdgėla juo didesnė, kad dėl lituanistinių knygų vargo nemažą atsakomybę turi pasiimti tas žmogus, kuris lietuviškai knygai yra daug nudirbęs — net pražilo, beregistruodamas ir beatkasinėdamas senuosius lietuviškos knygos leidinius. Nors šitas vargas mums buvo labai skaudus nuo tremties pradžios, tačiau jo nekėlėme, kol pats prof. V. Biržiška jo viešai nepajudino. Ir šį skaudų faktą čia svarstome dėl to, kad būtų matyti, kaip monopolinio pobūdžio nusistatymai bei nepaisymas viešosios opinijos balsų gali pakenkti bendram reikalui ir kad ateity panašios klaidos nebūtų kitų kartojamos.

Doc. Dr. J. Grinius

IVYKIAI IR ŽMONĖS

SUKRĖTIMAS VAKARUOSE

„Vakarų fronte nieko naujo' . . . Ši M. Remarko antraštė tebetinka ir šiandien paženklinti Vakarų veidui, žinoma, nuėmus militarinę skraistę. Tie nelaimūs Vakarai gyvena jau kuris metas fronto dienas. Vos nutilo 1914 metų sukrėtimas, jaunoji karta, ką tik atvėrusi akis, irgi patraukė į frontą. Po šių dviejų sukrėtimu tiek materialinis, tiek dvasinis gyvenimas liko tiek išmušti iš vėžių, kad reikės laukti vėl naujos kartos, kuri pajėgs atrasti pusiausvirą.

Sukrėtimo ženklai ypač ryškūs P r a n c ū z i j o j ir B e l g i j o j. Tai šalys, kurios karo sūkurius pergyveno labai aktyviai, ir apie kurias čia noriu daugiau užsiminti.

Belgija tiek geografiškai, tiek dvasiškai netoli terieda nuo Prancūzijos. Kartu tai yra kraštai, kur katalikybės formuojanti galia buvo ypač stipri. Šiuo metu betgi negali pasakyti, kad jos galia būtų dominuojanti. Apšvietos metu palaužta Prancūzijos katalikybė nebeatgauna tos dominuojančios galios. Ji tebesilaiko, tiesa, ant suburtų tradicijų, ypač kai kuriose srityse, bet išeiti į mases ir jas patraukti ji nepajėgia, nors pastangų, ir dar labai idealių, netrūksta.

Vienas būdingiausių dabartinės Prancūzijos kartos bruožų — tai b e i d ė j i š k u m a s. Ji siūbuoja šiandien jieškodama tvirto inkaro. Tradicinis jos idėjų bruožas sudužo. Tūkstančiai prancūzų jaunimo, grįžę iš konc. stovyklų Vokietijoje, nebesugeba įaugti į tradicinį gyvenimą. Tie stovykliniai metai tiek pakeitė jų galvoseną ir iškėlė tiek naujų problemų, kad tradicinė pasaulėžiūra pasirodė nepajėgi jiems duoti atsaką. Taip prancūzų jaunimas ir svyruoja tarp m a r k s i z m o o ir e g z i s t e n c i a l i z m o. Pirmasis imponuoja ne tik kaip ekonominė sistema, bet ir kaip p a s a u l ė ž i ū r a, kuri viską išaiškina. Jo dialektika patraukia daugelį, nes sugeba i š a i š k i n t i i s t o r i n į d a b a r t i e s v y k s m ą. Juk daugelis dabar kamuojasi, jieškodami dabarties prasmės, ir kimba ten, kur ją suranda. Be to imponuoja marksizmas savo m e s i j a n i z m u. Jis žada ateitį, kuri galinti būti iškovota tik revoliucija. Po šio karo daugis jaunimo, grįžę iš rezistencinio sąjūdžio (maquis), kuris neturėjo doktrininio pagrindo, puolė marksizmui į glėbį. Jei šiandien Prancūzijos komunistai turi tiek kovūnų savo eilėse, tai pirmiausia ne todėl, kad kraštas pergyvena ekonominę mizeriją, o todėl, kad jis jieško i d ė j i n ė s a t r a m o s. Tai ypač pasakytina apie akademinę prancūzų jaunuomenę. Ji kelia Marksą iš numirusių, diskutuoja ir dažnai žavisi. Prancūzijoj šiandien neišvengiama net katalikų jaunimui numoti ranka į tą sistemą. Ir jis yra priverstas pereiti per tas idėjas, kurios ne vieną nuveda į praktinį jų realizavimą komunistų partijos eilėse. Čia gi jį pagauna d i s c i p l i n a, a t e i t i e s r e g ė j i m a s ir p a s a u l ė ž i ū r o s t u r ė j i m a s. Kai kurie prancūzų katalikų vadai mano, kad katalikų jaunimui nėra ko bijoti pereiti per komunistinę discipliną. Esą geriau, kad jaunimas pažins marksizmą, nei klaidžios pesimistiniame ir beidėjiniame anachronizme.

Ne vieną patraukia ir e g z i s t e n c i a l i z m a s, kurio aktyvus skleidėjas yra J. P. S a t r e. Tai stojinė laikysena žmonių, kurie, nerasdami žemės po kojom, viską stato ant absurdo. Jei vokiečių egzistencializmas šiandien akcentuoja būtį, tai prancūžų — n i e k ą (néant). Didysis sukrėtimas privedė juos prie absoliutinės beprasmės, kuri turinti atstoti jieškomą prasmę.

Kiek kita linkme suka M a l r a u x, kuris naujausioj savo knygoj „Psychologie de l'art" metė šūkį, k a d d a b a r t i e s p r a s m ė e s a n t i l i k i m a s. Tai naujas bandymas duoti jaunajai kartai atramą, kuri tačiau yra nemažiau trapi, kaip ir kitos.

Taip pokarinis prancūzų jaunimas gyvena prislėgto jieškojimo periodą. Jis jieško naujų pranašų ir mokytojų. Senieji, kaip André Gide ir kt., beliko tik un-tų bibliotekose. Tokio visus patraukiančio žmogaus tuo tarpu nėra. Nemaža vilčių duodą De Gaule, tačiau jo ideologijos nebuvimas nesugeba patenkinti jieškotojų visų aspiracijų. Jis daugiausia imponuoja senosios kartos metodų neigimu, o jaunimas gi nesimpatizuoja III respublikos seniams, kurie dominuoja ir IV-toj.

Prancūzų intelektualai stebisi vokiečių jaunimu, kuris tuoj po karo griebėsi atstatyti suardytą gyvenimą.

Domenach, „Esprit“ laikraščio viceredaktorius, kuris dalyvavo tarpt. jaunimo konferencijoj Miunchene, su nusistebėjimu konstatavo (savo konf. Liuveno un-te), kad prancūzų jaunimas organizaciniu požiūriu atsilikęs. Tuo tarpu, kai vokiečių jaunimas suskubo susiorganizuoti, perimti būstines, bibliotekas, sudaryti pagalbos centrus nukentėjusiems, alkaniems, prancūzai tebealksta, tebesvyruoja. Jų organizacijos merdėja. Buvę vadai mirė konc. stovyklose, o nauji dar neiškyla. Un-tų studentai ypač vargsta. Jų daugumas yra priversti ieškot papildomo pragyvenimo šaltinių (darbo naktimis), nes šeimos nepajėgia duoti 10 000 fr. mėn. (pragyvenimo minimumas prieš nuvertinimą). Tbc ligonių skaičius didesnis nei karo metu.

Nemaža bendrų bruožų turi ir Belgija. Ir čia tie patys idėjiniai rūpesčiai, kurie ryškiau pastebimi jaunime. Žosistų sąjūdis, toks gaivalingas prieš karą, šiandien nebeturi to polėkio. Jaučiamas didelis išsekimas. Daugelis paruoštų vadų išnyko, o naujų paruošimas reikalauja daug laiko. Jų studijų ratelių metodas pasirodė masėms nepatrauklus ir liko tik elito metodas. Kan. Cardiju, sąjūdžio įkvėpėjas, kuris dirba nenuilstamai ir toliau, ypač plėsdamas sąjūdžio veiklą abiejose Amerikose, nepametа pasitikėjimo, tačiau įvykusio sukrėtimo nepajėgia ignoruoti. Vienas ryškus žosistų nuopelnas, kuris pasireiškia kaip tik dabar, tai profesinių sąjungų kadrų papildymas. Krikšč. prof. sąjungos nestokoja dabar prieauglio ir vadų, kurie ateina iš žosistų. Tas pats ir su PSC (parti social-chretien), kurios vad. vietose dirba buvę žosistai.

Belgų idėjiniame gyvenime dar stipriai laikosi tradicijos, ypač flamanduose. Jomis remiasi tikybinis gyvenimas, ir jaunimas tebėra stiprioj jų įtakoj. Be to, jis pereina per katal. mokyklų sistemą, kuri Belgijoj yra stipriai išplėsta. Daug prisideda ir skautizmas, kuris, katalikų vadovaujamas, sugeba įkvėpti priaugančiai kartai disciplinos dvasią. Liuveno un-tas yra stipri viso krašto idėjinė atrama. Gausūs vienuolynai patraukia nemaža jaunimo.

Šalia to yra ir Belgijoj antroji medalio pusė — atitolimas nuo katalikybės principų. Ypač valoniškoji krašto dalis stipriai priklauso nuo Prancūzijos srovių. Šioj tad daly marksistinės idėjos yra gyvos. Jos, be kitko, yra palaikomos ir vad. laisvojo Briuselio un-to, kurio misija jau nuo praėjusio šimtmečio tebėra — dechristijanizacija per intelektinius sluogsnius. Jo įtaka nėra be reikšmės. Jo auklėtiniai, kaip dabartinis min. pirmininkas P. H. Spaak, didžiuojasi pareikšdami esą nekrikštyti, nepriėmę pirm. Komunijos ir žengią su marksizmu. Pastarasis turi adeptų ir priaugančioj kartoj, kuri, privengdama kraštutinio marksizmo, linksta daugiau į nukrikščionintą humanizmą, kurį jie vadina marksistiniu humanizmu. Šis kultyvuojamas yra kai kuriose un-tų katedrose ir penetruoja socialistinį jaunimą, kurio kadrai rekrūtuojasi viešose valstybinėse mokyklose. Dėl pastarųjų eina nuolatinė kova: socialist. tendencija norėtų suvalstybinti visas mokyklas ir palenkti socialistinei-liberalinei srovei, o katalikai priešinasi visom jėgom ir aukoja visus išteklius joms išlaikyti.

Apskritai, pokarinėj Vakarų katalikybėj dar nematyti naujų stiprių impulsų renesanso linkme. Tiesa, yra nemaža žadančių bandymų, ypač Prancūzijoj, bet jie tebėra ieškojimo stadijoj ir stipresnių sąjūdžių nesudaro. Uždavinys, prieš kurį stovi Vakarų katalikybė, yra toks milžiniškas, kad nauji pranašai dar nedrįsta prabilti stipriau. Pastarieji gali ateiti iš sukrėstos ir jieškančios prancūzų katalikybės arba iš solidžios ir tradicinės belgų katalikybės, kurios pagrindai tebėra tvirti. Lauktina, kad tie pranašai nesivėlintų ir atsilieptų laiku į jieškančiųjų aspiracijas. Pasivėlinimas — tai viena fatalinių religinių sąjūdžių klaidų. Dabartis jieško savo dabar prasmės. Kai kas mano, kad gyvename prė-fašizmo metą. Tiek Prancūzijos, tiek Belgijos jaunimas, kuris irgi pergyveno fašizmą savyje, nėra visiškai atsikratęs kai kurių jo pradų, ir ateitis gali parodyti naujų kolektyvinių formų, kurių neįkvepia dabartinė Vak. Europos demokratija.

Pr. G.

MENAS

REŽISIERIUS IR RAŠYTOJAS

Autorius yra žinomas Berlyno aktorius ir režisierius W. Liebeneiner. Čia duodamos jo įžanginės mintys į Dr. G. Müller'io knygą „Dramaturgie des Theaters und des Films“.

Kaip gera dailininkui! Jam pasivaidena koks nors veidas, jis griebia drobės, paletę, teptukus ir paišo iki pabaigia. Ką jis atsiekė, tas visa išėjo iš jo. Niekas negali jo sutrukdyti; daugių daugiausia galėjo jam įkalbėti. Bet tą visą drobėje įgyvendinti tegali tik dailininkas.

Bet kaip sunku dramaturgui, aktoriui bei režisieriui! O kompozitoriui ar dirigentui! Jie visi priklauso nuo kitų žmonių, kurie nors su jais yra ir tos pačios minties, tų pačių meninių siekimų, bet kiekvienas jų kuria tai, ką savo fantazijoje matė ir žodžiais apsakytą girdėjo. Mes iš kasdieninio gyvenimo žinome, kad kalbėtas žodis pridaro daug nesusipratimų. Ir kartais labai reikia pasistengti gerai paaiškinti, kas tau atrodo labai paprasta ir suprantama; ir tokios savokos á la „tikrovė“ ar „idealizmas“ kiekvieno yra saviškai suprantamos.

Suprantama, kad ir paveikslą įvairūs žiūrovai įvairiai vertina, bet jis lieka čia, jis lieka amžinai tas pats. Scenos veikalas taip pat lieka amžinai, bet jo gyvenimas, kaip gulbės ežere: tik tas, kurs ją plaukiant matė, supranta kokia gracija ir didybė slepiasi po šitomis, kartais purvinomis, paukščio plunksnomis.

Pati teatro struktūra yra tokia, kad čia negalima veikti demokratiniais principais. Jų vietoje čia stovi autoritetas — asmenybė, kuris be meno supratimo dar turi turėti organizatoriaus ir vadovo ypatybes. Šiandieną šiuos visus sugebėjimus nusako žodis — režisūra. Režisieriuj yra žmogus, kurio svarbiausias uždavinys — mokėti su žmonėmis apsieiti. Ir taip pat, kad jis sugebėtų suprasti draminį veikalą nuo pat jo pradžios iki smulkiausių niuansų. Taip pat jis turi sugebėti visus žmones, reikalingus šiam pastatymui, įstatyti į tą liniją, kurią autorius veikale nužymėjo, arba režisierius mano, kad to norėjo autorius. Kuo daugiau įvairesnių ir stipresnių asmenybių kartu dirba, tuo sunkiau tas įvykdyti.

Rašytojas yra įpratęs vienas kurti, savyje įsiknisti, pamažu apgalvoti, apsvarstyti, pridėti, atmesti iki pagaliau parašo.

O režisierius turi mokėti visą ansamblį viena linkme palenkti, nenudildant jo, bet sukurstant ir negalimo iš jų reikalaujant, idant galimą atsiekus.

Jis turi mokėti būt brutaliu, bet tačiau jis neprivalo turėti nė mažiausios puikybės. Ir veikalo vardan jis privalo savęs išsižadėti. Režisieriui tasai idealus rašytojas, kuris jam stato naujus reikalavimus, tačiau dramaturgijos taisyklių rėmuose. Šitos taisyklės, kurios visiems laikams ir visiems veikalams buvo tos pačios, turi būti kiekvieno dramos kūrinio pagrindu. Ir tik ant šio pamato rašytojas gali toliau laisvai kurti. Jis niekuomet tegu nekreipia dėmesio į vadinamus sceninius galimumus. Šie galimumai atsiranda ir prapuola pagal rašytojo reikalavimus; tik dramaturgijos taisyklės lieka.

Nieko režisierius taip nebijo, kaip rašytojo specialisto, kurs kiekvieną niuansą bei kiekvieną techninį galimumą smulkiausiai aprašo ir iš režisieriaus nori padaryti padavėją. Ir dėl to neretas režisierius, neatsispyręs sitiems nurodymams, pasiduoda vergijai, užuot iš savęs davęs ką produktyvaus.

Rašytojas neturi būt teatro specialistas. Užtenka jeigu jis yra dramaturgijos specialistas. Tai ir yra tas sai, ko režisierius laukia iš rašytojo.

Tas, kurs nepažįsta dramaturgijos taisyklių, negali parašyti dramos veikalo, nors ir pats genialiausias rašytojas būtų. Negali būti dramos veikalo be dramaturgiško sutvarkymo. Mažų mažiausiai anoks ilgam neišliks. Prieš tūkstančius metų buvo laikotarpis, kuriame parašyti dramos veikalai ir šiandien dar tebevaidinami, nors ir po kelių tūstančių metų. Ir tik todėl, jog jie buvo parašyti paisant dramaturgijos taisyklių. O viduramžy, pavyzdžiui, tebuvo rašomi tik epiniai veikalai, kurie šiandien niekeno nežinomi. Neseniai ekspresionizmas bandė suardyti taisykles ir dramines formas. Šiandieninė drama tačiau vėl grįžta prie amžinųjų dramos taisyklių.

Aišku, kad yra taisyklių, kurias galima peržengti ar naujai atkurti. Bet tam yra sąlyga: pažinti tąsias taisykles. Tik tas, kurs gramatiką pažįsta, tegali kurti naujus žodžius bei sudaryti naujus sakinius.

Mes, aktoriai ir režisieriai, norime kartą pasakyti rašytojams, jog mes iš jų nieko daugiau nereikalaujam, kaip taisyklingai sustatyto ir galimo vaidinti veikalo. O visa kita, kaip meniškas išbaigimas, nudailinimas, psichologiški charakteriai, natūralistinis aprašymas, genialūs dialogai, lyriška nuotaika ar kalbos grožybės taip pat yra labai sveikinami, bet praktiškai teatrui tai tėra antravertis dalykas. Teatre tik tiek reikia žinoti: uždanga pakyla ir teatre sėdi žiūrovai. Ar veikalas dėka meniškų ypatybių išsilaikys šimtus metų ir ar bus vaidinamas kitų aktorių ir žiūrimas kitų žiūrovų, šiandien tas nieko nereiškia. Šitą rašytojai dažniausiai stengiasi užmiršti. Todėl visuomet aktoriai patys imdavosi rašyti veikalus. Tas pats ir šiandien yra. Tačiau tas faktas, kad aktorių tarpe atsiranda gabių dramaturgų, kaip antai Iffland, Curt Goetz ar Sascha Guitry, ar vienas kitas, kaip Aristofanas, Shakespeare ar Molière net amžinai įrašę savo vardus, negali šiandienos rašytojo atleisti nuo jojo pareigos būti geru dramaturgu. Kai pažiūrime su kokiu kruopštumu ir ištverme visi didieji klasikai studijavo dramaturgijos dėsnius ir savo pirmtakus, juos versdami, tai negalime to nereikalauti ir iš mūsų rašytojų.

Ne kiekvienas režisierius pajėgia nei turi laiko blogai parašytą veikalą savo pastatymui perdirbti. Mažame teatre režisierius paprastai būna perdaug darbu perkrautas. Jis daugiau turi laiko, jei dirba didesniame teatre, bet čia yra pavojaus, kad atbėgs autorius ir pakels skandalą, būk jo veikalas sugadintas.

Kartą aš Berlin Staatstheater stačiau vieno jauno rašytojo pirmą dramos veikalą. Prieš pradėdamas repetuoti, aš dvi savaites jį su pačiu autorium perdirbau, pritaikant vaidinimui. Ir šis veikalas scenoje turėjo didelį pasisekimą, visi teatrai jį statė, o vėliau aš iš jo filmą susukau. Aišku, pasisekimas daug priklausė nuo autoriaus puikių dialogų, bet šitas, be dramaturgiško apipavidalinimo ir sustatymo, negalėjo prieiti iki žiūrovo.

Didelė laimė būtų rašytojui pamatyti Berlin Staatstheater vieno kurio pastatymo režisieriaus egzemplioriu. Tada jis suprastų kodėl šiame teatre veikalai, ne vien dėl geresnių aktorių ar brangesnio pastatymo, turėdavo didesnį pasisekimą, kaip kur kitur. Bet vien tik dėl to, jog jie čia būdavo perdirbami. Vienoje komedijoje, pavyzdžiui, uždangą davėme vidury antro veiksmo, o antrąją veiksmo dalį, gerai apibraukę, pridėjome prie sekančio. Viename gerai žinomo rašytojo veikale turėjome vieno herojaus ilgą prakalbą duoti kitam personažui, ir visą antrojo veiksmo pabaigą atkėlėme į pirmą veiksmą. Garsiausių dramaturgų veikaluose kartais reikalinga sukeisti scenas. Taip pat viename veikale, kurs pagal mūsų perdirbimą turėjo nepaprastą pasisekimą, ketvirto veiksmo pabaigą sukeitėm su pradžia. Taip pat vieną aktorių, kurs pagal tekstą turėjo jau iš scenos išeiti, visam veiksmui palikome scenoje, jam suteikdami visai naujų funkcijų. Tą turėjome padaryti po katastrofiško įspūdžio generalinėje repeticijoje ir prieš autoriaus valią, kurs protestuodamas apleido teatrą, tačiau kurs premjeroje sugrįžęs padėkojo už pataisymą. Tame pačiame pastatyme mes įdėjome ištisą sceną iš kito veikalo, bet dėl šito nemalonumų neturėjome, nes anojo autorius prieš du tūkstančius metų buvo miręs.

Mes, teatralai, perdirbdami veikalą, visuomet statome klausimą: kodėl mes režisieriai turime perrašinėti veikalus? Ar rašytojai negalėtų to geriau atlikti, jeigu jie pažinotų dramaturgijos dėsnius?

Rašytojai dažnai ginasi, motyvuodami tuo, kad veikalas parašytas pagal tikrą atsitikimą, kad jis paimtas iš gyvenimo. Mes turime jiems pasakyti, kad mes ne gyvenimą vaidiname, bet teatrą, ir kad dramaturgijos taisyklės yra matematiškos, bet ne biologiškos.

Aktorius iš rašytojo laukia to paties, idant jo triūsas apsimokėtų triūso. Geriausias vaidybinis užtušavimas negali panaikinti dramaturginių klaidų. Jei veikalas pasisekimo tesitiki tik aktorių pagalba, tada salėje paprastai būna labai mažai publikos: tik tie, kurie ateina pasižiūrėti savo aktorių. Visų pirma aktorius iš rašytojo laukia g e r o s r o l ė s. Rašytojas privalo daugiau demesio kreipti į veiksmą, negu į charakterį. Aktoriui lengviau mažiau apipavidalintą charakterį pagilinti, kur jis gali panaudoti visą savo fantaziją ir pasireikšti, negu iš silpno veiksmo padaryti stiprų. Daugelis blogų veikalų, kuriuos teatrai atgal autoriams grąžina, turi stebėtinai puikių charakterių — rolių. Atrodo, jog šie autoriai yra tokie naivūs, kad jie, lygiai kaip publika, teatro spektaklyje ar filmoje temato tiktai aktorius ir charakterius. Jie mano, jog tas pastatymas ar toji filma tik dėl to patiko, jog tas ar anas aktorius gilų įspūdį padarė. Bet jie nemato, kokia tam sąlyga buvo: stiprus, taisyklingas veiksmas, kad rolė visame veikalo plane buvo vietoje. Šiaip, kad ir geriausias aktorius, nieko nebūtų padaręs. Naivus rašytojas galvoja gerą veikalą parašęs, kai tuo tarpu tėra tik geros rolės. Bet jis padarytų didelį malonumą aktoriui ir žiūrovui ir pats sau, jeigu pirmiausia sudarytų stiprius veiksmo rėmus, o tik vėliau į juos įleistų geras roles.

Vertė A. Mks

A b e j o t i n a s n e m i r t i n g u m a s

Vieną dieną britų „News Chronicle" redaktorius, norėdamas kuo nors paįvairinti nuobodžią kasdienybę, sudarė sąrašą žmonių, apie kuriuos, jo galva, pasaulis šenkės dar ir po šimto metų. Į sąrašą įtraukė šiuos žmones: Winstoną Churchillį, Staliną, Gandhį, Bernardą Shaw, Entšteiną, Eisenhowerį, Chapliną, Sibelijų, Benedetto Croce, Augustą Johną. Paskum lakraštis atsiklausė keturių žymiausių britų, kuriems iš šių dešimties asmenų atiduotų jie savo balsus. Bernardas Shaw pasisakė kaip už nemirtingąjį tiktai už suomių kompozitorių Sibelijų, kiti trys — balsavo už Shaw ir Sibelijų. Shaw pastebėjo: „Dėl Churchillio ir kitų politinių džentelmenų tenka pasakyti, kad dabar dar būtų per anksti juos įtraukti į nemirtingųjų skaičių". Tačiau paskutinį žodį, kaip paprastai, tarė eilinis nežinomas pilietis iš gatvės. Jis ir neprašomas pasiūlė tris nemirtinguosius: Henry Wallace, Einšteiną ir trečią nežinomąjį, „naujai gimusį kūdikį, patį paskutinį iš visų likusių gyvų Europoj žmonių, Europoj, virtusioj milžiniška radioaktyvia dykuma, kurioj negalės gyventi jokia žmogiškoji gyvybė" („Time", New Yorkas).

PAUL HINDEMITH

Paul Hindemith gimė Hanau 1895 m. lapkričio 16 d. Jau pačioje jaunystėje pradėjo reikštis muzikiniais gabumais ir būdamas 13 metų stebino visus savo virtuozišku smuikavimu. Studijavo Frankfurto koncervatorijoje ir jau 20 metų tapo Frankfurto operos koncertmeisteriu. Per sekančius 10 metų jis spėjo pagarsėti kaip vienas iš gabiausių vokiečių muzikų. Jo muzika tačiau, kaip jis pats išsireiškia, turi turėti ne tik meninę vertę, bet turi būti ir praktiškai pritaikoma, arba „Gebrauchsmusik". Jis nemėgsta jokio paviršutiniškumo, ir kiekvienas jo kūrinys gimsta tik gerokai jį apgalvojus. Jo neįprastas protingumas, gera orientacija ir ypatingai gera atmintis įgalino jį pasiekti didelio bendro išsilavinimo. Šalia 5 svetimų kalbų, kuriomis jis kalba (tarp kitko ir turkiškai) mokosi jis vėliau dar lotynų ir graikų kalbos, kad galėtų pažinti klasikus jų senosiose kalbose. Ypatingai jis rodo susidomėjimo aukštąja matematika. Vienas jo draugas rašo: „Aš mačiau jį komponuojant perpildytame traukinyje tarp garsiai besikalbančių ūkininkų, sutikau jį viename auto Londone, studijuojant graikų gramatiką, triukšmingame vienos stoties laukiamajame su matematikos knyga ant kelių". Komponuoja jis dažniausia iš karto ir retai kada taiso, ką jau yra parašęs, nes pas jį jau viskas yra galvoje dar prieš rašant į popierį. Hindemith nemėgsta jokių interview ir kai jų negali išvengti, apsiriboja tik grynai sausais ir medžiaginiais daviniais apie savo kūrinius. Ne vieną kartą yra priešinęsis, kad jo nuotrauka būtų kur nors atspausdinta arba būtų kas kalbama apie jo kūrimo procesą. „Jeigu aš užsisakau kostiumą, tai man svarbu tik geras darbas, tuo tarpu siuvėjo privatus gyvenimas man visai nerūpi. Taip pat juk ir menininkai turi teisę į privatų gyvenimą" — rašo jis. Todėl jis atmeta visus kvietimus, nepriiminėja jokių svečių ir neatsakinėja į skambinimus telefonu. „Mano laikas man yra perdaug vertingas; net ir mieliausias svečias negali man atsilyginti už tai, kiek jis man laiko pavagia". Tačiau, nežiūrint viso to, tarp draugų jis visad yra vienas iš linksmiausių ir mėgsta gyvus pokalbius.

Viešai savais kūriniais Hindemith pradėjo reikštis tik po didžiojo karo. Paklaustas tada vieno leidėjo, ką jis komponuojąs, jis atsakė: „Viską, ką tik jūs norite: kamerinę muziką, dainas, kūrinius pianinui, noriu rašyti ir operas, žodžiu viską, kas tik gali būti reikalinga".

Ypatingą dėmesį Hindemith kreipė į jaunimo muzikinį išsilavinimą. Rašydamas jaunimui skirtus dalykėlius jis praleisdavo gana ilgą laiką mokyklose, kad galėtų pažinti jaunimo gabumus ir reikalavimus. Dirbdamas su šešiamečiais ir aštuoniamečiais jis sukūrė žinomą muzikinį vaidinimą vaikams „Mes statome miestą", norėdamas sužadinti vaikuose muzikinius jausmus jau pačioje jaunystėje. Jis keitė tekstą ir taisė muziką, atsižvelgdamas į vaikų pageidavimus, nes jie, anot jo, instinktyviai jaučia tai, kas turi būti ir jie yra nepakeičiami kritikai.

Jausdamas pareigą perduoti tas žinias, kurias jis įsigijo, kitiems, ir pasitarnauti meno išsivystymui, jis sutinka profesoriauti Berlyno Aukštojoje Muzikos mokykloje. Čia jis pasirodo gabus ne tik kaip muzikas, bet ir kaip nepakeičiamas mokytojas, mėgiamas savo mokinių, nors jiems stato gana didelius reikalavimus. Tame laikotarpy jam paaiškėja, kad esamasis harmonijos mokslas nebeatitinka šių dienų reikalavimų. Jau daugiau šimtas metų, kai niekas tuo reikalu pagrindinai nėra rašęs, tuo tarpu kai muzika jau yra padariusi žymią pažangą. Viskas, kas neatitiko taisyklių, tačiau atrodė esą teisinga, buvo paaiškinama kaip išimtys. Pradedant Mozartu ir baigiant Beethovenu iki Regerio, nekalbant jau apie moderniuosius muzikus, tokios išimtys augo pasibaisėtinu skaičiumi. Muzikai grėsė tikra anarchija. Hindemith pasiryžo tą dalyką sutvarkyti. Nepailstamai dirbdamas, jis rinko medžiagą, studijavo Helmholtzo veikalus ir ypatingai garso ir šviesos bangas kartu domėdamasis naujais atradimais elektro-akustikos srityje. Visus surinktus davinius jis panaudojo savo veikale „Unterweisung im Tonsatz". Kiekviena to veikalo tezė buvo jo paties praktiškai išbandyta. Šituo veikalu Hindemith pasistatė sau amžinai pasiliekantį paminklą. Du tomai jo jau yra pasirodę, tuo tarpu trečias po ilgametės praktikos Yale's universitete, Amerikoje, tebeguli rankraštyje.

Nemaža dėmesio Hindemith skyrė muzikos praktiškumui. Beveik visi jo kūrininai yra sukurti kokiam nors tikslui, arba pagal specialius užsakymus, arba pastebėjus, kad panašių veikalų dar iš viso nėra. Tokiom pažiūrom vadovaudamasis, jis sukūrė visą eilę dalykų visiems pučiamiesiems instrumentams. Tarp kitko — visais tais instrumentais griežia jis pats.

Tuoj po Pirmojo pasaulinio karo, kada daugelis jaunų komponistų neturėjo galimybės pasirodyti viešumoje su savo kūriniais, jis ėmė organizuoti vėliau pagarsėjusias Donaueschingo ir vėliau Baden-Badeno muzikos šventes. Beveik visi jaunieji komponistai, kurie šiandien jau yra tapę garsiais, iškilo kaip tik tose Hindemith organizuojamose šventėse. Pasisekimas buvo didelis ir čia gimė: pučiamoji muzika, trumpos operos, jaunimo muzika, didaktiniai kūrinėliai, filmų muzika ir kt. Vėliau, į šitų švenčių ruošimą įsikišus Reicho Muzikos Rūmams ir Propagandos Ministerijai, jos nustojo savo vertės. Hindemith buvo iš muzikos gyvenimo išjungtas ir jo kūriniai koncertuose draudžiami.

Tuo pačiu metu jis turkų vyriausybės prašomas sutiko suorganizuoti aukštąją muzikos mokyklą Ankaroje, kas jam, intensyviai keletą metų dirbant, pavyko.

Nežiūrint visų pažadų, kad jo kūriniams Vokietijoje bus nuimtas draudimas, Hindemith apsigyveno Šveicarijoje, nereikalaudamas jokių Goebbelso malonių. Ten jis apsigyvena kaimo namelyje ir komponuoja toliau, kartu ir ūkininkaudamas.

Pasunkėjus gyvenimo sąlygoms Šveicarijoje, jis priėmė Yale's universiteto Amerikoje kvietimą, kur dar ir šiandien jis tebedirba kaip ordinarinis profesorius. Filadelfijoje jam buvo suteiktas garbės doktoratas.

Hindemitho didžioji opera „Mathis der Maler", neseniai pastatyta Münchene, kuriai jis pats parašė ir puikų poetinį tekstą, pirmąjį kartą buvo pastatyta Züriche. Tai buvo triumfo diena jos autoriui, tačiau diena, apie kurią su pagieža buvo kalbama ano laiko Vokietijoje. Taip „pagerbė" tretysis Reichas savo muziką.

K.

---

70 metų scenos darbo jubiliejus

Lenkijoje, Krokuvos teatre dirba seniausias pasaulyje aktorius Ludwig Solski. Jis taip pat yra ir šio teatro direktorius. Jis šiais metais atšventė savo 70 metų aktoriaus darbo sukaktį, įscenizuodamas Michail Balucki „Didžioji žuvis" ir pats suvaidindamas vyriausį vaidmenį. Tai buvo jo arti tūkstantinė rolė. Nežiūrint jo 92 metų amžiaus, savo vaidmenį scenoje „šokte atšoko"! Jis juokavo, šokinėjo, lakstė ir neatrodė daugiau kaip 55 metų.

Lenkijos teatre jis buvo tai, kas Rusijos — Stanislavskis. Jis buvo pirmasis Lenkijos teatro pionierius ir ant savo pečių išnešė visą savo tautos teatro istoriją.

Ma

ROMANO JONELIŪKŠČIO DAINŲ IR ARIJŲ VAKARAS TŪBINGENE

Balandžio 3 dieną jaunasis solistas davė pirmąjį savo viešą koncertą. Pirmojoje programos dalyje išgirdome R. Schumann ir R. Strauss dainas, antrojoje — R. Leoncavallo, Ch. Gounod, G. Bizet, G. Verdi, G. Rossini operų arijas, ir bisui — Vl. Jakubėno „Tėvas su močiute savo".

Iš Robert Schumann kūrinių geriausią įspūdį paliko abiejų venecietiškų dainų atlikimas ir ypač „Du grenadieriai", kur solistas, išlaikydamas dramatinę įtampą, su didele intuicija interpretavo abiejų grenadierių psichologinį kontrastą.

Jau modernesnio Richard Strauss dainos iš solisto reikalauja ne tik didelio muzikinio pajautimo, bet taip pat ir nemažesnių techninių sugebėjimų (daugiausia sinkopinė ritmika ir sunkūs intervalai). Tačiau R. Joneliūkščio dainavime neišgirdom nė vienos, technine prasme, netikros gaidos. Gi pats išpildymas buvo be priekaištų ir solistas tikrai meniškai atkūrė kompozitoriaus subtilias nuotaikas, reikalui esant („Die Nacht", „Traum durch die Dämmerung") parodydamas ypatingai gražią pianissimo liniją. Aplamai, šios penkios dainos sudarė stipriausiai išbaigtą vienetą koncerto programoje. Čia daug lėmė ir tai, kad visų programai pasirinktų R. Strauss dainų lyrinis charakteris atitiko paties solisto balsinę prigimtį.

Antrosios dalies kulminacinis taškas buvo Figaro kavatina iš G. Rossini operos „Sevilijos kirpėjas". Jau vien techninė šios arijos pusė padaro tai, kad dainininkai neretai pasitenkina iš viso jos „sudainavimu". Inešdamas šiek tiek vaidybos, R. Joneliūkštis ją sudainavo nelauktai lengvai ir žaismingai. Sunkūs šuoliai šioje arijoje jo išpildymui nesudarė kliūties. Išpildymas buvo klasiškas ir publika nebe pagrindo išreikalavo ją bisui. Santūriai ir su nuotaika buvo atlikta Valentino malda iš „Fausto", o taip pat įspūdingai nuskambėjo Escamillo arija iš op. „Carmen". Koncertą solistas baigė su temperamentu sudainuodamas Vlado Jakubėno „Tėvas su močiute savo". Reikia pastebėti, kad dainuodamas gimtąja kalba solistas pasijuto laisvesnis ir ši charakteringa ir meistriškai moderniai sukomponuota liaudies daina klausytojus smarkiai sugestijonavo.

Fortepionu neblogai solistą lydėjo Hans Ziegler.

Šiame konecrte R. Joneliūkštis pasirodė stipresnis dainų interpretacijoje. Arijose galima buvo justi solisto nepritirimas. Klaida buvo pvz. lyriškai dainuoti Tonio prologą, kuris iš esmės yra dramatiškas.

Romanas Joneliūkštis yra lyrinis, aukštas, plačios skalės baritonas, su itin gera tarsena. Mokosi pas savo laiku ir už Vokietijos ribų pagarsėjusį prof. Theodor Scheidl, itališkos mokyklos. Iš R. Joneliūkščio dainavimo stiliaus galima spręsti apie jo mokytojo kvalifikacijas ir paties įdėtą darbą. Prie kiekvieno kūrinio jis stengiasi prieiti psichologiškai įsigilindamas ne tik į jo turinio, bet ir į skambesio charakterį (Iš dainos nepadaro arijos ir pan.). Stengiasi ne gražiai sudainuoti muzikos kūrinį, bet patiekti jį, kaip savyje atbaigtą visumą, kur nėra gražių vietų, bet yra linija. Balsas techniškai jau apvaldytas ir lygiai gerai kontroliuojamas tiek piano ar forte, tiek žemose ar aukštose gaidose. Visa tai R. Joneliūkščiui leidžia pasiekti to, kas yra vadinama išpildymu. Ir, ypač anksčiau jį girdėjusiems, buvo maloni staigmena jo balse pajusti daug šilimos. Šiai jo vokalinės prigimties pusei atskleisti tikriausiai padėjo gera mokytojo ranka ir ypatingai didelis darbas. Aplamai, R. Joneliūkštis yra tipas tikro menininko, labiausiai pasitikinčio nuolatiniu, įtemptu darbu. Vien žvilgsnį metus į programą (reikalaujančią, tarp kitko, jau prityrusio dainininko drąsos) galima sumoti, su kokiu rimtumu jaunasis solistas ruošiasi savo pašaukimui.

Romanas Joneliūkštis savo debiutu pasirodė esąs menininkas ir kaip toks yra vertintinas.

Baigiant negalima nutylėti vienos labai nesmulkmeniškos smulkmenos. Šių eilučių autorius beveik pilnoj Muzikos Instituto koncertų salėje veltui dairėsi savo tautiečių. Jų nei dešimties nebuvo. Ir tai tokiam Tūbingene, kuriame kaip tik beveik be išimties gyvenama inteligentų. Čia mes nenorime pradėti pamokslo, tik mums atrodo, kad jaunos meninės jėgos galbūt žymiai daugiau yra reikalingos moralinės paramos, kaip kad garsenybės. **D. G. Š.**

MAGIŠKASIS REALIZMAS

Šuolis į tai, kas nėra žemiška, kas yra aukščiau už ją, — štai ko reikalauja iš kūrybos mūsų epochos magiškasis realizmas, laikydamas tikrove daugiau negu realybe ir sukurdamas tuo būdu savitą stilių, dėl kurio nūnai varžosi mūsų epochos poetai ir menininkai, stengdamiesi, kas tiksliau jį išreikš. Jis muzikoje suskamba Stravinskio tonais ir moderniajai tapybai duodą naujus uždavinius. Gilias poetų problemas imasi spręsti ir tapytojai, ligi šiol daugiau pasigaudami formalaus žaismingumo ir tuo būdu mėgstančiam spręsti pagal įprastinį kasdienybės kriterijų žiūrovui įvarydami tiesiog siaubą... Naujųjų laikų realizme sprendžiamą vaidmenį vaidina abstrakcija ir konstruktyvi formuojamoji valia. Iš tokio realizmo šiandieninėj Anglijoj kilo Šekspyro renesansas, atkleidžiąs to didžiojo dramaturgo visą gilumą ir realybės pažinimą visai naujoj šviesoj. Moderniojo meno realizmas daro šuolį į paslapčių karaliją. Jo negąsdina tai, kad menui skiriams uždavinys išvaduoti iš gyvenimo sunkumo ir praskraidinti buitį, net daugiau: jis pažįsta visą pasaulio beprasmiškumo ir likimo demoniškumą. Tikrovė pro jo prizmę pasirodo su visa savo magiškąja jėga. Todėl tiktai tas supranta tikrąjį meno mastą, kuris įstengia į jį pažvelgti kūrėjo akimis ir pergyvenimą taip suprasti, kaip kad jį yra supratęs pats formos meistras, iš eilinio piliečio tapdamas kūrėju. („Der Tagesspiegel", Berlynas.)

ATSIŲSTA PAMINĖTI

Jonas Aistis PILNATIS. Parinktos eilės. Redagavo ir žodį parašė Bern. Brazdžionis. Viršelis ir iliustracijos dail. A. Vaičaičio. Išleido Liudas Vismantas, 1948 m. 160 psl., kaina 8 RM.

Jurgis Baltrušaitis POEZIJA. Pilnas lietuviškosios J. Baltrušaičio poezijos rinkinys. Spaudai parengė J. Aistis, išleido kun. P. M. Juras. 1948 m., 270 psl.

Prof. Kazys Pakštas. LITHUANIA AND WORLD WAR II. Publications of the Lithuanian Cultural Institute. Chicago, Illinois, 1947.

Kun. Juozas Prunskis COMPARATIVE LAW, ECCLESIASTICAL AND CIVIL, IN LITHUANIAN CONCORDAT. The Catholic University of America Press Washington, D. C. 1945.

Balė Voveraitė. ŽIRGONĖ IR GAILĖ. 3-jų dalių scenos pasaka. Iliustravo J. Tričys. Išleido Lietuvių Skautų Sąjungos Brolijos Vadija. 38 psl., 1948.

J. Švaistas. RAŠAU SAU. Tremtinės užrašai. „Minties" leidinys, 80 psl., 1947 m. Viršelis dail. P. Augiaus.

ŽINGSNIAI. Kultūros žurnalas, Nr. 13, vasario mėn.

NAUJOJI AUŠRA. Amerikos lietuvių kultūros žurnalas, Nr. 5, balandžio mėnuo.

MŪSŲ LIETUVA. Brazilijos lietuvių dvisavaitinis žurnalas, kovo 12 d., Nr. 6.

VARPELIS. Mėnesinis, religinis ir patriotinis Šv. Pranciškaus dvasioje laikraštis. Leidžia Lietuvos Pranciškonai Amerikoje. Balandžio mėn. Nr. 4 Adresas: Kennebunk Port, Maine. U.S.A.

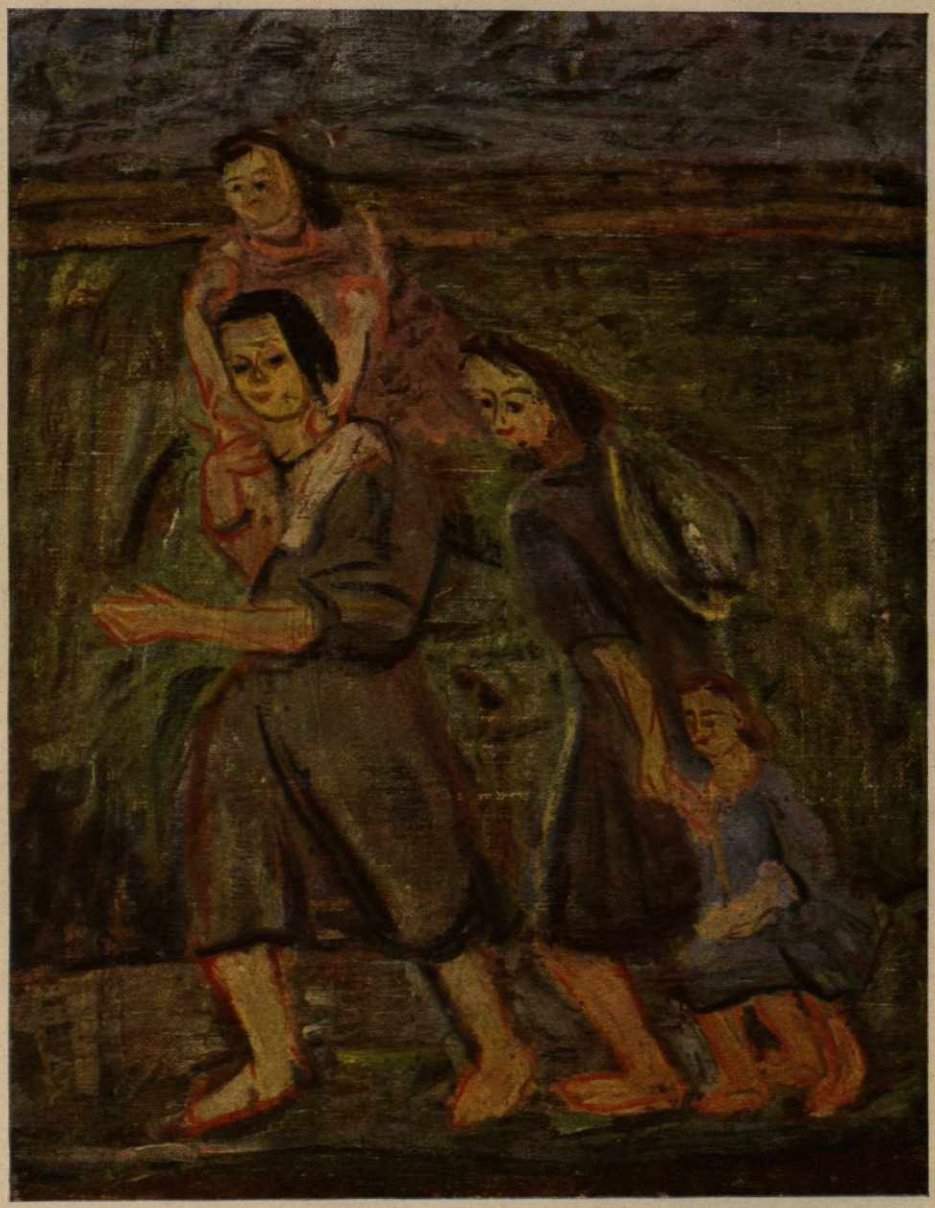

Viktoras Petravičius

Tremtiniai (aliejus, 1948)

AIDAI - Lithunian Cultural Magazine - ECHOES

Autorized by
Headquarters Europen Command
Civil Affairs Division Authorisation for United Nations
Displaced Persons Publication
No. UN DP 204, 11 March, 48
Editor and publisher — Jonas Sakevičius

Red. leidėjas — Jonas Sakevičius.
Redaktorius — Kazys Bradūnas.
Redakcijos adresas: München 27, Lamontstr. 21,
Administr. — Augsburg, Hochfeld, D.P. Baltic Camp.
Numerio kaina 6 RM.

Printed by Haas & Cie., Augsburg